

Imperativ i norsk tegnspråk

- en eksplorerende studie av et fenomen innen et visuelt-gestuet språk -

Bogumila Slowikowska Schrøder

**Master-oppgave i tegnspråk
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Det humanistiske fakultet**

UNIVERSITETET I OSLO

SAMMENDRAG

Kapittel 1: Det har tidligere ikke vært forsket på imperativ i norsk tegnspråk. Intensjonen med denne MA-oppgaven er å dokumentere og beskrive et språklig fenomen jeg som primær tegnbruker vet finnes i norsk tegnspråk (heretter NTS), nemlig imperativ. Min problemstilling er: **Hvilke karakteristika har imperativ i norsk tegnspråk?**

Kapittel 2: Denne MA-oppgaven om imperativ er også sprunget ut fra et levende tegnspråkmiljø. Her redegjøres litt om strukturen i NTS, om bruken av NTS i kommunikasjonssituasjoner og om synet på NTS historisk, i undervisningssammenheng og i dagens samfunn med de varslede endringer av status for norsk tegnspråk slik det kommer frem i Stortingsmelding nr. 35 (2007/2008).

Kapittel 3: Å produsere en språklig ytring er å delta i en viss form for sosial samhandling (Lyons 1997). Syntaks og semantikk hører språkssystemet til, men vi bruker språket i praksis, så språket har en pragmatisk funksjon. Språkhandlinger i NTS drøftes innledningsvis bygget på Austins teori. Modalitet er en *grammatisk* kategori som er emne for en typologisk studie, for den forekommer i en rekke språk (Lyons 1997, Palmer 2001, Wurff 2007). Modalitet hører innunder verb og er en kategori som er nært forbundet med andre kategorier som tid og aspekt. Alle disse tre grammatiske kategoriene handler om hendelser (aksjon, situasjon, tilstand). De skiller seg fra hverandre ved at aspekt er opptatt med egenarten av hendelsen, mens tid eller tempus er opptatt av tiden for hendelsen, derimot er modalitet opptatt av status for selve utsagnet av proposisjonen som beskriver hendelsen. Imperativ er et trekk innen kategorien modus ved verbet. Sender og mottager er i kommunikasjonens nåtid, og sender kommanderer mottageren om noe som skal eller må skje. Imperativ handler om det fremtidige ut fra nåtiden, og ikke om fortiden. Senderen uttrykker et ønske, krav, eller en befaling om at noe skal skje straks. Det blir en viss tid mellom utsagnet og det eventuelle resultatet.

I kapittel 4 redegjør jeg for funn av modalitet og imperativ i språk som amerikansk tegnspråk (ASL), i britisk tegnspråk (BSL), i svensk tegnspråk og indo-pakistansk tegnspråk. På grunnlag av hva vi vet i litteraturen om imperativ i ulike talespråk og i enkelte tegnspråk settes opp noen forskningsspørsmål rettet mot imperativ i NTS.

I kapittel 5 redegjør jeg for hvilke metoder som er brukt. Basert på teori er det gjennomført en undersøkelse på hvordan en strukturert verbform uavhengig av kontekster kan se ut.

Metodene er direkte observasjon i feltet, observasjon av fenomenet i videoer og elisitering med sakkyndige personer om hvilke karakteristika imperativ kan ha.

I kapittel 6 viser jeg hvordan empiri dvs. språklige data er skaffet ved observasjon a) i hjemmesituasjoner, b) i skolen, c) i døvemiljøet, d) fra tegnspråkdagen 3.11.2007, e) videoer, og ved en liste over mulige imperativer brukt ved elisitering.

I kapittel 7 blir analysen presentert, og forskjeller og likheter blir oppsummert i skjemaer. Skjemaene 1, 2, 3, 4, 5 og 6 viser forskjellen mellom sitatform av verbet og imperativ, skjema 7 viser lokale varianter av et bestemt imperativverb som fortsatt har felles trekk, skjema 8 viser forskjellen mellom imperativ og negerende imperativ, skjema 9 viser karakteristika ved høflig imperativ, i skjema 10 ser vi problemet med bruk av peking som imperativ. Analysen går nøye inn på manuelle og nonmanuelle komponenter av imperativformen slik at det kan presenteres regler og unntak.

I kapittel 8 blir forskningsspørsmålene som er tatt opp i kapittel 4 besvart, og det er satt opp 5 regler med 2 mulige unntak for hvordan imperativ er i NTS. Problemstillingen omtalt i kapittel 1 er besvart ved de funn som er gjort: Karakteristika ved imperativ i NTS er grovt sett bestående av rykk i bevegelse av hendene samtidig med rynking av pannen og lett oppspærrede øyne.

I kapittel 9 kommer jeg med noen avsluttende bemerkninger om at problemstillingen er besvart og noen tanker om veien videre i forhold til videre forskning og hvilke mulige temaer innen imperativ i NTS som bør tas opp.

Vedlegg

INNHOLDSFORTEGNELSE

SAMMENDRAG	2
INNHOLDSFORTEGNELSE	4
FORORD	6
SYMBOLER	7
1. INNLEDNING	9
1.1. Intensjon	9
1.2. Språklige data	9
1.3. Språkopplæring	9
1.4. Forkunnskaper	10
1.5. Problemstilling	11
1.6. Oppgavens disposisjon	11
2. BAKGRUNN	13
2.1. Struktur i NTS	13
2.2. NTS i bruk	16
2.3. Hvem er tegnbrukere?	17
2.4. Historien om NTS	17
2.5. Språkpolitiske holdninger i samfunnet	19
3. TEORI	21
3.1. Ytringers egenart	21
3.2. Språkhandlinger	22
3.3. Form og funksjon	24
3.4. Definisjoner av modalitet og modus	25
3.5. Definisjoner av imperativ	27
3.6. Hva er subjekt i imperativ	29
3.7. Forholdet imperativ og tid	31
3.8. Negativ imperativ	32
3.9. Andre sider ved imperativ	33
4. RESULTATER FRA TEGNSPRÅKFORSKNINGEN	35
4.1. Non-manuelle trekk i NTS	36
4.2. Baker & Cokely (1980) om imperativ i American Sign Language (ASL)	39
4.3. Valli & Lucas (1995) om imperativ i ASL	40
4.4. Bergman (1995) om imperativ i svensk tegnspråk	41
4.5. Sutton-Spence og Woll (1999) om British Sign Language (BSL)	42
4.6. Zeshan (2003) om imperativ i Indo-pakistansk tegnspråk	43
4.7. Forsknings spørsmål	44
5. METODE	46
5.1. Teori	46
5.2. Informantene	47
5.3. Korpus	48
5.4. Direkte observasjon	49
5.5. Elisitering	50
5.6. Transkripsjon	51
5.7. Gjennomføring	52
5.8. Validitet og reliabilitet	52
5.9. Avgrensning	53
6. DRØFTING AV EMPIRI	54
6.1. Direkte observasjon	55
6.1.1. Hjemmesituasjon	55

6.1.2.	Offentlig situasjon	57
6.1.3.	Klasseromssituasjon	58
6.1.4.	Døvemiljøet	59
6.2.	Observasjon av video	60
6.2.1.	Utvalg	61
6.2.2.	Husker du!	62
6.2.3.	Ressursvideo 1-7	63
6.2.4.	En glad gutt oversatt til NTS	64
6.3.	Elisitering	65
6.3.1.	Liste	66
6.3.2.	Negerende imperativformer	69
6.3.3.	Inherent negerende tegn	71
6.4.	Oppsummering	71
7.	ANALYSE	73
7.1.	Innledning	73
7.2.	Kriterier for valg av eksempler	74
7.3.	Vanlig tegn i sitatform og imperative (1a-1b;2a-2b;3a-3b;4a-4b;5a-5b;6a-6b)	75
7.4.	Lokale varianter av imperativ BRUK-TEGNSPRÅK! 7a, 7b og 7c	87
7.4.1.	Vanlig variant (7a)	87
7.4.2.	Ål-variant (7b)	88
7.4.3.	Nyere variant (7c)	88
7.4.4.	Om 7a, 7b og 7c	89
7.5.	Imperativ og negativ imperativ 8a og 8b	91
7.6.	Finnes høflighetsform av imperativ?	94
7.7.	Peke-imperativ?	96
7.8.	Imperativ, utrop eller interjeksjon	98
7.9.	Et eksempel på brudd av regler for imperativ i NTS	99
7.10.	Særtrekk ved imperativ	101
7.10.1.	Artikulasjon eller bevegelsens parametre (I)	101
7.10.2.	Non-manuelle trekk (II)	102
7.10.2.1.	Hode (a)	103
7.10.2.2.	Ansiktsbevegelser (b)	103
7.10.2.3.	Orale komponenter (c)	105
8.	RESULTAT	106
8.1.	Oppsummering	106
8.2.	Forskningsspørsmål besvart	106
8.3.	Regler og unntak	107
9.	AVSLUTNING	109
	LITTERATUR	110
	VIDEO	116
	INTERNETT	116
	VEDLEGG	117

FORORD

Saa længe der er døve til, vil tegnsproget leve
- Ragnar Ziener, Journal for døve 1893

As long as we have deaf people on Earth, we will have Sign
Language. It is God's noblest gift to the Deaf.
- George W. Veditz, Preservation of the Sign Language. 1912

Denne oppgaven beveger seg inn på et nytt felt. Det var interessant og morsomt å kartlegge et område som jeg kjente så godt til ubevisst, og som det ikke finnes noe særlig litteratur om.

Takk til førsteamanuensis (emerita) Marit Vogt-Svendsen som fikk i gang det første universitets-studium i tegnspråk i Norge.

Og til de utrettelige veiledere førsteamanuensis Andreas Sveen ved Institutt for lingvistiske og nordiske studier og professor Arnfinn M. Vonen ved Institutt for spesialpedagogikk for kritiske bemerkninger og innspill som vektla en muntlig veiledning.

Og til flere tolker som tok imot den store utfordringen og prøvde å skape en bro mellom talespråk og tegnspråk og omvendt.

Takk til universitetslektor Turid Weiby ved Institutt for spesialpedagogikk for støtte og for dypere forståelse av hva veiledning kan innebære av muligheter.

Takk til universitetslektor Sissel Redse Jørgensen ved Institutt for filosofi for all støtte og for å gi meg en selvforståelse av meg som firespråklig individ (polsk tegnspråk, polsk tale/skriftspråk, norsk tegnspråk og norsk skriftspråk).

Takk til universitetslektor Kristian Skedsmo for teknisk hjelp med samkjøring av to kameraer.

Takk for studieløpet til mine medstudenter Sonja Myhre Holten, Hege R. Lønning og Beata Slowikowska. Vi er det første kull døve med MA i tegnspråk her i Norge.

Takk til instruktørene ved Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo Lise Marie Nyberg, Tommy Riise, Margareth Hartvedt og Ronny Patrick Jacobsen.

Takk til de mange informanter som gav sin intuitive forståelse og kunnskaper - bevisst og ubevisst til meg

Til slutt til Janusz, min tålmodige mann, vandrende leksikon og innpisker.

Oslo, november 2009/2010

Bogumila Slowikowska Schrøder

SYMBOLER

Dette er en enkel presentasjon av noen symboler som er brukt her og som er nødvendig å kjenne til for å få bedre forståelse av hva som omtales

sg singular

pl plural

HUS er en glosse i versaler som står for et manuelt tegn og symboliserer `hus`, men sier ingenting om hvordan tegnet ser ut eller utføres

BRUKE-TEGNSPRÅK gjengir meningen i et enkelt manuelt tegn - bindestrek mellom ordene
- symboliserer at dette er ett enkelt tegn. Det er nødvendig for å dekke noe av betydningen i tegnet.

/ / symbol for presentasjon av orale komponenter. Det dreier seg om to typer sett fra opprinnelsen. Den første typen er munnbevegelser som ligner når norske ord uttales og iakttas visuelt. De kalles ordbilder eller mouthing, for eksempel: det manuelle tegnet HUS ledsages av mouthing /hus/; den andre typen munnbevegelser kalles egne munnstillinger eller mouth gestures. De er her presentert med hva som ligner nærmest uttalen slik /puuh/, for eksempel: det manuelle tegnet BRUKE-TEGNSPRÅK ledsages av mouth gestures /puuh/.

PEK – pekehånd som har pronominal funksjon, for eksempel PEK+1 (jeg), PEK+2 (du), eller generell bruk av pekefinger i tegnføringen

* symbol for imperativ i amerikansk tegnspråk (ASL)

∨ symbol for x-spørsmål i NTS – mer presisert viser symbolet at setningen med manuelle tegn må ledsages av sammentrukne øyebryn

^^ symbol for ja/nei spørsmål i NTS – mer presisert viser symbolet at setningen med manuelle tegn må ledsages av hevede øyebryn

neg symbol for negasjon og plasseres over det manuelle tegnet for å vise at tegnet utføres samtidig med risting av hodet, for eksempel

Neg

DØV PEK-1

(Jeg er ikke døv).

∧ symbol for imperativ i NTS som innføres på slutten av denne oppgaven i stedet for det vanlige symbolet ! – mer presisert viser symbolet at setningen/verbet utføres med rykk i bevegelsen av de manuelle tegn samtidig ledsaget av rynking ved neseroten og oppover pannen og lett oppspærrede øyne.

Håndform er betegnelse på hvordan håndformen er ved enkelte manuelle tegn, for eksempel 5-håndform kalles den formen som ligner tegntallet fem, dvs. flathånd med lett sprikende fingre

1. INNLEDNING

1.1. Intensjon

Intensjonen med denne MA-oppgaven er å dokumentere og beskrive et språklig fenomen som jeg som primær tegnbruker vet, finnes i norsk tegnspråk (heretter NTS), nemlig imperativ. Dette blir en eksplorerende studie da det ikke er tidligere forsket på imperativ i NTS, og det finnes heller ikke lingvistisk litteratur om dette fenomenet i NTS. Dette blir derfor et feltarbeid, slik disse er drøftet og beskrevet metodisk i artiklene av Faarlund, Vonen, Lanza, Erlenkamp, Bondi Johannessen (Bondi Johannessen, 2003); et individ som iakttar, dokumenterer og observerer et språklig fenomen. Siden dette er en eksplorerende studie (Kumar, 2005:10), er utgangspunktet de forkunnskaper jeg har om NTS (1.3.) for å analysere fenomenet.

1.2. Språklige data

De språklige data er basert først og fremst på direkte observasjon i feltet, men jeg har også funnet frem til data i video som dokumentasjon. Notasjon av data drøftes med det øyemål for å vise for dem som ikke kan tegnspråk, hvordan karakteristika for imperativ ser ut.

Siden NTS er et språk med bestemte funksjoner, finner vi også språkhandlinger i dette språket. Språkhandlingen å befale finnes som en viktig funksjon i språket. Spørresetninger kan av og til brukes som befaling, det vil si at de brukes som en befalende språkhandling i bestemte kontekster. Likeså kan utsagnssetninger være en befalende språkhandling i andre bestemte kontekster.

Av og til finner vi i tegnspråk en egen form som innebærer en modifisering av verbtegnet når man skal uttrykke en befaling. Det er en grammatisk form som kommer frem i også utenfor kontekst. Det finnes ikke teoretisk litteratur om hvordan slike former er i norsk tegnspråk. Språkhandlinger som befaling, ordre og oppfordring kan utføres med eller uten en egen grammatisk form. Avgrensingen er bestemt av intensjonen at jeg konsentrerer meg om et bestemt fenomen og jeg går nærmere inn på en bestemt del av strukturen i NTS, nemlig imperativ.

1.3. Språkopplæring

På enkelte tegnspråkkurs for foreldre med hørselshemmede barn har foreldrene spurt etter hvordan man kommanderer, befaler, forbyr og irettesetter barna. I kursmaterialet står det

ingenting om det. Erfarne tegnspråkinstruktører viser dermed hvordan tegnspråkbrukere gjør det, og demonstrerer med praktiske eksempler på hvilke måter den befalende språkhandling kan utføres med tegn, noe også Baker & Cokely har referert fra amerikanske forhold (se side 33). Jeg har fulgt med i enkelte undervisningstimer og drøftet dette med flere tegnspråkinstruktører. Den praktiske kunnskapen er der. På Institutt for spesialpedagogikk ved Universitetet i Oslo har det vært praktisk tegnspråkundervisning siden 1980, men det har aldri blitt undervist eller forelest om dette som et eget tema (personlige kommentarer fra de ansatte: L.M.Nyberg og O.-I. Schröder). På tegnspråkkursene er ofte boken av Malmquist og Mosand (1996) brukt, og der forekommer ikke det som vi på norsk kaller imperativ eller noe om befalende språkhandling, altså ingenting om form og funksjon av den befalende intensjon hos tegnbrukeren.

1.4. Forkunnskaper

Forfatteren av denne MA-oppgaven vet ut fra egen praksis at det finnes former i NTS noe som kan tilsvare imperativ på norsk, altså at NTS har kategorien modus nærmere bestemt trekk imperativ. Tegnspråkene er forskjellig fra talespråkene i produksjon og persepsjon, men det er likevel noe felles da de alle er språk. På mitt førstespråk polsk har vi imperativformen ”czytaj!”, som vi kan oversette til norsk ”les!”. Vi kan referere til grammatikkbøker og finne eventuelle bøyninger. Når det gjelder tegnspråkene, kan vi ikke referere til noe, for denne litteraturen finnes ikke. NTS har ikke en utarbeidet grammatikk, ikke en ordbok basert på korpus og ikke et skriftspråk, men forskjellige notasjonssystemer med ulike formål.

Kunnskap om dette fenomen er i første omgang ut fra egen erfaring som primærbruker av NTS. Videre har jeg erfaring i praktisk tegnspråkbruk som oppdrager av et døvt barn på dette språket, og nå har jeg et døvt barnebarn som har NTS som morsmål og førstespråk, og i slike tilfeller forekommer befalende språkhandling uttrykt både med imperativformer og på andre måter. Videre har jeg erfaring med det jeg mener, er imperativ på mitt andre førstespråk, polsk tegnspråk, men heller ikke der er det forsket på akkurat dette temaet.

Jeg har også praktisk erfaring med å kommunisere med brukere av andre lands tegnspråk som svensk, dansk, britisk, tysk og amerikansk, så jeg har kunnskaper om at det må finnes noe felles og tilsvarende imperativ i disse tegnspråkene. Jeg mener derfor å kjenne igjen bestemte trekk som gjør dem til imperativsetninger til forskjell fra utsagnssetninger, benektende setninger eller spørresetninger, for jeg har en intuitiv forståelse om at imperativ

har noen bestemte trekk. I MA-oppgaven drøftes det nærmere i forholdet form og funksjon, i forholdet grammatiske kategorier og språkhandlinger.

Elvsaaas nevner i presentasjonen av sin hovedoppgave at hun bruker teori og introspeksjon, ”men jeg betrakter ikke dette som en svakhet for det vitenskapelige innholdet” (1998:8). Videre skriver hun: ”Studiet av språket vil derfor alltid forutsette at forskeren har en intuisjon i forhold til de språklige data”. Professor Øivin Andersen (2009:10): ”Derimot er introspeksjon et ypperlig utgangspunkt for hypotesedanning både når det gjelder grammatikalitet og når det gjelder andre aspekter ved språkssystem og språkbruk”.

1.5. Problemstilling

Intensjonen er altså å beskrive det grammatiske fenomenet som finnes som en bestemt form i imperativsetninger og som er annerledes enn for eksempel interrogative setninger som Vogt-Svendsen (1990) har beskrevet for NTS. Det drøftes generelt om språkhandlingers funksjoner og innhold for å få en klargjøring i forhold til min konsentrasjon om imperativ: Jeg vil analysere funn for å finne hvilke karakteristika den morfologiske formen imperativ har. I mindre grad undersøkes hvilken plass imperativ har i syntaktisk sammenheng. Dette er en klar avgrensning der jeg ønsker å finne de basale trekk imperativ har, og i mindre grad om den eventuelle plassen imperativ har i syntaktisk sammenheng.

Videre omtales imperativ i amerikansk, svensk og indisk tegnspråk som kan danne interessante paralleller til bruk av imperativ i NTS, men de er ikke nødvendigvis identiske.

Gjennom teoretisk litteratur om imperativ i generell språkvitenskap og i tegnspråklingvistikk drøfter jeg mulige paralleller i NTS. Jeg bygger fremstillingen på data som video, direkte observasjon og elisitering. Fra empiri presenterer jeg eksempler, analyserer noen få av eksemplene og systematiserer hvilke trekk vi kan finne ved det jeg mener er imperativ. Min problemstilling er

Hvilke karakteristika har imperativ i norsk tegnspråk?

1.6. Oppgavens disposisjon

Det første kapitlet består av en omtale av intensjonen med MA-oppgaven med problemstilling og avgrensninger. Flere lingvistiske beskrivelser går rett på en teoretisk fremstilling, men jeg har valgt å beskrive NTS for å vise den språklig-kulturelle bakgrunnen for min analyse av imperativ slik Zeshan (2003) gjør i sin innføring i tyrkisk tegnspråk.

I kapittel 2 presenteres strukturen i NTS, hvordan det brukes i et lite norsk språksamfunn med sin historie, og hvordan pedagogiske syn og språkpolitiske behov påvirker tegnbrukerne. Dette er for å vise at NTS er et levende minoritetsspråk, hvor man daglig kan iakttå imperativ i bruk. Det er først med Stortingsmeldingene (nr.61 1984-1985 og nr.35 2007-2008) at det er blitt offentlig søkelys på dette språket.

I kapittel 3 drøftes det teoretiske grunnlaget for fenomenet imperativ i lingvistikken.

I kapittel 4 omtales det lille som finnes om imperativ i tegnspråklingvistikken for å få innsikt og forståelse om dette også kan gjelde NTS. På grunnlag av de to kapitlene presenterer jeg en del forskningsspørsmål for å se nærmere på om kunnskaper derfra kan brukes på et bestemt språk i den gestuelt-visuelle modaliteten eller kanalen.

Metoder eller fremgangsmåter er tatt opp i kapittel 5 for hvordan denne undersøkelsen er basert og gjennomført.

Datamateriellet er omtalt og drøftet i kapittel 6, og hvilke prinsipper jeg har brukt for å gjøre et utvalg. Symboler som er brukt i oppgaven, drøftes her. Det vises også til egne sider med oversikt der symbolene er presentert.

I neste kapittel (7) er noen utvalgte eksempler tatt opp til nærmere analyse og beskrivelse. Hovedtyngden av MA-oppgaven er kapittel 6 og kapittel 7.

Mine forskningsspørsmål besvares gjennom analysen, som danner grunnlaget for å sette opp noen mulige regler for bruk av imperativ i NTS i neste kapittel og om veien videre (8).

2. BAKGRUNN

Det finnes en del forskningslitteratur om NTS fra 1979 og frem til idag, men det er fortsatt ikke et fullt utforsket språk. Vogt-Svendsen, Schröder, Greftegreff, Vonen, Hirsch, Knapstad, Roald, Selvik, Raanes, Erlenkamp, Lyngvær Hansen, Amundsen, Hjulstad, Piene Halvorsen er blant de navn i Norge som har gitt et bidrag til større kjennskap om dette språket. Denne MA-oppgaven om imperativ er også et bidrag og er sprunget ut fra et levende tegnspråkmiljø. Jeg vil nedenfor nevne litt om strukturen i NTS, om bruken av NTS i kommunikasjons situasjoner og om synet på NTS historisk og i dagens samfunn. Dette kan forstås som bakgrunn for vår teoretiske forståelse av imperativ i NTS. Fremgangsmåten er annerledes for et etablert språk som for eksempel norsk, da ville bakgrunnen vært underforstått.

2.1. Struktur i NTS

Norsk tegnspråk er et visuelt-gestuet språk, basert på synlige bevegelser med hender, munn, øyne, bryn, hode og overkropp (Vonen 1997; Vogt-Svendsen, 1990, 2001; Schröder 2006, Vonen 2006). Det betyr at vi oppfatter tegnspråk gjennom synet (visuelt) og uttrykker det med tegnspråk tegn (som er en kombinasjon av bevegelser i hender og ansikt). Vi kan analysere dette språket på ulike nivåer.

Det første nivået er de minste delene et tegn er bygd opp av, akkurat slik vi analyserer de minste delene et ord er bygd opp av i norsk talespråk. Dette kalles det fonologiske nivået. Vi snakker om ulike **artikulatorer** (håndformer, håndformenes stillinger (håndflatens relasjon til kroppen) og håndformenes retninger (fra håndleddet til fingerknokkene), hvor disse artikulatorene befinner seg i forhold til kroppen dvs. på ulike **artikulasjonssteder** (på bestemte deler av kroppen, foran kroppen i nøytralt felt eller på den andre hånden) og hvordan artikulatorene utføres dvs. **artikulasjon** (retning, måter, interaksjon). Tegnene består ikke bare av **manuelle** deler, men også av **non-manuelle** deler som munn, ansikt, øyebryn, hode og kropp. Dette er et trekk vi finner i NTS og i andre lands tegnspråk (Vonen, 2006; Prillwitz, 1989; Schembri, 1996; Sutton Spence & Woll, 1999). Av de forskjellige delene skapes det til sammen et vokabular som dekker behovet hos tegnbrukerne.

Tegnene vil som regel ha opprinnelse i ”kopiering” av hvordan gjenstandene ser ut og av hvordan handling ser ut. Dette kan kalles ikonisitet. Greftegreff (1991) diskuterer ikonisitet i sin hovedoppgave og skriver at hvilke ikoniske tegn som blir brukt, er arbitrært valgt. Sutton Spence & Woll (1999:164ff) kaller dette fenomen helst for ”visual motivation”. Tegnene i det enkelte tegnspråk blir utført etter bestemte regler innen ett språk, slik at et tegn for et begrep

er forskjellig i de ulike tegnspråkene selv om de alle kan være av ikonisk opprinnelse eller visuelt motivert, vi kan for eksempel se at MELK i NTS (3 varianter: 1) et enhåndstegn med haikehand som stryker ned kinnet (Oslo); 2) et enhåndstegn med en håndform med tommelen og lillefingeren utstrakt, de andre fingre bøyd inn, beveges med tommelen på haken og opp (Trondheim); og 3) et tohåndstegn med begge knyttnever med intern bevegelse inn og ut, samtidig som hendene beveges alternerende opp og ned (landsdekkende)), MÆLK i dansk tegnspråk (et tegn med en pekehåndform som stryker et par ganger ned den andre pekehåndformen), MLEKO i polsk tegnspråk (et tohåndstegn med begge 3-håndformer med intern bevegelse inn og ut samtidig som hendene beveges alternerende opp og ned) og MILK i koreansk tegnspråk (et enhåndstegn med knyttneve plassert inn på brystsiden med intern bevegelse inn og ut) viser alle en ikonisk opprinnelse. Det er den språklige konsensus innen et språkmiljø som velger det ene eller det andre tegnet, og et slikt valg ser ut til å være arbitrært.

Det andre nivået er morfologisk som betyr en endring av grunnformen eller sitatformen i et tegn. Endringen kan skje ved hjelp av plassering, bevegelse eller gjentakelse av tegnet som kan gi ekstra semantisk innhold. Et eksempel er tegnet SENDE som har som håndform fire fingre bøyd mot tommelen, håndflaten opp, retningen mot venstre, plassert i nøytralt felt og bevegelse utover. Dette er tegnets sitatform eller grunnform. Hvis bevegelsen er gjentatt og er langsom, betyr det at man sender noe ut regelmessig. Videre ser vi at hvis bevegelsen er gjentatt hyppig, betyr det at man sender noe til stadighet. Eller hvis bevegelsen er i bue foran tegnbrukeren, betyr det at man sender noe til flere personer.

Et viktig trekk i NTS er bruk av tegnrommet, altså det fysiske rommet foran tegnbrukeren. Dette brukes som en språklig del i kommunikasjonen, og denne bruken kalles lokalisasjon (Bergman, 1990). I Norge finner vi betegnelsen "lokalisasjon" i den første fremstillingen av norsk tegnspråk hos Skavlan (1875:43). Dette innebærer hvordan tegnbrukeren plasserer tegn i rommet, utpeker bestemte steder eller retninger (loci) og refererer til dem. Engberg-Pedersen (1991:23) hevder at bruk av tegnrommet kan ha morfosyntaktisk funksjon:

In signed languages, individual signs and much of the morphosyntax manifest iconic relations between content and expression [ ] Iconicity is, therefore, an analytical and conceptual challenge to the signed researcher; but it also represents a methodological danger. Both linguists and informants may be tempted to see iconicity where there is none and to expect constructions in signed language to be more iconic than they are.

Liddell (2003) mener at vi må ta med ikke-språklige elementer, og det krever at vi må vurdere tegnspråkene annerledes, og dette kan ha betydning for talespråkene. Lokalisasjon blir derfor ikke en del av grammatikken.

The knowledge that sign languages are real human languages allows us to take a broader look at the concept `language`. The aspects of ASL examined in this book reveal that the ASL language signal consists of more than conventional linguistic forms. [ ] There is no evidence that signers give more significance to grammatically encoded meanings than they give to other meaningful aspects of the signal. On the contrary, it is the entire message that is of interest. The gradient and gestural aspects of the signal are not peripheral or paralinguistic. They are required to be present and central to the meanings being expressed (Liddell, 2003:362).

Vonen (2006:136) påpeker noe som har betydning for analysen av imperativ (for eksempel høflig imperativ): “Et annet og ikke helt ubeslektet diskusjonstema knyttet til morfologisk analyse av tegnspråk er hvor grensen går mellom morfologiske prosesser og ikke-språklige *emosjonelle uttrykk*”.

Det tredje nivået er det syntaktiske som sier hvordan man setter opp tegnene i bestemt rekkefølge eller i typer. Med rekkefølge menes det plassering av subjekt, verbal og objekt. I denne rekkefølgen vil det tilsi SVO-rekkefølge. Det ser ut til at for eksempel svensk, amerikansk (Fischer, 1975, Liddell, 1980), polsk (Slowikowska, 1995) og også norsk tegnspråk har SVO-rekkefølge, men ikke indisk tegnspråk (Vashishta, Woodward & de Santis, 1980:8) med eksempel på SOV, eller mer korrekt S+pronoun-O+pronoun-V+directional. Brennan and Turner, (1994:31) skriver i boken *Word Order in Sign Languages*:

[ ] there is a reasonable body of evidence to indicate that sequential ordering of signs does express such relationships, at least some of the time, in all of the signed languages so far studied. However, we also know, from the studies available, that there are other possible ways. One way is to incorporate such information through the addition of specific morphemes into the form of the verb.

Schröder (1994/2003) har presentert ulike varianter som kan forekomme ved siden av den prinsipielle rekkefølge SVO i NTS.

Med typer tenker vi på setninger som for eksempel spørresetninger som kan være av typen ja/nei-spørsmål og av typen hv-spørsmål. Dette er hovedtemaet for Vogt-Svendsens doktoravhandling fra 1990. Det betyr at innen ett tegnspråk er det bestemte regler og unntak for tegnrekkefølge og for typer av tegnspråksetninger.

Det fjerde nivået er det semantiske som går ut på hva tegnene betyr. Tilsynelatende like tegn kan bety forskjellig i tegnspråkene det befinner seg i. Et eksempel på dette er tegnet i NTS som betyr IKKE-GJORT, det samme tegnet betyr i dansk tegnspråk HELDIG og i polsk tegnspråk OKROPNIE (forferdelig). Tohåndstegnet ser slik ut: tommel og pekefinger krummes til kontakt, mens de øvrige fingrer er strake, håndflaten rettet ut og retning opp, håndformen eller artikulatur befinner seg i nøytralt felt dvs. foran kroppen, og beveges fra side til side.. Nå kan man innvende at munnstillingen er noe forskjellige. I alle fall er det språksamfunnet eller konsensus innen et miljø av primærbrukere som bestemmer hva tegnet/ordet betyr semantisk innen det bestemte språket.

2.2. NTS i bruk

I bruk sier vi at et eller flere tegn sammen fungerer som ytringer akkurat som ord fungerer som ytringer i talespråk. Dette er på det pragmatiske nivået i språket. I mange tilfeller vil ett enkelt tegn fungere pragmatisk som en ytring, men også syntaktisk som en setning. Hvordan vi tolker ytringers innhold, er preget av kontekst og av hvordan språket brukes i bestemte situasjoner. Språket brukes altså forskjellig hvis man snakker til en person eller til flere, og det vil også ha betydning hva slags bestemt situasjon sender og mottager befinner seg i. Språkhandling betyr at vi handler eller gjør noe gjennom språket. Et eksempel på dette er at en informerende ytring om at det er kaldt ute, en spørrende ytring om noen vil lukke døra, og en befalende ytring som ”lukk døra!” kan alle ha den samme intensjon: døra må lukkes for å hindre kulden i å komme inn.

Språket har struktur som følger reglene, men språket er stadig i bruk. Gjennom bruken av språket kan det skje at språket endrer seg. NTS har ingen ferdig tegnordbok (se tegnlisten i www.tegnordbok.no), og NTS har heller ingen ferdig skrevet grammatikk. Kunnskaper om NTS bygger i dag på enkelte undersøkelser og på kjennskap til språkmiljøet og på brukernes intuisjoner. Det kan være forskjeller mellom eldre og yngre tegnbrukere, eller mellom tegnbrukere fra ulike steder i Norge, likevel finnes såpass mye likheter at det er ett språk det er snakk om – NTS. Kunnskaper om språkstruktur og språkbruk har tegnspråkbrukere intuitivt, men de er ikke nedskrevet.

Oppmerksomheten hos forskere er rettet mot strukturen i NTS i undersøkelser av materiale basert på fortellinger og informative tekster, men svært lite på hvordan NTS faktisk brukes i samtaler i hverdagslivet mellom primærbrukere.

2.3. Hvem er tegnbrukere?

Dette er det primære språket for omkring 4000 døve ifølge et anslag fra Norges døveforbund (2007). Det har vært gjort andre overslag over den døve populasjonen, for eksempel fra Statens Spesiellærerhøyskole, og det er omtrent samme antatt antall døve. En vanlig antagelse for antallet døve i Vesten er 1 promille av befolkningen (Moore, 1991). De fleste døve er født døve eller blitt døve tidlig i barneårene. Det kan også være tunghørte og døvblitte i ungdomsårene som har valgt å være med i tegnspråkmiljøet. Miljøet er ikke geografisk samlet, men spredt over hele Norge med konsentrasjoner i de større byene.

Men det er også en del hørende som bruker NTS. Det kan være folk som arbeider med døve slik som tolker, lærere, miljøarbeidere og prester. Eller de er i slekt med døve: hørende barn av døve foreldre eller hørende foreldre til døve barn. Man kan også ta med ektefeller og venner, og det er antatt at over 16500 kjenner til dette språket (Norges døveforbund, 2007). Noen av de hørende vil ha NTS som førstespråk, ellers vil de fleste ha NTS som andre-, tredje- eller fjerdespråk.

2.4. Historien om NTS

Hva er historien til dette språket? Det er lite dokumentert, og den eldste presentasjon av NTS er skrevet av skolebestyrer Sigvald Skavlan (1875). Han beskrev tegnspråket slik det ble brukt på den da femtiårige døveskolen i Trondheim, men nevner ikke hvordan bruken var hos voksne døve i samtiden. Man antar at tegnspråket går tilbake til den døve Andreas Christian Møller som begynte å undervise 4 døve privat i 1815 i Trondheim, før døveskolen der ble offisielt grunnlagt i 1825. Møller hadde vært elev ved døveskolen i København, og en stund også lærer der. På denne skolen brukte de tegnspråk i undervisningen og i fritiden. Vi kan anta at Møller ble svært påvirket av dansk tegnspråk og brukte det i Norge sammen med eksisterende norske tegn (Langfjæran 1975, Skjølberg 1989, Schröder 1992). Vi har en historisk parallell fra vår tid med begynnelsen på et nytt tegnspråk fra 1980 i Nicaragua (Senghas og Kegl 1994 referert hos Schröder og Vonen 2008).

Tegnspråk var undervisningsspråk i Trondheim tidlig på 1800-tallet. Elevene lærte å lese, skrive og regne, men ikke å bruke talespråk. Tegn ble brukt som støtte for talen for de laveste klassene da døveskolen i Kristiania ble opprettet i 1848. Siden ble det skriftmetode i Trondheim. Men senere fulgte alle døveskolene i Norge den orale undervisningsmetode, da abnormeskoleloven av 1880/1882 krevde at det måtte være kun en bestemt metode ved en døveskole. Skolene valgte den orale metode. Det betydde at bare norsk talespråk ble brukt i

undervisningen. Alle døve elever måtte munnavlese, og alle måtte bruke norsk tale til læreren. Håndalfabet ble ikke brukt (Skavlan 1875, Anderson 1960, Simonsen, 1999).

Tegnspråket ”forsvant” fra klasserommet. NTS levde videre i fritiden, på internat, i døveforeninger, sportsforeninger og døvemenigheter i Norge (Schröder, 1978, 1993, Fleischer 1944, Rekkedal 1996), like til 1970-tallet. I det første døvebladet (Journal for døve 1893) skrev Ragnar Ziener at tegnspråket ville aldri dø så lenge det er døve til. Det betyr at fra tidlig 1800-tallet av var det en språklig gruppe eller en språklig kommunitet med sine regler for NTS i Norge. Hele tiden fra begynnelsen har NTS vært under mer eller mindre sterk påvirkning av norsk – alle døve skulle lese og skrive norsk. Først på 1970-tallet kom tegnspråkblandinger inn i undervisningen (Vogt-Svendsen 1983; Vogt-Svendsen 1987; Vonen, 1999; Schröder 2008; Schröder og Vonen 2008). Med tegnspråkblandinger menes det å bruke tegn sammen med norske ord. Det kan være å bruke tegn med norsk syntaks, eller det kan være å bruke norsk tale med støttetegn. Vogt-Svendsen (1990:3) skrev følgende:

”Til tross for det faktum at bruk av NTS ofte har vært motarbeidet i skolene, var det, og er det fremdeles i skolene at NTS er levert over fra en generasjon til den neste. Elevene har alltid, i det skjulte eller åpent, brukt NTS når de har kommunisert med hverandre”

Jeg nevner dette fordi det forteller oss om holdninger til tegnspråk, og jeg merker at noen av informantene blir usikre når de skal reflektere over sin språkbruk. Er tegnspråk bra nok? Er norsk talespråk bedre? Vi må også regne med jevnlig påvirkning fra norsk skriftspråk (Vogt-Svendsen 2003), og da kan vi fundere på om at imperativbruken i NTS kanskje er påvirket av imperativbruken i norsk. Jeg nevner historien til NTS, som har formet bakgrunnen for dagens miljø av tegnspråkbrukere. Dette er et historisk faktum som jeg må være oppmerksom på når jeg skal vurdere om informasjonen er valid. Vogt-Svendsen (1990:71) illustrerer nærmere min påstand:

”Den kunstige situasjonen med video-opptak og vissheten om at hørende skulle få se opptakene, er faktorer som kan ha gjort at informantenes språk til tider ble mer preget av norsk enn det ville vært i andre situasjoner”.

Denne MA-oppgaven er bygd på observasjoner over tid nettopp for å unngå slike faremomenter Vogt-Svendsen har påpekt. Men det er også her referert til en del video-opptak. Dette er observasjoner av døve tegnbrukere i deres miljø som også er mitt miljø.

2.5. Språkpolitiske holdninger i samfunnet

I 1997 kom Læreplan for den tiårige grunnskolen kalt L-1997 med fire fagplaner for tegnspråklige elever, og som ble revidert i Kunnskapsløftet 2006. Opplæringsloven § 2.6 omtaler døves rett til undervisning i og på tegnspråk. Det er offentlig tiltak med oppdatering av lærernes kunnskap til å kommunisere med sine døve elever med minimum 30 studiepoeng i tegnspråk. Gjennom NAV er døve sikret en tolketjeneste på tegnspråk, og det gis støtte til en ”foreldrepakke” eller et tegnspråkopplæringsprogram på 40 uker til foreldre for å bedre tegnspråklig kommunikasjon med sine barn (Schröder og Vonen 2008).

Stortingsmelding nr. 61, 1984-1985 (side 28, spalte 1) er det første offisielle dokumentet som nevner at tegnspråk er et selvstendig og naturlig språk:

”Når no dette teiknspråket blir akseptert som språk, må det få visse konsekvensar for opplæringa av døve barn. Mellom anna bør det vurderast korleis døve meir kan trekkjast inn i undervisninga av døve”.

Videre at de nye kunnskapene må få følge for undervisningen og for holdningene til døve og holdningene hos døve. Diskusjonen om cochlea implantat hos døve aktualiserer spørsmålet om bruk av tegnspråk eller ikke. En del ønsker etspråklige døve basert på talespråk (Siem m.fl.2008), en annen del ønsker tospråklige døve med både tegnspråk og norsk (Becker og Erlenkamp, 2007). Breivik (2009) hevder at det dreier seg om ulike syn på normalitet og kompetansestrid. Forskning på tegnspråk i verden og i Norge viser at tegnspråkene ikke er et handikappet språk. Kunnskaper om dette påvirker språkpolitikken for eksempel hos tegnbrukernes organisasjon Norges døveforbund (NDF). Vi har nå en del forskning på NTS, og vi har undervisning for tegnbrukerne fra 1.klasse og opp til universitetsnivå.

Til sammen representerer dette mye anerkjennelse, men fortsatt når dette skrives, er ikke norsk tegnspråk godkjent som offisielt språk, for generell informasjon er ABM-utredningen ”Norsk tegnspråk som offisielt språk” av Grete Bergh (2004) en god kilde (www.abm-utvikling.no). Likeverdighet for tegnspråkbrukere med andre nordmenn og inkludering av tegnspråkbrukerne i det norske samfunnet og språkpolitikk kan man lese om i dokumentene fra NDF (Erlenkamp m.fl. 2007) ”Begrunnelser for å gjøre norsk tegnspråk til offisielt språk” og i Norges døveforbunds jubileumskrift til 90-års jubileum 2008: ”Tegnspråkets fremtid – vårt felles ansvar” (Herland, 2008).

NTS er et minoritetsspråk. NTS er hovedsakelig brukt som primærspråk av sterkt hørselshemmede. Hørselshemmede blir vurdert som funksjonshemmede i en verden bygd på talespråk og på lyder. I Stortingsmelding nr.35 (2007/2008), som i april 2009 ble vedtatt, loves det at Kultur- og kirke departementet vil ha et overordnet språkpolitisk ansvar for samisk, språkene til nasjonale minoriteter, norsk tegnspråk og ellers andre minoritetsspråklige grupper i Norge. Ansvaret skal knyttes til den nye, generelle språkloven. Minoritetsspråkene kommer mer frem.

3. TEORI

3.1. Ytringers egenart

Å produsere en språklig ytring er å delta i en viss form for sosial samhandling (Lyons, 1997:725). Når vi kommuniserer med språk, kan språk ha forskjellige funksjoner for hva vi som sender og mottager har til intensjon med kommunikasjonen i kontekst. Vi kan påstå, forsikre, gi løfter, kommandere, be om informasjon, overtale, informere, spøke, lure osv. Kort sagt kan det være snakk om en informerende funksjon, en informasjonssøkende funksjon og en styrende funksjon for å nevne noen. Funksjonene fremmer vi ved hjelp av bestemte språkhandlingstyper. Språkhandlinger kan gjøre seg bruk av ulike formaliserte setningstyper for å oppfylle vår intensjon med hva vi vil vite, hva vi mener, hva vi føler og hva vi vil oppnå gjennom språket.

”Text-sentences” eller ytringer med illocutionary force gir påstand, spørsmål eller kommandering (Lyons, 1997). Ifølge Lyons er det tre basale hovedsetningstyper som har en spesielt grammatikalisert struktur i setningen (”system-sentences”), nemlig påstandssetninger (declarative), spørrende setninger (interrogative) og imperative setninger. Vi får da en grammatisk kategori som modus med ulike trekk bl.a. for kommando, dvs. imperativ (det kan gjelde også for krav, påbud, tillatelse og bønn). Jeg skal nedenfor presisere dette nærmere. For å gjøre det mer oversiktlig viser jeg til følgende skjema av Dahl (1982:26):

Språkfunktion	Talhandlingstyp	Satstyp
Informerande	påstående	påstandesats
Styrande	oppmaning	imperativsats
Informations- Søkande	fråga	frågesats

En sitter igjen med inntrykket at så vel Lyons og Dahl tenker på indoeuropeiske språk og ikke på språk generelt i verden. Intensjonen med denne MA-oppgaven er å fokusere på imperativ som grammatisk fenomen i NTS. Det er også nyttig å forstå hvordan vi kommanderer, oppfordrer, forbyr og lignende i NTS. Gjennom språkhandlingen å kommandere kan vi bruke andre setningstyper som påstandssetning eller interrogativ setning når vi av andre grunner som å være høflig, ironisk eller i irritasjon ikke bruker imperativformen. Innholdet vil være det samme. Vi iakttar språkets styrende funksjon i et mylder av ulike måter å si tingene på. I

denne fremstillingen er det et bestemt fenomen som settes fokus på, nemlig kategorien modus, nærmere bestemt på trekket imperativ til forskjell fra trekket indikativ. Med kategori mener vi et sett av grammatiske trekk som utelukker hverandre. De kan ikke opptre samtidig. *Ref?*

Likevel bør vi ha in mente at fokus på et grammatikalisert fenomen fjerner oss fra kontekster slik som Lyons understreker:

That is that, although there are methodological advantages in restricting one's attention to what we earlier referred to as microlinguistic semantics - the semantic analysis of maximally decontextualized system-sentences [...] there are limits to this process of degrammatization, as far as the representation of modality is concerned [...] Languages are learned and used in contexts which are in part determined by the variable assumptions and presuppositions of the people who use them (Lyons 1997:849).

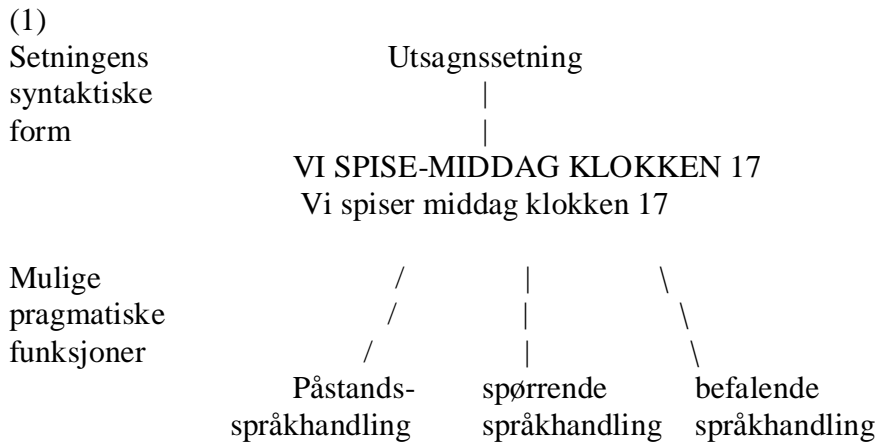
3.2. Språkhandlinger

Syntaks og semantikk hører språkssystemet til, men vi bruker språket i praksis, så språket har en pragmatisk funksjon. Det er hvordan vi bruker språket praktisk, hvordan vi tolker de språklige ytringer i kontekst eller i forskjellige situasjoner, hvordan valg av språklige ytringer preges av forskjellige personer og til hvem de snakker. Det er studiet av hvordan kommunikasjonssituasjonen påvirker både bruken og tolkningen av språklige ytringer.

Pragmatikk handler om betydningen av språklige handlinger, hva taleren har ment, hvordan mottageren har oppfattet, betydningen konteksten har og hvordan man kan kommunisere mer enn det som blir sagt. Semantikk handler om setningens innhold, men språkhandling i en bestemt kontekst vil gi et nytt "innhold".

Tegnspråkytringen VI SPISE-MIDDAG KLOKKEN 17 kan forstås ut fra syntaktisk struktur som en SVO-setning og som en påstandssetning. Det refererer til eller peker ut bestemte personer (pronominal deiksis), og det peker ut bestemt klokkeslett (tidsdeiksis). Men vi kjenner ikke til de eksisterende personer og tid, for setningen er riktig bygget opp etter gjeldende språkregler innen NTS. Det er først som ytring i en bestemt kontekst at vi kan tolke hvem "vi" er og at "klokkeslettet" refererer til et bestemt tidspunkt i forhold til oss som kommuniserer. Tegnspråkytringen er hentet fra empiri, se side 54. Syntaktisk er formen klart en utsagnssetning, men i pragmatikk kan den tolkes på ulike måter fordi konteksten påvirker vår tolking av utsagnssetningen som inngår i ytringen.

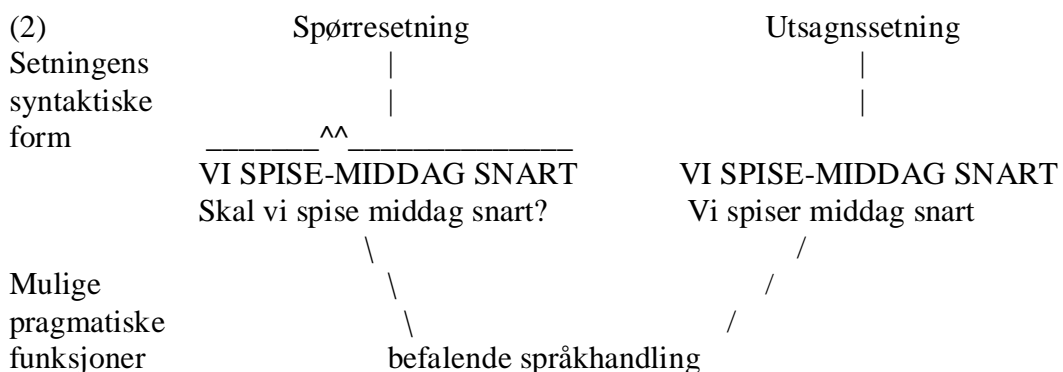
I dette første eksempel (1) hentet fra empiri (kap.6) en utsagnssetning på NTS som i kontekst blir en ytring med muligheter for tolkninger:

Tegnspråkytringen her har fire tegn, som i tilnærmet norsk oversettelse blir fem ord. Formelt og syntaktisk sett er dette en utsagnssetning med vanlig tegnrekkefølge. Det er ikke noen endring i nonmanuelle markører, selv om det naturlig nok kan være forskjeller i mimikk (men uten språklig betydning). Ut fra konteksten kan mulige tolkninger av VI SPISE-MIDDAG KLOKKEN 17 være et utsagn, en ordre eller et spørsmål. Utsagnssetningen kan i en viss kontekst oppfattes med informativ funksjon. Som spørrende språkhandling kan det tenkes at den som fremsetter ytringen, spør om alle er klar over at nå skal det spises klokken 17, fordi man tidligere har spist middag klokken 16. Eller om det har vært diskusjon om ulike klokkesletter, og den som ytrer, vil ha slutt på diskusjonen - middagen blir klokken 17 og dermed basta.

Pragmatisk kan utsagnssetningen fungere som en ytring med potensielle pragmatiske funksjoner. Eksemplet ovenfor viser at en enkel utsagnssetning ut fra konteksten kan bli oppfattet som forskjellige språkhandlinger.

Vi kan også formelt sett ha flere ulike setningstyper. De er strukturelt sett spørresetninger og utsagnssetninger. Disse formelle setningene blir brukt funksjonelt som ytringer etter en bestemt språkhandling rettet mot et bestemt mål. Ulike setningstyper som ytringer vil kunne bli tolket som en befalende språkhandling i eksemplet (2) nedenfor.

Hvilke kontekster kan de to setningstypene (spørresetning og utsagnssetning) forekomme i? Den spørrende setningstypen kan brukes i en mer ironisk og befalende kontekst når middagen står på bordet og alle burde se det. Utsagnssetningen kan brukes når noen begynner å småspise mens middagen kommer på bordet, og underforstått kan dette bety ”la være å spise før middagen”.

Det er på to ulike betydningsnivåer vi kan analysere språket. De er ifølge Löbner (2002) expression meaning og utterance meaning. Med expression meaning (uttrykksbetydning) mener vi betydningen til ord, fraser og setninger i seg selv. Med utterance meaning (ytringsbetydning) mener vi når setninger (som i isolasjon kun har uttrykksbetydning) blir brukt som ytringer i en bestemt kontekst.

All bruk av språket har et handlingsaspekt. Det å komme med befaling i form av en påstandsetning (Nå setter vi oss til bords for å spise) er like mye en språkhandling som det å gi ordre i imperativs form (Spis!). I språklig kommunikasjon bruker vi språk – det være seg talespråk, skriftspråk og tegnspråk. Med språkhandling mener vi å gjøre noe ved å si noe eller ved å handle gjennom å gi språklige ytringer (Austin, 1962; Searle, 1975). Vogt-Svendsen (1988) har brukt Austins tenkning i sin analyse av spørrende språkhandling for å påvise hva som er formen på interrogative spørresetninger. En slik analyse er nyttige til å finne frem til en teoretisk forståelse av hva vi mener med befaling og kommandering i NTS. Det er til hjelp å vurdere hva slags språkhandling en ytring er og i hvilken grad den er befalende eller ikke (Lyons, 1979:726).

3.3. Form og funksjon

Å bruke tegnspråk betyr bevisst/ubevisst å kjenne til regler for å bruke hendene og andre deler av overkroppen til å danne tegn, sette sammen tegn. For å kunne språket i bruk kreves også kunnskap om kommunikasjon og om verden. Språkhandling er bruk av språket som bruker både grammatikk og pragmatikk. Det blir analyse av selve språklige redskapet, for former kan påvises uten omgivelser, mens formenes funksjoner krever at vi kjenner til de omgivelser de opptrer i. Her skal presiseres hva form og funksjon er innenfor min problemstilling (Kristoffersen m.fl. 2005; Gram Simonsen m.fl. 1988).

Form, dvs. oppbygningen og strukturen til for eksempel setninger og setningsledd. Her er formen rettet på imperativ, dvs. hvordan imperativ er bygget opp strukturelt sett.

Funksjon, dvs. den plass en størrelse har innen helhetens system, for eksempel er plassen et bestemt trekk i det morfosyntaktiske systemet eller de ulike posisjonene en ordklasse eller ordgruppe kan ha i en setning.

Det er en forutsetning for analysen at NTS er et system, dvs. en sluttet og ordnet helhet der alle delene står i en viss relasjon til hverandre og til helheten.

Med modus menes det en morfosyntaktisk kategori, normalt knyttet til verbet, som angir hvordan tegnbrukeren forholder seg til det hun/han sier, dvs. hva denne tegnbrukeren vil bruke en proposisjon til i kommunikasjonssammenhengen eller hvor sann tegnbrukeren mener proposisjonen er, jfr. optativ, kondisjonalis, potensialis, konjunktiv og imperativ.

Med morfosyntaktiske trekk menes det innholdsenheter som skiller de morfosyntaktiske tegnene i et paradigme fra hverandre, for eksempel entall/flertall, bestemthet/ubestemthet. Med morfosyntaktisk ord eller tegn menes det tegn eller ord sett fra en grammatisk synsvinkel, den grammatiske representasjonen av en ordform eller tegnform kan sies å være en realisasjon av.

Med morfosyntaktisk kategori menes det et sett av morfosyntaktiske trekk som utelukker hverandre, for eksempel Numerus, Kasus, Imperativ

Med ordform eller tegnform menes det ordet eller tegnet som uttrykk (og ikke innhold), ordet som en sekvens av lyder (fonologisk ord), eller tegn som simultant/sekvensielt av bevegelser (fonologisk tegn) eller bokstaver (ortografisk ord).

3.4. Definisjoner av modalitet og modus

I tegnspråklingvistikken brukes modalitet så å si utelukkende om den språklige kanalen for produksjon og persepsjon. Jeg viser til mer konkrete eksempler som titelen på festskriftet til ære for banebryterne i tegnspråklingvistisk forskning Klima & Bellugi (Emmorey & Lane eds., 2000), "Sign Language Research - Theoretical Issues" (Lucas ed., 1990) og ved selve boktittelen "Modality-Independent and Modality-Specific Aspects of Grammaticalization in Sign Languages" av Pfau og Steinbach (2006). I de tre nevnte eksemplene brukes modalitetet kun om ulike språklige kanaler. Dette kan skape uklarhet. Derfor presiseres det at i denne MA-oppgaven følges bruken som gjelder innen generell lingvistikk.

Modalitet kan være en *semantisk* kategori (Enger & Kristoffersen, 2000:76). Modalitet forteller ikke hvordan hendelsen er i seg selv, men hvordan taleren forholder seg til proposisjonen. De basale setningstypene har en felles leksikalsk rot, men forskjellene mellom dem skyldes ulik modal verdi hos de enkelte setningstypene. Modalitet kan uttrykkes ved

setninger med adverbialer eller kan den uttrykkes ved endring av verbformen, og da snakker vi om modus. I følge www.SIL.org bruker noen forskere 'mood' i betydningen 'modalitet'

Men modalitet kan også være en *grammatisk* kategori som er emne for en typologisk studie, for den forekommer i en rekke språk (Lyons, 1997, Palmer, 2001). Det hører innunder verb og er en kategori som er nært forbundet med andre kategorier som tid og aspekt. Alle disse tre grammatiske kategorier handler om hendelse (aksjon, situasjon, tilstand). De skiller seg fra hverandre ved at aspekt er opptatt med egenarten av hendelsen, mens tid eller tempus er opptatt av tiden for hendelsen, derimot er modalitet opptatt av status for selve utsagnet av proposisjonen som beskriver hendelsen.

“In traditional usage, ‘mood’ is applied to such subsets of inflected forms of verbs as are distinguished one from another by means of the terms ‘indicative’, ‘imperative’, ‘subjunctive’“(Lyons 1997:848).

Dette følger jeg i min undersøkelse. Det er ulike måter språk kan bruke modalitet på, hovedsakelig i termer som a) modale systemer og b) modus. En annen måte å bruke modalitet på er ved hjelp av setningsadverbialer. Flere språk kan ha begge, slik som tysk har a) et modalt hjelpeverb-system og b) modus med trekk slik som indikativ, konjunktiv og imperativ. Engelsk og norsk er eksempler på språk der konjunktiv nesten er forsvunnet, så det er flere måter å kunne variere bruken av modalitet i verdens språk.

I følge Palmer er det typisk for modus at de gir uttrykk for realis eller irrealis, true and untrue, eller factual og non-factual. Palmer opererer i sin bok med et binært system med realis og irrealis, og det er ikke alltid at det er markert ved verbet. Det er ikke alltid mulig å trekke et klart skille mellom modus og modalt system, for i mange språk har modaliteten trekk fra begge. Palmer (2001:5) hevder at imperativ er utenfor det binære modus-systemet med indikativ og konjunktiv. Men senere i diskusjonen om irrealis og imperativ siterer Palmer (2001:169) Chafe som hevder at “reality is not a binary but a gradient dimension in which imperatives and futures express ideas that are judged to be more in accord with reality than, say, yes-no questions or negations. Speakers may have a relatively stronger expectation that commands will be obeyed or that predicted events will take place.”

Den grammatiske kategorien modalitet har to undertyper modalitet, nemlig *deontisk* modalitet som står i motsetning til *epistemisk* modalitet (viten). Palmer (2001:108) hevder at imperativsetninger er en setningstype som er det umarkerte medlemmet av et deontisk system, dvs. at setningstypen er uttrykk for vilje og knyttet til handling. Enger & Kristoffersen (2000:206) gir en definisjon av denne type modalitet:

Deontisk modalitet er ein grammatisk kategori med to trekk, `forpliking` og `tillating`. Når kategorien kjem til uttrykk i eit syntagme, er referenten til eit av argumenta i syntagmet anten forplikta til eller har lov til å utføre ei handling”.

De modale hjelpeverb kan uttrykke en deontisk modalitet slik at påstandsetninger med modale hjelpeverb kan ha en imperativ virkning.

3.5. Definisjoner av imperativ

Et imperativt verb er ikke bøyd for de andre grammatiske kategorier slik som tid. Imperativ er en direktiv modalitet. Dette kan forklares nærmere med: “Directive modality is a deontic modality that connotes the speaker’s degree of requirement of conformity to the proposition expressed by an utterance.” Dette er definisjonen vi kan finne på

<http://www.sil.org/linguistics/GlossaryOfLinguisticTerms/WhatIsDirectiveModality.htm>.

Imperativ modus i setningen ”Stopp!” eller gjennom modale hjelpeverb som må/skal slik som i setningen ”Du må stoppe”. Lyons (2001:108) opererer med imperative mood ved siden av imperative sentences. Setninger kan bestå bare av et verbal eller det kan være en helsetning.

To eksempler som kan belyse dette:

Spis!
Spis den røde fisken straks!

De to eksemplene på imperativ overfor kan settes opp som en formel - *bra nok?*

V!
V + dem.pron + adj + obj + adv!

Imperativverbet vil i norsk ofte ha en egen form som gjør at vi umiddelbart ser at dette er imperativ. Den syntaktiske funksjon det finitte verbet har i setningen, kaller vi for finitt verbal.

Eit verb som uttrykker trekk i dei grammatiske kategoriene tempus og/eller modus, fungerer som finitt verbal (Enger & Kristoffersen, 2000:231)

Palmer (2001:80) hevder at de fleste språk har en egen form som viser at det er imperativ. Det er mange måter å vise det på. Det kan være fire typer markering: a) individuelle suffikser, clitics og partikler, b) infleksjon, c) null eller d) reduplikasjon. Som et eksempel på null

bruker engelsk imperativ som egentlig er en enkelform lik grunnformen, som run – run!, jump – jump!, read – read!, kill- kill!. Latin har infinitiv ”videre” (å se), som i presens 1.person sg heter ”video”. I imperativ bygger det på stammen av infinitiv, slik at det blir ”vide” (2.p sg) og ”videte” (2.p pl).

I norsk brukes stammen av verbet slik som løpe - løp!, hoppe - hopp!, lese - les!, drepe - drep!. Av og til brukes infinitivsformen fordi den er lettere å uttale slik som sykle - sykle! istedenfor sykl! Mulige fonologiske varianter av imperativ i norsk språk drøftes nærmere av Enger og Kristoffersen (2000).

Det er som sagt mange måter språk kan ha imperativ på eller vise at noen verb er i imperativform. Noen språk har verbstammen, andre språk har en spesiell morfologi i verbstammen i imperativ, i enkelte språk har imperativformen klitiske endelser, mens andre språk har en egen partikkel. Zhang (1990, omtalt hos Elvsaas, 1998). har undersøkt verb i 46 ulike språk innenfor 13 ulike språkfamilier – ingen viser noen tempusdistinksjon innenfor imperativparadigmet. I følge Auwera, & Lejeune (2009) som gir en oversikt over 547 språk: her kan vi se i hvilken grad språk har 2.person entall og flertall med egne morfologiske kategorier:

The language has morphologically dedicated second singular as well as second plural imperatives, 292 languages

The language has morphologically dedicated second singular imperatives but no morphologically dedicated second plural imperatives, 42 languages

The language has morphologically dedicated second plural imperatives but no morphologically dedicated second singular imperatives, 2 languages

The language has morphologically dedicated second person imperatives that do not distinguish between singular and plural, 89 languages

The language has no morphologically dedicated second-person imperatives at all, 122 languages

Å få en slik oversikt er nyttige for den videre eksplorerende undersøkelse. Det gjelder å ikke bli påvirket av det skriftspråket en bruker som medium for å beskrive et annet språk (NTS).

Lyons (1997) og Palmer (2001) kommer også inn på at en rekke språk, men ikke alle språk har imperativ, men de forteller ikke hvordan språk som ikke har imperativ gir uttrykk for kommando. De språk som ”mangler” imperativ, er flere språk i Sørøstasia og sør for Sahara som uttrykker seg på andre måter enn morfologi. Vi kan postulere at for språk uten imperativ må det skje ved språkhandlinger slik alle andre språk gjør det. Med andre ord er ikke imperativ som grammatisk kategori obligatorisk i alle språk. www.SIL.org gir en beskrivelse av forskningsstatus:

“The morphology of the imperative has not attracted that much attention from grammarians, perhaps in part because there is relatively little morphology to start with”.

I de siste årene fra 1975 er det innlevert 25 Ph.D-teser innen området imperativ ifølge Wurff (2007), så dette tyder på en viss interesse innen lingvistikken, men noe tilsvarende finner vi ikke innen tegnspråklingvistikken, ikke en gang på MA-nivå (pers.komm. Carol Padden). Wurff (2007:41) skriver: “Clearly, when it comes to imperative morphology, little is enough.”

Imperativsetninger kan ikke underordnes syntaktisk. Imperativ skjer normalt ikke i bisetninger for eksempel i en slik setning * ”hun gav ordre at GÅ!” Heller ikke kan imperativ forekomme i interrogative setninger. Wurff (2007:23) på sin side kan finne frem til unntak som bekrefter regelen, slik som i latin, gresk og engelsk – men de er spesielle. Derimot kan imperativ forekomme i sitert tale, dvs. vi kan gjengi hva andre har sagt i imperativ. Videre hevdes det (Elvsaa, 1998) at det ikke er mulig å topikalisere setningsdeler i imperativ slik

Spis fisk! * Fisk spis!

Likevel kan det finnes unntak på norsk i militærspåk:

Fremad marsj!

Det heter ikke * Marsj fremad!

Man kan innvende mot Elvsaa at imperativformen i norsk ikke er marsj, men marsjer! I andre språk kan vi finne eksempler på topikaliserings jfr Wurff (2007:75) fra engelsk og tysk:

His lies, nobody believe it!
Den Peter besuch doch mal eins!

3.6. Hva er subjekt i imperativ

Som tidligere nevnt er subjektet i imperativ oftest ikke til stede. Wurff 2007:33 nevner ”that early generative investigators of the imperative devoted considerable effort to establishing the nature of the empty imperative subject.” Vi finner tradisjonelt 2. og 3. person imperativ i latin og klassisk gresk (Palmer 2001:137). Imperativ kan ha genus og numerus slik som klassisk gresk hadde singularis, dualis og pluralis. Et språk som amharisk i Etiopia kan ha imperativ i 1. person. Det forekommer aspekt ved imperativ-formen som i gresk og russisk, men ikke tid (tense). Imperfekt kan brukes som indirekte kommando i et etiopisk-semittisk språk som

tigrinya. I moderne norsk er imperativs subjekt implisitt 2. person (sg og pl). I Faarlund m.fl (1997:588f) blir imperativen beskrevet som uten subjekt, men med eksempler viser forfatterne til at subjektet er underforstått slik som ”Gjør som du vil!” (sg), ”Gå og få dykk ein matbit!” (pl). Noen norske dialekter kan ha fortsatt 2. person sg og pl slik som Kom! og Kome!.

Lyons (1985:747) hevder at imperativ gjelder bare 2. person, mens 1. person og 3. person ikke er ekte imperativ. Men Palmer (2001:81) er ikke enig fordi første og tredje person imperatives kaller han for jussive, andre hevder at det kan kalles hortative. Men man kan som retorisk virkemiddel bruke imperativ til seg selv. Norrønt språk hadde imperativ ved 1. person pl slik som ”Sjám fyrst!, og som vi oversetter med ”La oss se”. I eldre svensk har man ”Sjungom studentens glada dar!” som vi oversetter med ”La oss synge...”. Det kan kalles hortativ. Wurff (2007:55) kaller dette for optativ.

Subjektsstrykning forekommer i språk som har imperativ. La oss ta utgangspunkt i norsk:

Påstandssetning slik som	Jenta spiser fisk
Spørrende setning slik som	Spiser jenta fisk?
Imperativ med null subjekt	Spis fisk!
Imperativ med null objekt	Spis!

Her er subjektet normalt sett strøket – underforstått at det er du som skal spise fisk. Det er også mulig å ha null objekt, underforstått at det er fisk du skal spise (Wurff, 2007:73). Men vi kan også se på det som transitivt vs intransitivt verb. Halliday (ref hos Palmer 2001) har valgt ordet ellipsis ved det manglende subjektet, og mener at mottageren av meldingen mentalt fyller ut det manglende subjektet. Men det skyldes at senderen retter seg direkte til mottageren, og det er ikke nødvendig med vokativ slik vi også kan se i tegnspråkene. På tegnspråk tiltaler man ikke den man snakker direkte til med et eget ord eller tegn når man har øyekontakt (Ahlgren, 1985). Vi ser at ved understreking kan ”du” forekomme, f.eks. kan man på norsk si ”Spis fisk, du!” fig.2.2. På lignende vis i NTS, SPIS PEK2, der PEK2 (du) fungerer som tag, se kap 7. Wurff (2007:36) skriver: ”The idea of a second person entity being contextually present in all imperatives goes back to Downes (1977)”, men jeg synes dette beveger seg ut fra det grammatikaliserte og inn på pragmatikken.

Det kan også forekomme i 3. person slik som i pareksemplet fra Wurff (2007:12):

Everybody cover themselves!
Everybody cover yourselves!

3.7. Forholdet imperativ og tid

Kommunisering av en proposisjon krever sender og mottager. Videre må den man snakker i imperativ til være en bevisst aktør, for man snakker ikke i imperativ til saker og ting (Elvsaa,1998:81). Dette til forskjell fra indikativ som har finitt verbal som dreier seg *om* noen/noe, mens imperativ har finitt verbal som er rettet *til* og om noen/noe (Palmer 2001: 39).

Sender og mottager er i kommunikasjonens nåtid, og sender kommanderer mottageren om noe som skal/ må skje. Imperativ handler om det fremtidige ut fra nåtiden. Senderen uttrykker ønske, krav, befaling om at noe skal skje straks. Det blir en viss tid mellom utsagnet og om det blir gjort. Befalingen forteller adressaten eller mottageren at noe skal bli gjort i dialog. Selv om mottageren ikke er til stede ved senderens øyeblikk slik som for eksempel i presentasjonen i matoppskrifter, er det likevel en befaling om noe i fremtiden (Alvestad 2006:1).

Betydningen av imperativs verbform er begrenset til å gjelde fremtid. Imperativ er ikke morfologisk markert i forhold til tempus. I alle fall kan vi fornuftsmessig ikke befale eller kreve noe i fortiden (Lyons, 1997:746). Andre trekk ved imperativ er at det ikke er knyttet til tid (tense), men likevel er imperativ rettet mot noe som skjer eller rettere sagt bør skje i fremtiden, dvs. det finnes ingen grammatisk markør som sier at det er fremtiden det handler om.

I forskjellige språk (Palmer, 2001:82) kan det være imperativ som er brukt i nærvær av taleren, og imperativ er brukt når ordren skal utføres i fravær av taleren. Slikt forekommer i nordamerikanske indianerspråk. Palmer (2001:199) nevner at språket takelma skjelner mellom presens imperativ umiddelbart utført og en fremtidig imperativ for en senere handling. Noe lignende kan vi se i indo-pakistansk tegnspråk, se kapittel 4. Det forekommer også to typer som varierer i grad av høflighet. I engelsk så vel norsk kan vi bruke ”let” og ”la” (likeså polsk ”niech”) som oppfordrende tiltale i 1.person pl la oss spise. Videre har vi sterk og høflig kommando, men det behøver ikke alltid være i imperativ, italiensk og spansk vil for eksempel da bruke 3.person konjunktiv. Infinitiv kan brukes med imperativ styrke i spansk (Wurff 2007:46). Coopmans (2003:43-44 hos Wurff 2007,51) bemerker “that there are no data clearly disproving the idea that the English imperative verb is or can be an infinitive but not are there data suggesting the opposite”.

Det kan hevdes at i sjeldnere tilfelle kan imperativ markeres for tid slik som latin med

I!

Gå! 2.p sg – presens

Ito!
Gå! 2.p sg – futurum

Kanskje det her er mer tale om absolutt versus relativ futurum (Wurff, 2007:43-44).

Fra et annet språk som polsk språk dannes imperativ av presensstammen, og dannelseselementet er –j, slik czytaj! og czytajcie! ("les" 2.p sg og pl) av av presens czyta, mens infinitiv er czytac). Men ved enkelte uregelmessige verb dannes imperativ av infinitivstammen slik kup! og kupcie! ("kjøp" 2.p.sg og pl av infinitiv kupiec). For et enkelt verb som byc` (være) dannes imperativ av futurumsformen "bedzie" (han vil være) og imperativformen ser slik ut badz! (vær!). Men vi kan ha imperativ i 1.p pl slik kupmy! (la oss kjøpe!). Det finnes 3.p sg og pl som brukes spesielt ved høflighet slik niech kupi! (han må kjøpe!) og niech kupia! (de må kjøpe!) (Damerau 1976). Imperativ på polsk dannes altså av presens-, infinitivs- og futurumsformer, og er en illustrasjon til påstanden om at imperativ generelt er knyttet til nåtid og fremtid.

3.8. Negativ imperativ

Positiv (affirmativ) og negativ er trekk ved den grammatiske kategorien polaritet. Vi finner trekket negativ imperativ, som ikke kan opptre samtidig med trekket (positiv) imperativ. Wurff (2007:57) hevdet at imperativ synes å være et universelt trekk i språk, mens det straks er færre eksempler på negativ imperativ. Negativ imperativ kan kalles prohibitive irrealis (Palmer 2001:180). Likeså negativ imperativ der Lyons presenterer eksempler som "Open the door!" versus "Don't open the door!" Formula for disse eksemplene er satt opp slik (Lyons, 1987:835):

!p or ~!p

Det varierer fra språk til språk om negasjonen er uttrykt med et eget ord eller som partikkel/klitisk. I noen språk som dansk kan ordet "ikke" ikke stå foran verbet, mens i andre språk som fransk, engelsk og norsk er det mulig:

Ne le fais pas!
Don't do it!
Ikke gjør det!

I følge Auwera, & Lejeune (2009) gis følgende oversikt over hvordan negativ imperativ kan bli uttrykt formelt sett på ulike språk:

Normal imperative + normal negative 113 languages
Normal imperative + special negative 182 languages
Special imperative + normal negative 55 languages
Special imperative + special negative 145 languages

3.9. Andre sider ved imperativ

Imperativ-formen behøver ikke alltid bety ren kommando, men den kan brukes til å gi råd, trøst, ønske, tillatelse og lignende slik som med disse norske eksempler:

Sov godt!
Ikke vær lei deg!
Kom inn!

Eksemplet ”Kom inn!” er som oftest en tillatelse til å gå inn i et lukket rom, og ikke en direkte befaling. Permission er å gi tillatelse og bruker ofte imperativ-formen, for det finnes ikke noen permissive mood. Lyons (1997) bruker dette eksemplet “Come in and have your bath! Mummy says so”. Dette er dirigerende eller directive. Det er ved en analyse at vi kan komme til ulikt innhold. For eksempel betyr rødt trafikklys ”stopp!”, mens grønt betyr ”gå!”. Begge er kommanderende, det første eksemplet er mer absolutt; du kan ikke gå mot rødt lys, mens det andre er permissivt – du har tillatelse til å gå videre, men du behøver ikke å gå.

Det er to typer kommandoer som er skjelnet semantisk. De som er rettet mot mottageren/mottagerne, altså adressatene er behandlet som imperativ (2.person), alle andre er oppfattet som hortatives. Ofte kan høflig imperativ være nær jussive. For norskens vedkommende vil imperativsetningen være mindre variert med hensyn til pragmatiske funksjoner (Sveen, 2005:108). I NTS vil ofte setninger brukt i kontekst som SEND SALT! (send saltet!), være en befalende ytring, men karakteren av ordre er ikke alltid like klar: SEND SALT! VÆR-SÅ-SNILL (vær så snill å sende saltet!). Jeg tar opp dette problemet i kapittel 6 og 7; kan dette være noe i retning av ”høflig imperativ”?

Fortuin and Boogart (2009) drøfter imperativ som kondisjonal i engelsk, nederlandsk og russisk. En imperativsetning kan settes sammen med en påstandssetning og sammen danne imperativ kondisjonal, slik som det vises her med to eksempler fra engelsk og fra nederlandsk:

- (1) Break that vase and I will break your neck
- (2) Think that and you´re a fool
- (3) Leen hem 20.000 Euro uit en u zult het niet terug krijgen
(lån ham 20, 0000 euros, og du vil ikke få dem tilbake)

Dette er av interesse, da jeg i kapitlene 6 og 7 drøfter et eksempel der imperativsetningen står ved siden av et utrop. To forskjellige egenskaper kan altså knyttes til hverandre i en setning.

Wurff (2007:84) summerer opp hva vi vet om imperativ og innlæring av dette:

“Another strand running through imperative work is the link that has slowly emerged between form and meaning of imperative clauses. Formally, they are in several senses impoverished: they freely allow null subjects and objects even in languages otherwise severely restricting such elements, they feature verbs with minimal or no marking, they often resist the insertion of a negative marker and they cannot normally be embedded in a larger sentence. As a consequence, the prototypical imperative utterance consists of no more than a single bare verb”

En innvending mot Wurff og hans medforfattere (2007) er at de bruker eksempler på imperativ nesten utelukkende fra den indoeuropeiske språkfamilien i Europa, det er svært få eksempler fra andre språkfamilier. NTS er ikke medlem av indo-europeiske språk, eller kort sagt ikke medlem av noen talespråksfamilier.

Siktemålet for denne MA-oppgaven er å finne frem til noe strukturelt ensartet som skjer i ulike kontekster i mylderet av språklige ytringer, nemlig tegnspråkimperativ med eksemplet SPIS! som er den grammatikaliserte formen av tegnspråkverbet i sitatform SPISE. Det er intensjonen å forstå speech act (språkhandling) i kommunikasjonen mellom tegnbrukere for å kunne skjelle mellom alle ytringer med sine funksjoner for å presisere hva imperativ er som dekontekstualisert fenomen eller som grammatisk fenomen i NTS. Ut fra hva vi vet om imperativ generelt og mer spesifikt om imperativ i andre tegnspråk, krystalliseres det en del forskningsspørsmål som presenteres i slutten av neste kapittel.

4. RESULTATER FRA TEGNSPRÅKFORSKNINGEN

I dette kapitlet drøftes først funn av imperativ i ulike tegnspråk, dernest redegjøres det for betydningen av non-manuelle komponenter for ulike setningstyper, og til slutt en kort gjennomgang av funn fra enkelte tegnspråk.

Kan imperativ som egen grammatisk form også finnes i tegnspråkene? Hittil har jeg ikke funnet noe spesielt om imperativ i tegnspråk på internett. Den samme erfaringen har Forsgren (2004) gjort. Jeg har brukt søkerordene `imperative` og `command` ved et søk via Google, men søkingen kompliseres fordi det ikke skjelnes mellom en ”lingvistisk” og ”filosofisk” bruk av ordene. Det har vært en intensiv leting i den internasjonale bibliografien over tegnspråk ved universitet i Hamburg (<http://www.sign-lang.uni-hamburg.de>), samt at jeg har hatt personlig kontakt med bibliografiens ansvarlig Guido Joachim. Det ble ikke noe resultat. Det finnes for tiden to tidsskrifter som dekker feltet, nemlig ”Sign Language Studies” og ”Sign Language and Linguistics”. Heller ikke der fant jeg noe.

Greftegreff, Peterson og Østebø (1986-88) og Malmquist og Mosand (1996) som er de to nyeste innføringer i norsk tegnspråk, skriver ingenting om imperativ. Heller ikke Engberg-Pedersen (1991, 1992)) beskriver dette for dansk tegnspråk, som regnes å være i slekt med norsk tegnspråk (i følge Fleischer, 1944; Östman, 2001).

Riktignok kan jeg finne noe om morfologiske endringer ved verbet, men ikke om ”imperativ”. ”Imperativ” er nært knyttet til kategorien verb. Gjennom artikler av Bergman (1983) om endringer i verb og adjektiv, hos Bellugi (1989) om ”different processing effects for aspects and agreement morphology in ASL”, Padden (1990), Supalla & Newport (1997) om ”derivation of nouns and verbs in ASL”, og Gaurav & Rathmann (2004): ”Verb agreement as a linguistic innovations in sign languages”, har jeg fått en teoretisk forståelse for ”verb” i tegnspråkene, dette utleder jeg videre for min forståelse av ”imperativ”. Det er bevegelsens måte som modifiseres. Dette er den teoretiske forståelsen som jeg tar med over til analysedelen.

Selv om tegnene for det meste er helt ulike norske tegn, så synes språkhandlinger som befaling og imperativformer i amerikanske og svenske språkmiljøer å minne svært mye om norske forhold. Flere tegnspråklingvister har hevdet at om tegnforrådet i de ulike språkene er forskjellige, så er grammatikken beslektet. Det er også mitt inntrykk at det formelt finnes grammatiske trekk som karakteriserer imperativ i amerikansk og svensk tegnspråk. Dette kan begrunnes i et mulig slektskap som går tilbake til det franske tegnspråket som fulgte med den

tidlige døveundervisningens spredning (Vonen, 2006), eller det kan begrunnes i tegnspråkenes ikonisitet.

Det er på grunnlag av en viss typologisk likhet mellom tegnspråkene at jeg forsøker å sammenligne mulige funn av imperativer i forskjellige tegnspråk, slik Slobin & Hoiting skriver (2000:xvii):

“With regard to typology, it is clear that sign languages as a group have far more in common than one would expect of a collection of languages drawn around the world. Returning to the theme of modality, it seems reasonable to expect that sign languages fall into a specific typological category”.

Her brukes ordet modalitet i en annen betydning enn hvordan det er brukt i kapittel 3, nemlig i en gestuelt-visuell språklig kanal. Bidraget av Liddell, Vogt-Svendsen & Bergman (2007) om `buoys` (bøyer) tyder på en klar likhet hva gjelder denne funksjonen selv om tegnene er helt ulike fordi det er forskjellige tegnspråk, her amerikansk, norsk og svensk tegnspråk.

4.1. Non-manuelle trekk i NTS

For å forstå at norsk tegnspråk kan ha imperativ, er det nødvendig å se litt nærmere på det språklige fenomenet non-manuelle komponenter. For å forstå bedre hva et tegn eller eventuelt en setning i tegnspråkene betyr, må jeg drøfte betydningen av de non-manuelle trekkene i tegnspråkene med eksempler fra forskningen om betydningen av non-manuelle komponenter i interrogative setningstyper i NTS (Vogt-Svendsen, 1990) og i betingelsesetninger i ASL (Reilly, McIntire and Bellugi, 1990).

En klassiker som William C. Stokoes lille avhandling (1960) om amerikansk tegnspråk (ASL) hevdet at selv om tegnspråk og talespråk har forskjellige språklige kanaler, så kunne stort sett analyseapparatet overføres fra den ene kanalen til den andre. Han skrev at nøkkelen til vår forståelse av syntaksen i amerikansk tegnspråk ligger i de non-manuelle trekk dvs. deler av tegn som utføres av andre deler på kroppen enn hendene.

“This part of the communication of the deaf [facial and other non-manual activity] needs much more investigation, for it is the key to syntactic structure in a sign language.” (Stokoe 1960:72)

Ettertidens tegnspråkforskning har vist at han hadde rett. For norske forhold er det naturlig å nevne doktoravhandlingen til Vogt-Svendsen (1990) hele 30 år etter Stokoes avhandling. Hun fortalte at de døve skolebarna med NTS som førstespråk ofte ikke forstod lærernes og

foreldrenes spørsmål (1990:5). Det var ikke kognitive feil hos barna som gjorde at de ikke oppfattet ytringene som spørsmål. Det var de hørende som ikke visste hvordan de skulle spørre på NTS, for de brukte tegn til tale, dvs. enkelttegn til norske ord. Talen har betoning som gjør at man kan høre den spørrende formen, men barna hørte jo ikke stemmen, og de så ikke noen ansiktsbevegelser som uttrykte et spørsmål. Dette skjedde omkring 1986 og var en av årsakene til at hun begynte sin forskning om spørresetninger i NTS.

Vogt-Svendsen har vist i sin avhandling fra 1990 hvilken rolle nonmanuelle trekk har for å kunne skjelne mellom de to typer spørresetninger vi har. Dette er ja/nei spørsmål (med hevede øyebryn) med symbolet $\wedge$, og hv-spørsmål (med sammentrukne øyebryn) med symbolet $\vee$. Dette er trekk i tegnspråklige spørresetninger. De grammatiske trekkene utelukker hverandre. Vi finner hos Vogt-Svendsen (1990:118) et eksempel på at grensen mellom emosjoner og morfosyntaktiske prosesser kan være komplisert. I eksemplet (31) spør en kvinne om hun alt har født, og setningen åpnes med spørremerke $\wedge$, samtidig som sammentrukne bryn som uttrykk for en undring. I kapitlet om empiri vil jeg drøfte tilfeller hvor det kan være vanskelig å skjelne mellom emosjoner og språklige trekk.

Reilly, McIntire og Bellugi (1990:375) i sin artikkel "The acquisition of conditionals in American Sign Language: Grammaticized facial expression" betoner betydningen av de non-manuelle komponenter:

[...] the non-manual morphology is obligatory and consists of the following: the antecedent clause is accompanied by raised brows and a head tilt, a head thrust occurs at the close of the antecedent, and a blink marks the juncture between the two clauses. These obligatory facial signals constitute the necessary and sufficient syntactic markers. Without them, the sentence is not a conditional. [...]

cond
EAT BUG, SICK WILL YOU
If you eat a bug, you`ll get sick`

Disse obligatoriske ansiktsbevegelser er nødvendige trekk som gjør at setningen oppfattes som kondisjonalis.

Før vi går videre, må forskjellen på hva vi mener med mimikk og non-manuelle komponenter presiseres. Dette er en viktig forskjell.

Mimikk i ansiktet gir uttrykk for følelser, trykk i ytringen, understreking av enkelte ord/tegn og lignende som gjør språket "levende", men er ikke en nødvendig del av språket. De kan variere fra gang til gang. I en rekke tegnspråklige ytringer jeg har iaktatt, finner jeg

mimikk som gir uttrykk for den tegnspråkbrukende persons følelser, om denne er irritert, glad, ironisk, lattermild, sur osv.

Mimikk eller ansiktsuttrykk brukes ikke bare i tegnspråklig kommunikasjon, men også i talespråklig. Allerede Darwin var interessert i dem, men en nyere solid undersøkelse og kategorisering av ansiktsuttrykk finner vi i bøkene til Ekman og Friesen (1969, 1971). De skiller ansiktsuttrykk i grupper som ”affect displays” (følelsesuttrykk), ”regulators” (samtaleregulerende uttrykk) og ”illustrators (illustrerende uttrykk). I lingvistiske beskrivelser av talespråk tas disse imidlertid ikke med, da de har en kommunikativ funksjon, mens denne neppe er språklig, hevder Bergman (1992).

Allerede Skavlan (1875) påpekte at det karakteristiske ved tegnspråk i Norge er bruk av ansiktsmuskler eller miner i fremføringen av tegn. I eldre kursmateriell som ”Moren og det hørselshemmede barnet” (1977) finner vi en omtale av mimikk som en ”språklig funksjon”, likeså hos Edwardsen (1984:21):

”Forklar at man må ha tydelig spørrende mimikk for at setningen skal bli forståelig. Mimikken er et nødvendig trekk ved tegnspråket”.

Sitatet viser at man tidlig hadde en intuitiv forståelse for at non-manuelle trekk som ble kalt ”mimikk” hadde en språklig funksjon, selv om det ble upresist uttrykt og forvirrende for noen. Senere forskning har presisert dette mer og skjelnet mellom følelser (mimikk) og språklige trekk (ansiktsbevegelser).

Vogt-Svendsen (1990) kaller ansiktsuttrykk eller ansiktsbevegelser for ”et nødvendig trekk ved tegnspråket”. Internasjonalt er tegnspråkforskningen enige om å bruke formuleringen facial movements som hun så oversetter med ansiktsbevegelser (Vogt-Svendsen, 2003). Det er gjennom analyser ved senere tegnspråklingvistisk forskning som har påvist at man må skjelne mellom mimikk som kommunikativ funksjon og ansiktsbevegelser som språklig form. Vogt-Svendsen gir en solid analyse av spørrende ytringer i NTS for å finne frem til en gruppe setninger med fast ansiktsuttrykk, dvs. bestemte ansiktsbevegelser (facial movements) som gjør at hun setter opp to setningstyper: ja/nei-spørsmål med hevede øyebryn og hv- eller x-spørsmål med rynkede øyebryn. Disse trekkene kan normalt ikke sløyfes i kommunikasjonen, og det er nettopp disse trekkene som gjør at vi oppfatter ytringene som spørsmål og ikke som vanlige påstandsetninger.

I spørrende ytringer brukes spørresetninger med en bestemt ansiktsbevegelse, og her er det ikke riktig å kalle dette for ”mimikk” i følge Vogt-Svendsen. Ansiktsbevegelsen har både

språklig form og kommunikativ funksjon. Ansiktsbevegelser er en språklig form knyttet til bestemte setningstyper, nemlig ja/nei-spørsmål og hv-spørsmål, og ikke mimikk som er et uttrykk for følelser. Vogt-Svendsen bruker i likhet med andre tegnspråkforskere termen ansiktsbevegelser som en språklig del. I det følgende skal jeg også gjøre det i denne MA-oppgaven.

Det som er av interesse nå, er hvilke ansiktsbevegelser vi finner ved imperativ i NTS. Har de kun kommunikativ funksjon som språkhandlinger, eller har de en grammatisk form som er uavhengig av kontekst? Om befalingen ligger i en bydende ytring, vil ytringen gjerne ha befalende uttrykk, mens mottageren av meldingen vil i en bestemt kontekst tolke den som en kommando. Er det konteksten eller er det noen trekk ved bevegelsene og ansiktet som avgjør at dette oppfattes som imperativ?

Jeg skal nå trekke en parallell mellom Vogt-Svendsens funn om non-manuelle trekk i spørresetninger i NTS og Bellugis funn i betingelsessetninger i ASL, for å se om det finnes noe tilsvarende non-manuelle trekk i imperativsetninger. Kan vi gjøre det? Det er min intensjon å påvise at dette er mulig.

4.2. Baker & Cokely (1980) om imperativ i American Sign Language (ASL)

I bokserien "American Sign Language" 1-5 finner vi i bind 5 kapitel VI om setningstyper i avsnittet D. Commands (Baker & Cokely 1980:139-141). Forfatterne skrev den gang i 1980 (min kursivering):

"In general, commands are sentences that order the Addressee to do something. *Although there has been little study of commands in ASL*, we do know that they are usually indicated by stress (emphasis) on the verb and usually direct eye gaze on the Addressee. This stress usually involves making the sign faster and sharper. As explained in the section on Transcription Symbols, we indicate that a sign is stressed by writing an asterisk (*) after the sign".

Forfatterne kom med 7 setningseksempler på commands. Baker & Cokely hevder også at det forekommer en variant med en ekstra vektlegging på langsom bevegelse dersom mottageren ikke vil gjøre det vedkommende er blitt kommandert til. Skal dette tolkes som en høflig form av imperativ? Eller skal det oppfattes som en markert form av imperativ? Dette tas opp i analysekapitlet.

I bind 4 i den samme serien American Sign Language 1-5 "A teacher's resource text on curriculum, methods, and evaluation" (1980) finner vi som undervisningsmetode å bruke

spørsmål eller befaling: ”The students (---) are expected to responds to various questions and/or commands” (55,56,57,58,59). Det synes som det er en trinnvis utvikling, for senere heter det (64-65): “and since they [students] have seen the teacher give the command or statement (step 6), they can quickly focus on that part of the statement”. Forfatterne er opptatt av at studentene skal kunne fortelle, mens de er mindre opptatt av de også skal kunne kommandere. Bokserien er beregnet som innlæring av et andrespråk, altså for folk som ikke har American Sign Language som sitt primærspråk. Dette er en interessant omtale, for jeg har iaktatt tegnspråkinstruktører her i Norge som befaler og gir ordre på NTS til elevene, men elevene får ingen formell opplæring i å gi befaling, heller ikke en teoretisk begrunnelse.

4.3. Valli & Lucas (1995) om imperativ i ASL

I boken av Valli og Lucas (1995) som er beregnet på ”undergraduate level”, kalles den befalende ytring både for formen imperativ og også for språkhandlingen commands. Til boken hører en video med Valli og Lucas som med 6 eksempler på commands/imperative (1995:122; 141; 143). De bruker symbolet * både før og etter glossen for tegnet slik *SIT*, hvor Baker & Cokely har etter glossen slik SIT*. Men inne i teksten har Valli og Lucas i stedet for asterisk brukt utropstegnet (!) med eksempler som LEAVE! FINISH! WATCH PRO-1! og DON'T-MIND (siste eksemplet uten utropstegn!), så her virker det litt rotete. De nevner at tegnene HOME YOU (143) kan brukes i 4 setningstyper: ”declarative, yes-no question, negation and command”, slik at *HOME PRO-2* oversettes med ”Go home”. Det kan være visse problemer med transkripsjon, der de skriver HOME og mener ”go home”. Det hadde kanskje vært bedre at de skrev *GO-HOME PRO-2*

“Nonmanual signals, and not the signs, often determine the sentence type in ASL. The signs of a sentence can be identical, but it is the nonmanuals that make for the difference in sentence type” (1995:142).

Dette er en formulering som kan minne om trekk ved setningstyper i NTS. Likeså har de presisert for imperativ (1995: 141):

“ASL imperatives also have particular nonmanual signals, including direct eye contact with the person being talked to, and possibly frowning”

Men ikke noe sted er det nevnt om det er en endring i bevegelsesart, slik Baker & Cokely hevder ”by stress on the verb” (1980:141). Heller ikke forklarer Valli & Lucas hvordan de

nonmanuelle signaler ser ut, bortsett fra ”frowning”. Det blir straks vanskelig for en som ikke kan American Sign Language å følge med. Betyr det at boken er beregnet på folk som allerede kan noe av American Sign Language, altså primærbrukere? Svakheten ligger i at de ikke skjelner mellom språkhandlingen ”commands” og den grammatiske formen ”imperative”.

Jeg har fått følgende personlig kommentar fra professor Carol Padden, University of California, San Diego (2008) via møte og epost at det er tre typer imperativ: vanlig, høflig og negerende i American Sign Language. Når jeg kommuniserer med amerikanske døve tegnbrukere, oppfatter jeg som NTS-bruker intuitivt grammatiske trekk som utgjør imperativ. Skyldes dette som Slobin og Hoiting (se side 30) påpeker et typologisk fellesskap mellom ulike tegnspråk?

4.4. Bergman (1995) om imperativ i svensk tegnspråk

Bergman skriver i sitt kompendium om syntaks for svensk tegnspråk at imperativ forekommer (1995:15):

”Imperativsatser

För fullständighetens skull skall här också nämnas imperativsatser, altså de satser vars primäre funktion är att göra en uppmaning. Deras form är emellertid inte närmare undersökt. Nämnas kan dock, att när man uppmanar någon att göra något, tenderar tecknen att utföras längre ut och högre upp från kropp, dvs med större rörelse i axeln och armbågsleden: SITTA ’sätt dig!’, TRYCKA-MED-TUMME ’sätt på tv:n! Det är oklart om uppmaningar också måste ha några ickemanuella signaler. Klart är emellertid att sammandragna ögonbryn och en nickande huvudrörelse framåt ofte förekommer. Det kan antingen vara en enda nickning, eller flera kortare, upprepade rörelser. De upprepade rörelserna tycks vara en artigare variant, som inte är like befallande, utan snarare en vänligare uttryckt uppmaning. En uppmaning ses också ofta innledes med tecknet SNÄLL. (Fotnote: Enligt Mats Jonsson (pers.komm.) får uppmaningen ett drag av vädjan om den markeras med uppdragna kinder). ”

Bergman har antagelig observert bruken av imperativ i døveforeningen i en mer høytidelig situasjon, for eksempel et årsmøte. Dette er mer formelt enn hva man finner i passiar i mer uhøytidelige sammenhenger. Eller hva foreldre ville ha sagt til sine barn. Mulig at dette er eksempler på høflige former for imperativ, men Bergman påpeker et trekk ”sammandragna ögonbryn”. Bergman skjelner mellom funksjon og form, hvor det siste ikke er undersøkt nærmere.

4.5. Sutton-Spence og Woll (1999) om British Sign Language (BSL)

Forskerne Sutton-Spence og Woll (1999:115-128) har et eget kapittel om "Aspect, manner, and mood", men heller ikke her finner vi noe eksplisitt om imperativ. De skriver innledningsvis: "Mood is the third of the traditional three-way split in linguistics for information that verbs can show: tense, aspect, and mood" (1999:125). Vi får ingen forklaring på hvorfor "manner" kommer inn. Derimot forklarer de at "tense" ikke finnes i BSL (British Sign Language) og redegjør for hvordan dette begrepet "tid" likevel kan henvises til.

De skriver at ved modus skjelner vi mellom kommandering, påstander og informasjonssøking:

"Mood tells us about the speaker's attitude to the information in the sentence. For example the speaker may show uncertainty, possibility, or definiteness. Mood distinguishes commands, statements, and things we are not completely sure about (subjunctive). In English mood is shown by modal auxiliaries like may, can, shall, and must (1999:126).

Nyttig for vår mulige forståelse for NTS er at BSL i likhet med mange andre tegnspråk ikke bruker tempus. Der engelsk bruker egne adverb, blir informasjonen ofte i BSL inkorporert i verbet selv. Sutton-Spence & Woll kaller modifiseringen for inflection:

"BSL verbs contain a considerable amount of morphological information, and very much more than English verbs do" (1999:115).

De nevner også at det har vært lite av formell forskning omkring modus i BSL, men de presenterer i det minste ulike måter å presentere modus på. De to første er manuelle måter ved siden av non-manuelle trekk. Den ene måten er å bruke modale hjelpeverb slik som disse verbtegnene SHOULD, CAN, MUST, and WILL. Den andre måten er å variere styrken, tempoen og størrelsen av tegnbevegelsen i de modale hjelpeverbene:

"SHOULD-ASK is smaller and less tense and strong than MUST-ASK, but larger, tenser, and stronger than COULD-ASK" (Sutton-Spence & Woll, 1999:126)

SHOULD ASK blir da to tegn, mens SHOULD-ASK blir et enkelt og modifisert tegn. De viser ikke hva den eventuelle forskjellen mellom ett tegn (SHOULD-ASK) og to tegn (SHOULD ASK). Den tredje måten å vise modus på er å bruke non-manuelle trekk, og i tillegg: "such as expressions of doubt and determination. These are obligatory used with manual marking". Hvis de er obligatorisk, så kan det bety at de er grammatikalisert. Derimot

skaper den siste setningen virkelig uklarhet: "These three markers of mood are often all used together" (126). De har knyttet opp modus nesten utelukkende med modale hjelpeverb, men her savnes det omtale av imperativ som egen form.

Det som er nyttig for denne MA-oppgaven er en presisering av hvilke måter man kan bruke for å få frem modus imperativ. Den andre måten å bruke modus på med endringer i tegnbevegelsens intensitet og tempo, samt størrelse er nyttig for analysen.

4.6. Zeshan (2003) om imperativ i Indo-pakistansk tegnspråk

Zeshan har en typologisk fremstilling av indo-pakistansk tegnspråk (2003:157-212). Hun nevner 3 former for imperativ. De tre typene er illustrert med strektegninger, hun viser altså de tre partiklene som bestemmer hva slags type imperativ som foreligger. Derimot får vi ingen nærmere forklaring på hvorfor hun skiller dem som egne former hverken i bevegelse av de manuelle delene eller eventuelt de non-manuelle delene. Hun regner dem som tegn med en bestemt funksjon.

Det synes som hun oppfatter dem som partikler i et lukket grammatisk system (closed grammatical systems). På side 164 under funksjonelle partikler finner vi ved siden av partikler for nøytral negativ, for kontrastiv negativ, for innholdsspørsmål og for det eksistensielle, partikler for imperativ som hun gir følgende glosser KARO, JA:O og NAKARO slik:

KARO	neutral positive imperative, distant force
JA:O	nonpolite positive imperative, immediate force
NAKARO	negative imperative

Utførelsen av tegn eller partikler ser slik ut fra tegningene: KARO utføres med pekehåndform (håndflaten til venstre, retning opp), som beveges fra foran munnen og nedover i en svak bue; JA:O utføres med pekehåndform (håndflaten til venstre, retning ut), som beveges fra nøytralt felt mot venstre; og NAKARO utføres med pekehåndform (håndflaten ut, retning opp), som foran munnen beveges fra venstre til høyre og reduplikeres (164-165).

Som forklaring for hva funksjonelle partikler er, skriver Zeshan (2003:164):

"Functional particles are signs that assign a clause to a clause type. They have scope over the whole clause. Not every clause has a functional particle, but if there is one, its syntactic slot is always the clause-final position (i.e., after the predicate). There is only a single position for a functional particle in each clause, so combinations of several particles are not possible".

Heldigvis finner vi på side 195 to setningseksempler på negativt imperativ som er brukt med umiddelbar effekt (don't) og med modal-liknende betydning (you/one should not). Det er ingen høflighets nivåer bortsett fra hva man kan uttrykke gjennom "tonen" i tegnføringen, skriver hun. Jeg har hatt studieopphold i døvemiljøet i Karachi, Pakistan i 1993, og siden møtt pakistansk døve. Med bakgrunnen og med disse setningseksemplene ble det straks lettere å tenke seg utførelsen av dem (2003:195-196):

Sign: MA:RNA: NAKARO
 Mor: beat-I NEG_IMP
 Tra: please don't beat me! (signed in a pleading tone)

Sign: DEAF HATA:NA: NAKARO
 Mor: deaf push_aside NEG_IMP
 Tra: deaf people shouldn't be neglected

Oppsummert blir imperativ i indo-pakistanske tegn utført med verb + partikkel.

4.7. Forskningsspørsmål

I kapitlene 3 og 4 har jeg presentert hva vi i litteraturen vet om imperativ i ulike talespråk og i enkelte tegnspråk. På grunnlag av dette vil jeg ha noen forskningsspørsmål rettet mot imperativ i NTS.

Slobin & Hoitings påstand (2000) om typologisk likhet mellom tegnspråkene gir et interessant perspektiv, men det er ikke noe absolutt. Det betyr at den teoretiske innsikt i andre tegnspråk ikke umiddelbart kan overføres. Men det kreves at hvert tegnspråk behandles individuelt. Likevel må jeg ta forbehold om Slobin & Hoitings påstand, for en teoretisk fremstilling av imperativ i tegnspråk i India er forskjellig fra en teoretisk fremstilling for svensk tegnspråk og amerikansk tegnspråk.

Den intensive letingen har gitt noe resultat, men fortsatt blir mye av presentasjonen av imperativ i NTS eksplorerende. Det er gjennom direkte observasjon, elisitering og observasjon av videomateriale vi finner hva som reelt forekommer i NTS.

Hva jeg skal se etter, krever en del forskningsspørsmål. I grammatikken er reglene og prinsippene som konstruksjonsanvisninger for språkssystemet, anvisninger om hvordan ord og setninger kan være, og hvordan de ikke kan være. Men grammatikken handler ikke om hvordan språket brukes i ulike kommunikasjonssituasjoner eller kontekster. Min intensjon med oppgaven er også å finne frem til en bestemt morfologisk kategori med et bestemt trekk imperativ. Uansett kontekst skal vi kunne se at verbalet i setningen er i imperativ. Det betyr at

det må være bestemte grammatiske trekk ved verbalet i setningen som gjør at vi kjenner igjen imperativformen. Her vektlegges form fremfor funksjon.

For å kunne gjennomføre analysen av mulige imperativformer i NTS har jeg en del forskningsspørsmål basert på hva man kjenner til om imperativ i ulike språk og basert på min språklige intuisjon. En mulig innvending er at man kan vurdere kategorien som syntaktisk, dvs. det er trekk ved setningen som ikke nødvendigvis er forbundet med verbet.

Min problemstilling er hvilke karakteristika imperativ har i NTS. ”Hypoteser kan ikke etableres induktivt. Hypoteser fremkommer som et resultat av at vi har reflektert over et problem og hvordan det kan løses. Gjennom problemformuleringen kan vi da vaske ut et sett av hypoteser som må formuleres mest mulig presist, klart og entydig” (Andersen, 2009:22). Mulige svar på spørsmålene er forsøkt besvart og oppsummert i kapittel 8.

- 1) Finnes imperativ i NTS?
- 2) Teorien om imperativ er i litteraturen hentet fra ulike talespråk som produseres og oppfattes i den vokalt-auditiv kanalen, og spørsmålet er om noe av dette kan gjelde de tegnspråkene som produseres og oppfattes i den gestuelt-visuelle kanalen, nærmere bestemt NTS?
- 3) Er imperativ i NTS utformet ved hjelp av suffikser, enklitika eller ved modifikasjon av tegnet?
- 4) Er det bare manuelle eller også nonmanuelle deler i imperativ i NTS?
- 5) Gjelder imperativ kun for 2.person, eller finnes det 1.person og 3.person i NTS imperativ?
- 6) Forekommer negativ imperativ i NTS?
- 7) Hvordan er ordstillingen i imperativsetninger i NTS?
- 8) Kan imperative former av modale hjelpeverb forekomme i NTS?
- 9) Kan topikaliserede setninger settes i imperativ i NTS?

5. METODE

Ordet ”metoder” i forskningen betyr et mangfold av fremgangsmåter vi kan ta i bruk for å samle inn opplysninger eller data. Aubert har en definisjon som understreker dette mangfoldet: ”En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder” (Vilhelm Aubert sitert i Hellevik, 2002:12). Metodene som er valgt er for å arbeide med denne problemstillingen: Hvilke karakteristika har imperativ i norsk tegnspråk? Intensjonen med oppgaven er å få innsikt i en strukturert verbform som er uavhengig av kontekst, og her drøftes hvordan innsikten skaffes gjennom metodene.

Mangfold er nødvendig med den sparsommelige teoretiske litteraturen omkring imperativ i tegnspråklingvistikken, til sammenligning er det nå forsket om classifiers i 30 forskjellige tegnspråk (Chamberlain, 2000). Andersen (2009:8) drøfter ulike metoder som kilder til data, som kan være introspeksjon, korpus, kombinasjon av introspeksjon og korpus, informantarbeid av forskjellig slag som intervju, spørreskjema og deltagende observasjon.

5.1. Teori

Gjennomgang av en del teoretisk litteratur omkring form, funksjon og innhold frem til det språklige fenomenet imperativ. Gjennom litteraturen omkring den grammatiske kategorien modus, nærmere bestemt trekket imperativ er det bygget opp et teoretisk grunnlag for å undersøke videre. Som nevnt tidligere (kapittel 4) er for eksempel imperativ lite omtalt i tegnspråklingvistikken. Teorilitteraturen dekker også språkhandlinger for å få avklart forholdet mellom form og funksjon. Kommandering kan skje på andre måter enn å bruke imperativ. Undersøkelsen er eksplorerende (Kumar, 2005) siden det teoretiske grunnlaget for imperativ innen tegnspråkene er så tynt.

Spørsmålet som reiser seg ved bruk av litteratur for språk som består av auditivt-vokale systemer, er om de er relevante for språk som hører til visuelt-gestuelle systemer (Vonen, 2006). I kapittel 4 er det understreket forutsetningen at språk er språk uansett hvilke språklige kanaler som brukes. Vi kan bruke strukturelle retningslinjer som felles grunnlag selv om språkene er forskjellige fra hverandre. Ikke alle språk har formen imperativ, men alle språk har en befalende funksjon gjennom språkhandlinger; altså hvordan vi handler gjennom å bruke språk – uavhengig om det er talespråk, skriftspråk eller tegnspråk. Kunnskapen om imperativ har overføringsverdi, slik at vi kan forstå og begrunne teoretisk hva imperativ er også i tegnspråk. Jeg antar at det er mulig, fordi jeg forutsetter at tegnspråkene er språklige

systemer på linje med talespråkene. Gjennomføringen av undersøkelsen ble gjort mulig med denne teoretiske forståelsen.

5.2. Informantene

Informantene for min undersøkelse er NTS-brukere i Norge som tilhører en språklig kommunitet med historie og bruk samt en viss utbredelse i dagens samfunn (kap.2). Ikke alle NTS-brukere har NTS som førstespråk, en del har det som andre- eller tredje-språk. Avgrensningen blir til informanter som er primærbrukere dvs. døve tegnspråkbrukere slik som jeg selv er. Selv blant primærbrukere kan det være store forskjeller. Chamberlain (2000) har inngående omtalt en amerikansk undersøkelse av kvaliteten på tegnspråklige ferdigheter og vist at særlig morfologien er avhengig av i hvilken fase den døve tegnbrukeren har fått tilgang til språket. Det er forskjell på språktilegnelsen mellom døve barn i fase 1: 0-2 år, i fase 2: 3-4 år, og i fase 3: 5-6 år. Jeg antar at de fleste informantene er i fase 2 når de lærte seg tegnspråk. Likevel forekommer det gode språkmodeller som har fått så sen tilgang til NTS som i 8-9 års alderen.

Er informantene i de ulike opptakene representative for NTS? Er opptakets kvalitet bra nok? Er språket NTS eller blandingsform? Et klassisk eksempel på det siste spørsmålet er video-kassetten ”Kom! Så skal vi ut å leke”. Etter hvert er mange norske døve blitt mer språkbevisst gjennom utdanning og bedre kunnskap om NTS. Et eksempel på dette ser vi ved sensorene for den tegnspråklige eksamen for døve grunnskoleelever og for elever fra videregående skole. Sensorene gir karakterer til elevene. De 4 døve sensorene med høyere utdanning har ulik språkbakgrunn - to har hatt NTS som morsmål (en var født døv, og en var blitt døv i ungdomsårene), en har lært NTS etter fylte 7 år, og en har gått på tunghørt skole og lært NTS etter fylte 14 år. Men de har alle en formell teoretisk utdanning i NTS (personlig kommentar O.-I.Schröder, selv sensor). Denne språklige forståelsen for NTSS egenart er økende, og det er en ressurs som jeg bygger på. Det er også konsensus om språklige regler i NTS selv om det hos de fleste primærbrukere er mer eller mindre ubevisst.

Jeg har vært i stadig kontakt med de erfarne tegnspråkinstruktørene ved Institutt for spesialpedagogikk når det gjelder om eksemplene er gyldige eksempler på NTS og ikke representerer språkblanding. Altså en diskusjon om grammatiske kontra ugrammatiske trekk i en tegnspråklig fremstilling. Jeg har også drøftet med andre om språkmodellene er representative for NTS. Det kan være noen som bruker et mer norskpåvirket tegnspråk enn NTS (Vogt-Svendsen, 1983; Vogt-Svendsen, 1987) eller har en annen språklig bakgrunn som

for eksempel ferske døve tegnspråkbrukende innvandrere. Det kan også skje at språkmodellene ikke er seg selv på grunn av ulike omstendigheter. De kan være slitne eller de er ikke seg selv under dårlig forhold ved opptaket slik som forsinkelser, tekniske problemer med opptaket eller at det er uvedkommende personer til stede. Labov (1976) har beskrevet et metodeproblem som han kalte for The Observerer`s Paradox:

The aim of linguistic research in the community must to be find out how people talk when they are not being systematically observed; yet we can only obtain these data by systematic observation”.

Det er først når man spør en tilstrekkelig mengde med personer at man kan se bestemte former som går igjen. Siden jeg er innvandrer og derfor ikke har NTS som førstespråk, ble mine spørsmål akseptert og tolket som et ønske om å lære meg mer om NTS. Blant venner og bekjente som har stilt opp bevisst og ubevisst som språkmodeller, har jeg spurt om forskjellige tegn kan brukes som imperativ. Erlenkamp (2003:113) har påpekt at det kan oppstå visse problemer med å bruke tegnspråk som metaspråk når man diskuterer om tegnspråk på tegnspråk, særlig med folk som har ureflektert holdning til sitt språk.

Rådføringen var meget nyttig for å bli bevisst utvalgskriteriene. Siden det finnes lite teoretisk fremstilling av NTS, kan det være en god del språklig intuisjon hos mange språkbrukere. Dette kan være et problem med manglende litteratur, så undersøkelsen blir ikke fastlåst, men er av eksplorerende art.

5.3. Korpus

Med korpus menes her en video-samling av NTS-tekster. Undersøkelsen har tatt utgangspunkt i videoteket som er bygget opp ved Institutt for spesialpedagogikk. Det er utarbeidet en oversikt og innholdsfortegnelse, som fortsatt er under utvikling (Nyberg, 2005). Videoteket består av 365 kassetter eller programmer av ulike lengder (og kvalitet), som har spilletid på flere hundre timer. Det er omlag 60-80 språkmodeller som presenterer NTS i ulike sammenhenger. Videoteket blir stadig supplert og er nå overført til språklaboratoriet som dvd, slik at det er tilgjengelig for instituttets lærere til undervisning og for studentene til selvstudium.

Øivin Andersen (2009:6) har tatt opp problemet med de enorme dataene vi står overfor:

(..) ”at det kun er mulig å sile ut de relevante dataene hvis man har en klar problemstilling før man begynner å samle dem. Konklusjonen må da bli at data ikke kan komme først, da risikerer vi å drukne i irrelevante data”.

Korpus dekker tidsrommet fra midten av 1980-tallet da de første TV-programmer ble sendt ut. TV som medium for NTS går tilbake til 1961 da den første døvegudstjenesten på tegnspråk ble sendt ut (Jørgensen og Anjum, 2006:25). Produsentene har vært NRK, Døves video (i dag Døves media), Ål folkehøyskole for døve, Statens spesiallærerhøyskole, Møller kompetansesenter for å nevne de viktigste institusjoner som laget videokassetter som utgjør videoteket. Dette er en verdifull tekstsamling. Ordet ”tekst” brukes også om tegnspråklige tekster. Tekstene er av forskjellig slag eller sjangere som eventyr, noveller, tegnordliste, samtaler og intervjuer, informative tekster, skuespill, biografier og annet fagstoff.

Korpus er preget av informativ art eller saksprosa selv om det finnes en del stoff av mer ekspressiv art slik som skuespill, noveller og poesi. I dette materialet forekommer mange eksempler på KOM!, men ikke på andre verb. Ofte har det vært problematisk å finne gode eksempler på imperativ. Flere ganger har jeg ment å finne imperativ, men ved nærmere analyse så må dette oppfattes som kommanderende språkhandling i en kontekst, eller de kan være interjeksjon og utrop. Eksempler på dette er ”nå må maten spises opp”, SJOKK! eller MÅL! Dette er litt annerledes enn imperativformen, og i analysen drøftes det nærmere hva som er forskjellen mellom interjeksjon/utrop og imperativ.

5.4. Direkte observasjon

En av metodene har vært direkte observasjon med meg selv som deltager i miljøet. Noen ganger har jeg vært deltager i samtalene, andre ganger har jeg vært ikke-deltagende (Kumar, 2005:120).

”Observation can be used at the planning stages of other types of project, in order to get ideas or to determine the feasibility of the main procedure, and can supplement information gathered by other methods” (Wray, 2003:187).

Jeg har gjort en rekke observasjoner i mitt nærmiljø (døve familiemedlemmer som har NTS som sitt morsmål og primærspråk). Det gjelder svigerforeldre, ektemann og hans barn og nærmere slektninger – alle døve primærbrukere av NTS. Men det gjelder også min egen døve datter som har gått i norsk skole, hennes døve samboer og deres barn (hvorav den ene er døv). Dette dreier seg om for flere av dem, døve mennesker som har tegnspråk som morsmål, dvs.

at deres foreldre er døve. I alle fall består dette nærmiljøet av primærbrukere av NTS. Disse observasjonene har vært uformelle og usystematiske, men gjennom dette har jeg fått forståelse for hvordan språkbruken er i NTS.

Videre er det foretatt en rekke direkte observasjoner i større sosiale sammenhenger med døve omgangsvener, i døveforeninger, konferanser, menighetsmøter, årsmøter og seminarer. Denne delen er basert utelukkende på primærbrukere av NTS. Observasjoner er blitt notert, spesielt hvis det er varianter utført av en og samme person. Er dette etterprøvbart? Nei, for dette var spontant og ikke i opptak. Og samtidig ja, for det er stadig observert nye eksempler på det samme fenomenet.

Denne undersøkelsen refererer også til noen utvalgte video-eksempler, men direkte observasjon er ikke etterprøvbart. Leseren må i så fall gå inn i tegnspråkmiljøet for å observere de fenomener jeg har iaktatt. Dette er kanskje en formell svakhet for noen, men min MA-oppgave er et skritt i riktig retning til å registrere og kartlegge NTS.

Hvor mange informanter det har vært nyttet, er det ingen oversikt over. Det er sikkert flere hundre mennesker spredt over hele landet, men hovedvekten er på informanter fra tegnspråkmiljøet i Oslo-området gjennom flere år. Utvalgskriteriene har bl.a. vært at den potensielle informanten i det minste måtte beherske NTS, ikke med de informanter som ikke kunne NTS, men brukte tegn som støtte for norsk tale. Dette er et bevisst valg fra min side.

The Observer's Paradox har jeg opplevd: En fare ved å spørre for mye under observasjonen er at folk begynner å lure på om de snakker riktig. Da forekommer det slike ytringer med unnskyldning om at de bruker dårlig språk (norsk eller tegnspråk). Det kan også skyldes holdninger til NTS som minoritetsspråk. (Se kap 2 Bakgrunn).

Problemstilling ble satt opp ut fra den intuitive forståelsen at "imperativ" finnes i norsk tegnspråk. For å finne ut hva som karakteriserer imperativ er det gjennomført systematiske møter med noen tegnspråkkyndige ved hjelp av en annen metode, elisitering.

5.5. Elisitering

Denne metode er elisitering.

"In elicitation you deliberately set up situations, or ask specific questions, that will give you the data you want" (Wray 2003:183).

Ved elisitering blir det plukket frem bestemte tegn for å drøfte mulige, ikke-mulige og aksepterte former av imperativ. Den kan synes som denne metoden ikke er så eksakt og

sikker, for det kan være delte meninger om en setning. Vi alle fortolker, alle data er situert i kontekst (Andersen, 2009:19).

Et viktig kriterium er at informantene sammen kan vurdere, akseptere eller forkaste eksempler gitt av de andre informantene. Vonen (2003:34) har presisert hva en informant kan brukes til: ”En språklig informant er en kompetent språkbruker som lingvisten samarbeider med for å nå sine forskningsmål”.

En fare med elisitering er at man kan presse på for mye for å finne frem til mulige former, slik at informantene skaper ikke-eksisterende tegn. Det kan skje om en forsker er for ivrig med å bevise sin hypotese, eller det kan skje hvis det bare er en eller to informanter, men til denne MA-oppgaven har det vært en rekke informanter.

5.6. Transkripsjon

Oversikten over symbolene brukt i denne undersøkelsen finnes etter Forordet. Versaler brukes for å navngi tegn. Dette er en merkelapp på et tegn eller en glosse, og viser ikke hvordan tegnet ser ut eller hvordan tegnet utføres. I NTS er det om lag 4 ulike tegn som skjuler seg bak merkelappen MOR. Dette kan løses ved å sette i parentes hvor tegnet hører hjemme (Oslo, Trondheim, nyere, foreldet) eventuell gi en mer fonologisk transkripsjon.

Under teoridelen er nevnt at den amerikanske beskrivelsen av imperativ eller transkripsjonen er slik HOME* eller *HOME*, noe som kan skape forvirring. Merkelappen bruker et engelsk ord som er et substantiv, men i ASL kan merkelappen fungere for verb, slik at merkelappen etter min mening heller skulle være skrevet slik GO-HOME* (Valli & Lucas 1990:43).

Av symboler har jeg valgt å bruke utropstegn! i stedet for den amerikanske transkripsjonen med asterisk (*) – enkel eller dobbel. Det kan skape forvirring med den vanlige skikken for å markere at en setning er ugrammatisk eller at ordet/tegnet ikke forekommer. Men etter gjennomgått analyse foreslås det å innføre et nytt symbol i stedet for !, nemlig /\.

Siden imperativ befinner seg på morfosyntaktisk nivå, og fordi eksemplene er med korte setningseksempler, har jeg bestemt meg for et forenklet analyseskjema. Analysen dreier seg om svært korte setninger. Jeg er ikke ute etter en generell fonologisk beskrivelse, så mine skjemaer bruker en forenklet transkripsjon. Min hensikt med analysen er å finne frem til hva som skiller verb i sitatform og verb i imperativ. Det har vært noen få trekk som er av interesse for å kunne skjelne mellom verb i sitatform og i imperativ. Det er å få frem hvilke karakteristika man finner for imperativ, og ikke en fonologisk beskrivelse av tegnene-

Et annet symbol er / /, og det betyr at de orale komponenter som ordbilde (mouthing) og egen munnstilling (mouth gestures) blir plassert mellom skråstrekene (Vogt-Svendsen, 2001).

PEK 1, PEK 2 og PEK 3 refererer til pronominal peking der 1, 2 og 3 står for 1., 2. og 3.person, men PEK kan også brukes som demonstrativ pronomen, og bør da fylles ut med v (venstre), h (høyre) eller f (foran) når og hvor vedkommende eller noe befinner seg.

Andre symboler i bruk ved setningseksempler er slike som:

$$\frac{\text{SPISE PEK2}}{\wedge\wedge}$$

Spiser du?

$$\frac{\text{SPISE HVEM}}{\vee}$$

Hvem spiser?

$$\frac{\text{SPISE PEK2}}{\text{neg}}$$

Du spiser ikke

Setningseksemplene er basert på versaler, og det gis ikke nærmere fonologisk beskrivelse av tegnene.

5.7. Gjennomføring

Undersøkelsen har skjedd gjennom flere år før jeg skrev prosjektbeskrivelsen til LING4111 (2006) om feltarbeid. Det begynte først sporadisk og usystematisk. Interessen ble tent av Forsgren (2004) som hevdet at det på internettet ikke fantes noen litteratur om imperativ i tegnspråk. En rekke notater over funn ble gjort gjennom årene ved å søke til situasjoner der det var gruppesamtaler, fordi i foredrag og lignende var det lite av hva som kunne være befalende språkhandlinger og nærmere bestemt imperativ.

5.8. Validitet og reliabilitet

Reliabiliteten sier noe om vi kan stole på måleprosedyren. Her vil det si om min oppfatning av de observerte trekk ved imperativ er nøyaktig og pålitelig. Gjennom å kontakte en rekke personer for rådføring og gjennom elisitering er det sikret om at forståelsen og fortolkningen er allment, og dermed kan det hevdes at denne undersøkelsen er reliabel. Validiteten vil si om man måler de egenskapene eller trekkene man ønsker å påvise, slik at dataene er relevante for undersøkelsens problemstilling og hypotese. Det kan gjelde for video-eksemplene at de er valide som eksempler i analysen.

5.9. Avgrensning

Undersøkelsen dreier seg om imperativs plass i generell lingvistikk for nå fokusere på den grammatikalske kategorien modus nærmere bestemt trekket ”imperativ” for å forstå bedre hva jeg prøver å analysere. Vogt-Svendsen (1990) drøfter i sin avhandling språkhandlingen ”spørsmål” til forskjell fra de syntaktiske kategorier med trekk som ”ja/nei-setninger”, ”x-spørsmål”, ”alternative spørsmål”, og ”retoriske spørsmål”. I kapitlene om empiri og analyse avgrenses undersøkelsen av befalende språkhandlinger til forekomsten av imperativ i NTS, og hvilke karakteristika den formen har. Det er mindre fokus på den plass den kan ha i syntaktisk sammenheng.

Bruk av ulike metoder kan føre til en stor innsamling av data, så det er nødvendig med avgrensning. Denne MA-oppgaven innskrenker seg til hva som er presentert som problemstilling, nemlig karakteristika ved imperativ. Dette utgjør avgrensningen.

6. DRØFTING AV EMPIRI

Hva er empiri her? Det er språklig data som kan iakttas når tegnbrukere snakker til hverandre på tegnspråk og utfører tegnspråkhandlinger i ulike kontekster, som kommando, befaling, tillatelse, forbud og påbud. Nærmere bestemt når de bruker en bestemt grammatisk form, nemlig imperativ, som også gjenkjennes utenom kontekst. Innholdet i alle er en befaling som uttrykk for at senderen har en vilje, et ønske eller et krav på noe som mottageren skal gjøre.

I forbindelse med denne oppgaven startet jeg med å lete etter eksempler på imperativ i videoene, selv om jeg som tegnspråkbruker hadde og har hatt tallrike observasjoner av den grammatiske formen. Jeg har intuitiv forståelse av hva imperativ er, for jeg kan skjelle mellom påstandsetning, spørrende setning (ja/nei-spørsmål og x-spørsmål) og imperativ.

Prinsipielt er det viktig å kunne referere til konkrete eksempler bevart på video slik at det ble bygget opp et korpus. Det ble mange timer med gjennomgang av videoene for å finne frem til eksempler på imperativ. Det har ikke vært så lett å finne video-eksempler, fordi språkformen i videoene er beskrivende og fortellende. Det er gjerne informative tekster på slike opptak. Video-fremførelsen er som regel i monologs form. Når det er dialog ved opptak, er denne preget av en samtale med spørsmål og med informative svar. Det er virkelig få eksempler på imperativ. De er gjerne i form av innskudd i fortellende historier som eventyr og noveller. Svært ofte er presentasjonen av imperativ svært korte. Dette tyder på at imperativ kan være sjangerbestemt.

Som nevnt i forrige kapitlet, må det bekreftes ved eksempler gjennom andre metoder enn utelukkende video-materiell. Foruten video-observasjon er også valgt rådgiving, deltagende og ikke-deltagende observasjon (ute i feltet) og elisitering som grunnlag for diskusjonen om mulige og ikke-mulige former for imperativ.

Det er viktig å være bevisst på hva man jakter etter. Det finnes også mange eksempler på kommanderende talehandlinger som kan være i form av påstandsetninger eller spørresetninger. De blir kommanderende ut fra konteksten. Vi ser språkhandling som bruker imperativ i setninger, vi ser funksjon og innhold av dem, men jeg er ute etter formen på imperativ.

Elvsaa (1998:8) bruker introspeksjon ved siden av teoretisk forståelse av imperativ, men jeg er ekstra forsiktig her fordi NTS ikke er mitt morsmål eller mitt førstespråk selv om jeg bruker NTS til daglig, jeg er altså primærspråksbruker.

Vi finner hyppig imperativ i kontekster der kommanderende og oppfordrende språkhandlinger er brukt. Dette er i sosialt samvær og ikke så ofte tatt opp på video. Først og

fremst er dette observert i hjem med småbarn der det kan skje mye kommandering og oppfordring, men også i klasserom. Før analysen i kapittel 7 presenteres datamaterialet under 6.1. direkte observasjon som ikke er etterprøvbart, 6.2. ikke-deltagende observasjon av video-materiell som er etterprøvbart, og 6.3. elisitering som er etterprøvbart. På grunnlag av denne drøfting av empiri er noen utvalgte eksempler lagt frem for analysen.

6.1. Direkte observasjon

Fra observasjoner som er notert ned i notisbøker og ark noe som er skrevet ned på norsk med enkle strektegninger for å beskrive funn, vil jeg gi eksempler som jeg synes er sentrale og viktige:

6.1.1. fra hjemmesituasjon, 6.1.2. fra offentlig situasjon, 6.1.3 fra undervisning og 6.1.4. fra døvemiljøet.

6.1.1. Hjemmesituasjon

Utgangspunktet ble tatt i direkte løpende observasjon av daglige situasjoner i ens egen familie med tegnspråkbrukende medlemmer av 3 generasjoner: Døve besteforeldre (også stebesteforeldre) (4), døve foreldre (2) og barn (3 = 1 døv og 2 codas). Felles for alle er at de bruker NTS. Coda betyr Children of Deaf Adult og betegner tegnspråkbrukende hørende barn av voksne døve. De kan seg imellom gjerne bruke norsk talespråk. Codas bruker NTS til det ene døve barnet og til de voksne døve. De døve bruker konsekvent NTS seg imellom og til codas. Det er altså 8 informanter (utenom meg som likevel er deltager, men jeg har ikke observert codas' prat seg imellom på norsk, fordi jeg er døv og ikke oppfatter talespråk).

Hva kan vi se i denne familiesituasjonen en ettermiddag/kveld: Det er en strøm av tegn. Disse er på mange nivåer: Henvendelse til hele gruppen/familien, hvisking mellom to (se 7.6.4), prat mellom voksne, prat mellom voksne og barn, prat mellom barna.

Dette er altså hverdagslivet blant primærbrukere av NTS.

Det er en rekke tegnspråkhandlinger i bruk: informasjon, fortellinger, nyheter, lek, diskusjon, småkrangel osv. Men her søkes det etter en grammatisk form. Og om det i disse språkhandlingene kan finnes frem til konkrete eksempler på en bestemt type av modifikasjon av tegnverbet, nemlig imperativ.

Det er i en slik situasjon en mengde eksempler, så en bestemt situasjon er valgt og som er knyttet til middagen. Den er valgt fordi den er illustrerende. Husmor sa til alle tilstedeværende:

(1)
 KLOKKE NÅ HALV FEM / PEK1pl SPISE-MIDDAG KLOKKE FEM
 Klokken er nå halv fem, og vi spiser middag klokken fem.

Dette var en informerende språkhandling samtidig som den har en påbydende språkhandling i seg. Og her er ingen spesiell modifisering av verbalet som er enkelttegnet SPISE-MIDDAG.. Da klokken ble fem, sa hun til alle:

(2)
 $\frac{\quad \wedge \wedge}{\quad}$
 VIL SPISE MIDDAG PEK+2.p pl / VÆR-SÅ-GOD
 Vil dere spise middag? Vær så god!

Denne setningen er i en spørrende form. Vogt-Svendsen (1988, 1990) ville ha kategorisert denne som et ja/nei-spørsmål med hevede øyenbryn, men hun ville også ha kalt dette en oppfordrende språkhandling, for det er ikke alltid en-til-en-forhold! Formelt skulle husmor forvente svar på dette ja/nei spørsmålet fra de tilstedeværende. Likevel var dette ikke et spørsmål, for i konteksten var vi tidligere blitt informert og påbudt om et bestemt klokkeslett for middagen. Vi oppfattet det som en høflig oppfordrende språkhandling eller en befalende språkhandling selv om det i formen var et spørsmål. Tegnet VÆR-SÅ-GOD dempet denne oppfordrende språkhandling.

De fleste av oss gikk til middagsbordet, men ikke alle. Husmor gjentok spørsmålet, men kom ikke med den høflige oppfordringen med VÆR-SÅ-GOD:

(3)
 $\frac{\quad \wedge \wedge}{\quad}$
 VIL SPISE PEK+2.p sg
 Vil du spise?

Fortsatt var det en spørrende setning med hevede øyenbryn, men mimikken kom inn som et ikke-språklig trekk. Ytringen var mer inntrengende og oppfordrende. Denne spørresetningen ble vurdert som uttrykk for en mildt påbydende språkhandling ut fra konteksten.

Barna var, som ofte ellers, opptatt av lek og egentlig ikke så sultne. Husmor vendte seg mot noen av dem, og sa med ytringene i enkel transkripsjon fra NTS:

(4)
 SLUTT!
 (tohåndstegn)
 PEK
 (venstre hånd mot middagsbordet, stedsdeiksis) og

SPIS!
(simultant med høyre hånd).
Slutt med leken! Gå og spis!

Sett som en språkhandling var denne klart befallende. Meningen var: Nå må dere slutte å leke, men gå til spisebordet for å spise. Et interessant trekk her representerer et godt eksempel på simultanitet med en hånd som ”sa” noe om lokalisasjon, mens den andre hånden ”sa” noe om handlingen – samtidig. Men utførelsen av tegnene tydet på en egen form av verbalene SLUTT! og SPIS!, og dette mente jeg var eksempler på imperativ. Her måtte det analyseres mer, og i neste kapittel trekkes frem hvilke trekk vi finner ved disse ytringene.

(5)

Eksemplet (5) beskrives følgende: Enda en gang kommer moren til det vesle døve barnet, som fortsatt leker, tramper i gulvet for å få oppmerksomhet, får så øyekontakt med barnet og med streng mimikk har hodet på skakke mot middagsbordet. Her er ikke ett eneste tegnspråk tegn brukt, dette er rent ikke-språklig visuell kommunikasjon.

Men er det forskjeller mellom de 4 eksemplene jeg har nevnt ovenfor? Her ses bort fra eksempel (5) her. I det følgende diskuteres nærmere eksemplene fra nummer 1 til nummer 4. Tegnene i de manuelle delene var forskjellige mellom (1-2-3) og 4, mens de non-manuelle delene var forskjellige i (4) og (1-2-3). Det jeg vet er at ”imperativ” i (4) har mer rykk i bevegelsen av tegnene. Samtidig med utførelsen av de manuelle deler er det en rynking av pannen som er forskjellig fra rynkingen ved spørsmål. I kapittel 7 analyserer jeg hva som er karakterisk for rynking ved spørring og rynking ved befaling. Ekman & Friesen (1969, 1971) har undersøkt ulike bevegelser i ansiktet og navngitt dem med basis i musklene.

6.1.2. Offentlig situasjon

På tegnspråkdagen 3.november 2007 var det møtt frem om lag 1800 personer som gikk i tog fra Youngstorget til Stortinget. Det kom også flere til utenfor Stortinget (Herland, 2007). Da var det omtrent 10 % av landets tegnspråkbrukere om vi følger tall fra utredningen fra Norges døveforbund (2007). Utenfor Stortinget kom det en oppfordring til de fremmøtte fra møteleder Dima Katsnelson (døv primærbruker) at alle skulle med tegn si ”Tegnspråklov nå!”. Dette må sies å være et utrop. Han brukte i oppfordringen ytringen transkribert slik:

ALLE BRUK-TEGNSPRÅK! TEGNSPRÅKLOV NÅ!

Ytringen må deles i to: selve oppfordringen og utropet. Selv om hele ytringen var en oppfordrende språkhandling, oppfatter jeg at bare første del av ytringen var i imperativform, fordi denne setningen inneholder et verbal (BRUK-TEGNSPRÅK!). Dette er i 2.person flertall, fordi tegnet ALLE ble brukt og lokalisert mot de tilstedeværende. Dima henvendte seg til forsamlingen som så på ham. Når de fremmøtte fulgte hans oppfordring, oppfattet jeg det som at alle forstod at det var en befaling (ALLE BRUK-TEGNSPRÅK!). Men forsamlingen gjentok kun utropet TEGNSPRÅKLOV NÅ!

Første del av ytringen hadde trekk som rykk i bevegelse og lett rynking av pannen. Det er slike trekk som tegnbrukere forbinder med befalende språkhandling eller med imperativform. Tempoet ved bevegelsen var lavt, og det kan tyde på høflig form. Eller fordi avstanden mellom taleren og det publikum han henvendte seg til var stor, slik at han måtte ” snakke høyt”, dvs. heve armene noe opp.

Det som er interessant er at publikum intuitivt oppfattet forskjellen mellom oppfordringen og selve utropet. Publikum ytret så å si unisont TEGNSPRÅKLOV NÅ! Oppfordringen gjaldt å bruke utropet, og det var ingen som gjentok selve oppfordringen (ALLE BRUK-TEGNSPRÅK!). I 7.8 gås det nærmere inn på forskjellen mellom imperativ og utrop. Hva er da forskjellen mellom et vanlig tegn som BRUKE-TEGNSPRÅK i sitat-form og imperativformen BRUK-TEGNSPRÅK! ? Dette er noe som behandles nærmere i neste kapittel.

Dette eksemplet fra tegnspråkdagen 3.november skulle vise at befalende språkhandling og imperativ brukes blant voksne tegnbrukere seg imellom og ikke bare mellom foreldre og barn. Dessuten er det sjeldent her i Norge at en befalende tegnspråkhandling er brukt mot så mange tegnspråkbrukende mennesker (døve så vel som hørende). Og det skjedde med imperativ, dvs. kategorien modus med trekk imperativ. Dette er tegnspråkhistorisk en interessant hendelse.

6.1.3. Klasseromssituasjon

I klasserommet finnes det mange eksempler på oppfordrende eller forbydende språkhandling, og dermed også på formen imperativ. Dette er basert på notater fra klasserom med døve elever i grunnskolen, i videregående skole og ved universitetet med lærere som kunne NTS, eventuelt elevene seg i mellom. Det er samlet inn ytringer som uttrykte en oppfordring om å lese og skrive eller å gjenta hva som var blitt skrevet eller sagt. Noen ganger kan det være en nøytral beskjed, mens andre ganger kan det være med mer følelser. I det siste tilfellet er det altså snakk om mimikk som ikke er en del av den språklige

strukturen. I skolesammenheng finner vi befalende språkhandling av den norskpåvirkede frasen FØLG MED! som to tegn eller ett tegn FØLG-MED! Jeg tolker disse formene som imperativ, for de har bestemte trekk som kjennetegner imperativ. Interessant er at de trekk som hører verbet til (FØLG!), blir i det todelte tegnet trukket over til MED. Selv om det er to tegn, så kjennes det som en enhet, og da berører vi spørsmålet om imperativ kan sees som en syntaktisk kategori (se også i 6.2.2. eksempel 11).

Det var også befalinger om å slutte med småprat, for eksempel ved å be en person prikke til sidemennene sine slik at de følger med foreleseren eller læreren. Dette er en oppfordrende språkhandling, men jeg visste ikke riktig hva jeg skulle kalle dette tegnet. Det er vanligvis et tohåndstegn, som utføres slik: PEK+2.p.sg og to bøyde flate hender i skulderhøyde med håndflatene vendt mot venstre og mot høyre som beveges i rykk to ganger ut mot venstre og mot høyre. Jeg har omsider gitt tegnet merkelappen BE-DE-ANDRE-FØLGE-MED! Dette er uttrykk for en språkhandling i en visuell verden, og det hadde ikke vært mulig dersom alle hadde brukt talespråk. Da må man bare snakke høyere. Det viktigste nå var at ytringen hadde formen imperativ. De funn som er notert, er følgende:

SKRIV!
 LES!
 REGN!
 FORKLAR!
 BE-DE-ANDRE-FØLGE-MED!
 FØLG MED!
 FØLG-MED!
 GJØR-DET-OM-IGJEN!
 LUKK-DØR!
 SETT-PÅ-VARME!
 SLÅ-AV-LYS!
 VASK-TAVLA!

6.1.4. Døvemiljøet

Det er også observert befalende språkhandling i døvemiljøet fra høflige former for imperativ til mer skarpe forbydende eller påbydende språkhandling med presise imperativformer. Mange situasjoner i døvemiljøet er observert, for eksempel i døveforeningen, i ungdomsklubben, tegnspråketeateret, samvær i døvemenighet, på kafeer eller ved idrettslige sammenhenger som ved fotballbanen.

Bergmans observasjon (1995:20) for svenske forhold gjenkjennes som godt beskrevet i en situasjon i døveforeningen, der tillitsmenn bruker en befalende språkhandling og samtidig er høflige rettet mot noen i møtesalen når de for eksempel skal få folk til å flytte stoler frem

eller tilbake. Det kan også være en høflig oppfordring om å slå av tven eller pcen. Vi merker på utføringen at det er en sterk oppfordring eller forbud som jeg tolker som imperativ, og det er i en annen form og ikke i sitatformen for tegnet. Den høflige formen kan være fulgt av VÆR-SÅ-SNILL og lignende. Bevegelsen av tegnene synes å være høyere plassert enn vanlig, men jeg oppfatter dette som å ” snakke høyt” på grunn av avstand.

Videre et det observert en mengde vanlige imperativsformer i samtale mellom to personer eller innen grupper. Det ble også funnet eksempler på det som kalles for negerende imperativ. Man kan også ”brøle” på tegnspråk. Dersom det er uro eller krangel innen en ungdomsgruppe, så kan møteleder ha hendene over hodet og si til dem SLUTT!. Det kan for utenforstående synes som om det er vill fektning, men dette tolkes som grammatikalisering i bestemte tegn som uttrykk for imperativ.

Selv om vi finner kommanderende eller forbydende språkhandlinger ved sterke følelsesmessige situasjoner, ved en krangel eller noe som er sagt i sinne, betyr det ikke at kommandoen eller oppfordringen skal virkeliggjøres. Dette er emosjonelle utbrudd, og jeg mener at de likevel har trekk som vi også finner ved andre eksempler på imperativ. Kan disse kalles imperativ eller er det utelukkende emosjonelle utbrudd, fordi vi ikke forventer at de skal utføres? Dette drøftes i analysen, men konstaterer foreløpig at de har trekk som jeg forbinder med imperativ. De funn jeg har notert:

HOLD-MUNN!

HOLD-KJEFT!

SLÅ!

VINDU KNUS! (topikalisering); også mulig KNUS VINDU!

GI-HAM-BLÅVEIS PEK3!

DREP! (retningsbøyd)

FLYTT-DEG!

6.2. Observasjon av video

Som sagt ovenfor er videoteket på Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo blitt benyttet. Det har vært og er i bruk for undervisning av audiopedagog-, tolke- og tegnspråkstudenter gjennom årene. Det er ikke nødvendig å søke Datatilsynet om tillatelse til å bruke disse videoene, fordi disse videoene er publisert av Døves Media (tidligere Døves Video), Møller kompetansesenter, Ål folkehøyskole, Statens spesiallærerhøyskole (Institutt

for spesialpedagogikk), Norsk fjernundervisning, Døves Forlag og fra TV-programmer i NRK. Med andre ord er alt dette materiellet beregnet på salg, på offentlig bruk via TV eller bruk i undervisningen på ulike nivå, og alle aktører visste fra starten av at disse skulle brukes via NRK, via video til underholdning og til undervisning.

Observasjon her er av ikke-deltagende art. Det solide ved en slik observasjon er at vi har materiell til rådighet som vi kan se om og om igjen. Men også at andre forskere får anledning til å sjekke materialet.

I jakten på gode eksempler på video kom det frem etter hvert at det kunne være tvil om det var befalende språkhandlinger eller rene imperativformer. Befaling er lite brukt i informative tekster om organisasjonsliv, om rettigheter og trygder, om døves liv og historie, om tegnspråk eller om sportsliv. Som sjanger er dette berettende og informative tekster, altså sakprosa. I andre sjangertyper som fortelling finner vi berettende og kommenterende tekster, i tillegg til sitering av hva andre har sagt. Vi kan finne en rekke gode eksempler på spørrende språkhandling i form av spørresetninger, men minimalt med imperativ! De fleste eksempler på befalende språkhandlinger med eller uten imperativ finner vi i samtaler, altså dialog og gruppesamtaler. Problemet med disse opptakene er først og fremst at tegnbrukerne ikke ser direkte i kamera, slik at vi ikke får et optimalt inntrykk av hvordan tegnføringen er. Befalingen er normalt rettet mot 2.person entall og flertall, og da står den tiltalte personen vanligvis ikke bak kamera. Den tegnspråkbrukende personen har ikke blikket rettet mot kamera eller oppmerksomheten er fokusert på de andre i bildet. I disse tilfellene er kvaliteten på opptaket ofte ikke helt bra til analysearbeidet. Den som selv kan NTS, vil oppfatte hva som blir sagt, men hva med folk utenfor tegnspråkmiljøet som skal lære noe av dette?

6.2.1. Utvalg

En rekke videoer med nokså bra eksempler er lett frem som har vært mye brukt i undervisningen.

Den ene kilden er videoen ”Husker du!” (6.3.2) til språkboken av Malmquist og Mosand (1996), denne brukes til foreldreundervisningen. Det betyr at dette er en primær kilde for å lære tegnspråk. Dette er et opptak etter et manus rettet til andrespråkselever. Varigheten er på 1 time og 8 minutter.

Den andre kilden er en ressursvideo (6.3.3) fra Møller kompetansesenter som brukes for tegnspråklige elever i den videregående skole. Denne er i 7 videokassetter og har med tekster hentet fra ulike hold og har en rekke språkmodeller, også representanter fra mer yngre generasjoner.

Det også hentet noen eksempler fra oversettelsen av Bjørnstjerne Bjørnsons ”En glad gut” til NTS (5.3.4), slik at det til slutt er om lag 18 eksempler på befalende språkhandlinger ut fra konteksten og da innholdsmessig, men som for flesteparten betrakter jeg som imperativer ut fra formen.

6.2.2. Husker du!

I eksempel 1 (244/0:26 & 244/0:39) sier språkmodellen både til flere og til en enkelt person VENT! – altså flertall og entall – begge i 2.person. Dette er en oppfordring. Men fordi det er i høflig form med glatt panne, stirrende øyne og fast bevegelse, oppfatter jeg dette som høflig imperativ. Først vil hun ikke gå til bordet med de andre, for hun venter på en annen. Når denne kommer og spør hvordan det har gått med jobbintervjuet, vil hun vente med å fortelle til de sitter ved bordet. Den samme språkmodellen har et høflig x-spørsmål HVEM (244/2:13) uten sammentrukne øyenbryn fordi hun spør høflig om vedkommendes navn. Dette er parallelle eksempler på språkbruk som påvirker formen slik at vi finner høflig x-spørsmål og høflig imperativ fra to ulike verbgrupperinger.

I eksempel 2 (244/18:35) forteller språkmodellen om en tidligere lærer som stadig maste på elevene om at de måtte bruke høreapparat: GÅ-DIT! BRUK-HØREAPPARAT! Her er det rynket panne, med rykk i bevegelsen og lett oppsperrede øyne. Dette er en lang imperativ-setning som uttrykker at eleven må gå til pulten sin for å ta på seg høreapparatet. Dette er altså et sitert utsagn av hva en annen person har sagt.

I eksempel 3 (244/20:48) kommer fortelleren med et sitert utsagn. Han forteller hvordan de voksne den gang slo over hendene i tegnspråk og sa HYSJ! Altså – ikke bruk tegnspråk offentlig. Problemet her er at glossen på norsk er interjeksjon, mens i NTS er det en oppfordring til å tie og være stille. På NTS er det altså verb, som vurderes som imperativ: Her er det rynking av pannen, lett oppsperrede øyne og rykk i bevegelsen.

I eksempel 4 (244/24:25) finner vi KOM INN! ved siden av et oppfordrende spørsmål VIL? Det er sagt i en hyggelig tone med en blanding av imperativ og spørsmål. Det første eksemplet har rynking, lett oppsperrede øyne og rykk i bevegelsen, mens den spørrende setningen har hevede øyenbryn.

I eksempel 5 (244/27:08) sier moren til de to jentungene SKYND-DERE Å-SPISE. Dette er et klart eksempel på oppfordring i imperativs form.

I eksempel 6 (244/28:14) sier ungene KOM! KOM! KOM! KOM! KOM! Jentene ligger i sengen sin når eventyrfortelleren kommer og åpner døra. Her finner vi gjentakelse hele fem ganger. Er dette imperativ? Vi ser ikke rykk her, ei heller rynking på pannen selv om

de lett oppsperrede øyne er der. Dette er en sterk oppfordrende språkhandling, men trekkene som gjør at vi kan kalle det imperativ mangler.

6.2.3. Ressursvideo 1-7

Her er det konsentrert om 10 eksempler. I eksempel 7 (347/0:48:39) sitter en tredje jente mellom en gutt og en jente som småkjekler. Hun reiser seg opp og sier SLUTT!

Tohåndstegnet utføres med rykk, rynking og lett oppsperrede øyne.

I eksempel 8 (347/0:58:14) ser vi en oppfordrende språkhandling der en jente spiller omsorgsperson overfor en jente som gråter. Hun sier GRÅT IKKE2. Det er klart en trøstende og oppfordrende språkhandling, men er dette imperativ? Ja, det kan synes slik, for det er en fast bevegelse, dette kan altså være en høflig imperativ. Tegnet IKKE2 beskrives i 6.3.2.

Eksempel 9 (345/0:03:17) er fra den dels historiske og dels informative teksten om døveforeningen som døves annet hjem. Fortelleren siterer hvordan husfar i mellomkrigstiden tok imot nye mulige medlemmer inn i døveforeningen. Det blir et rollespill der fortelleren oppfører seg som husfaren. Husfaren sier KOM! til nykommeren med flathånd vinkende inn til seg, og lokaliserer SITTE-DER! hvor de kan sette seg. Dette er en oppfordrende språkhandling, men samtidig finner vi lett oppsperrede øyne og glatt panne. Bevegelsen er fast. Jeg vurderer denne ytringen på dette trinn som et eksempel på høflig imperativ som også kan være en oppfordrende språkhandling.

I eksempel 10 (345/0:04:01) finner vi en selvoppfordrende språkhandling, dvs. en oppfordring rettet mot seg selv. En døv mann forteller om gamle dager, da det kjentes som en plikt å gå regelmessig i døveforeningen. Han sier at det er lenge siden han var der, så bruker han følgende: MÅ DIT! Jeg ser lett rynking av pannen og rykk i bevegelsen av MÅ, men som også overføres til DIT (som kan transkriberes som PEK+h).

I eksempel 11 (347/0:48:56) og 12 (347/0:53:16) finner vi bruk av tegnet VÆR-SÅ-SNILL. Det regnes som en høflig frase, og det brukes også blant dagens fjortiser. Jenta sier til gutten VÆR-SÅ-SNILL FLYTT-DEG! Det første tegnet er utført noe bedende, men FLYTT-DEG med tydelig rykk, vi ser halve ansiktet, men jeg mener å se rynking på pannen på den som snakker, men det kan også være noe jeg forventer. Det er en høflighetsform, men samtidig er det klart imperativ, for gutten reagerer ikke på VÆR-SÅ-SNILL, for samtalsituasjonen gjør det klart at jenta vil ut fra vinkelsofaen, mens beina til gutten som hviler på bordet er i veien. I det andre eksemplet ber en jente venninnen sin VÆR-SÅ-SNILL, LÅN DIN MOBIL! Er dette en spørrende handling? Nei, dette må kalles en oppfordrende språkhandling, likevel finnes trekk som gjør at det må være en imperativ – rykk i bevegelsen,

rynking og lett oppsperrede øyne. Det gjelder hele frasen LÅN DIN MOBIL! Slik at her reiser spørsmål om imperativ som syntaktisk kaetgori.

I flere situasjoner brukes flathånd for KOM! og GÅ-UT! Disse tegnene kan også brukes med pekefinger. Det er så mange eksempler på slike befalende språkhandlinger at jeg av og til hadde på følelsen at det bare fantes eksempler med kommanderende pekefinger, og her er noen eksempler fra videoene (Eksempel 13 - 347/0:29:13, eksempel 14 - 347/0:53:56) og (eksempel 15 - 350/0:22.52). Men felles for alle er at det er rykk i bevegelsen, samt rynking og lett oppsperrede øyne.

I en god del eksempler ovenfor brukes pekehånd i oppfordrende og kommanderende språkhandlinger. Dette skaper forvirring – kan det være imperativ? Av og til observeres det at de kommanderende språkhandlinger med pekefingeren brukt som imperativ slik som KOM! GÅ! FÅ!– hva er dette? Er det kun gestikulering? Hvordan kan det forklares? Dette skaper problemer da pekefingeren som regel har deiktisk funksjon, kan den også fylle funksjonen som verb? Et eksempel blir analysert i skjema 10.

I eksempel 16 (348/0:27:12) fortelles det om en døv lærerinne som var så god i munnavlesning. Hun så fra sin leilighet tvers over gaten inn i en annen leilighet der en hørende kollega var midt oppe i en friersituasjon. Kollegaen av henne skulle gifte seg og det ble avtalt tid og sted. Neste morgen kunne den døde gratulere sin kollega med forestående bryllup. Da hun fikk spørsmål om hvordan hun visste det, kunne hun svare at det var takket være munnavlesningens edle kunst. Fortelleren oppfordrer til slutt publikum til å prøve å munnavlese fra en slik avstand. Han sier PRØV PEK 2 pl! Det er en oppfordrende språkhandling, men er dette imperativ? Det er ironisk sagt, og mimikken er ironiserende, mimikk er en ikke-språklig del av kommunikasjonen. Vonen (2006:136) har tatt opp at grensen mellom emosjoner og morfologiske prosesser av og til kan være uklar. Spørsmålet er om vi i dette eksemplet kan finne trekk av imperativstrukturen? Det synes å være at han har lett oppsperrede øyne, glatt panne og lett rykk i bevegelsen. Dermed er det mulig å anse dette som en høflig imperativ.

6.2.4. En glad gutt oversatt til NTS

Det er så mange eksempler på KOM og GÅ både med krummende flathånd og med krummende pekefinger, at det ikke er blitt tatt med. De finnes også i mengdevis i de andre samlinger som er nevnt under punkt 6.2.1 og punkt 6.2.2

Her nøyes det med to eksempler. De står i samlingen ”Det gylne tegnet”, kassett 242 i videoteket på Institutt for spesialpedagogikk. I fortellingen ”En glad gutt” vekker mor Øivind

og ber ham stå opp. Hun forteller også at faren har dratt til skogen, så han må stå opp og hjelpe faren.

Eksempel 17: STÅ-OPP! (242:22:33). Først informerer moren ham at nå må han stå opp. Så gjentar hun i imperativform med to flate hender (håndflatene vendt opp, retning ut) som beveges i et rykk opp foran ansiktet.

Eksempel 18: HJELP! (242:22:45). Moren kommanderer den søvnige sønnen til å hjelpe. Den ene aktive flathånden (håndflaten opp) er plassert på den passive hånden og rykkes rett opp.

6.3. Elisitering

Utenfor video-sammenhengen er en rekke befalende språkhandlinger og en god del imperativ i hverdagen blitt observert mellom tegnspråkbrukende personer. Disse er blitt notert ned på ark eller i notisbøker. Flere typer imperativer er observert, og eksemplene er gjengitt overfor tegnspråkkyndige til uttalelse med en kort beskrivelse av konteksten. Det hendte også at det var video-snutter som ble vist frem til kommentarer. Siden er de samme tilfeller observert igjen, og da har dette vært bekreftelser på at diskusjonen og vurderingen fra de tegnspråkkyndige har vært riktig. Rådgivingen har vært viktig.

Mer systematisk er det skjedd gjennom elisiteringsmøter med 3-4 personer. Det har vært to møter. Alle har NTS som sitt første- og primærspråk. Alle har døve tegnbrukere i familien, alle har universitetsutdannelse i tegnspråk (60 studiepoeng; 110 studiepoeng; 80 studiepoeng). De er i alderen på 30-tallet, 40-tallet og 50-tallet og representerer dermed forskjellige aldersgrupper innen norsk tegnspråkmiljø. En liste på mulige verb og ikke mulige resulterte gjennom elisiteringen i en liste på over 100 tegnspråkverb. Listen ble igjen gjennomgått enkeltvis slik at de andre kunne iaktta utføringen og komme med kommentarer om utføringen ikke var naturlig, eventuelt ikke mulig. Under opptaket forekom det noen ytterst små feil, som straks ble korrigert eller kommentert av deltagerne. Det er krevende å utføre eksempler som på en måte er rykket ut av konteksten. Grunnlaget for elisiteringsarbeidet i gruppen var et spørreskjema (se vedlegg 1).

Samtalen mellom de tre og meg ble til slutt tatt opp på video. De tre har gitt samtykkeerklæring (se vedlegg 2). Det ble en dvd av et elisiteringsmøte (se vedlegg 4). Det ble spurt om hvilke tegn de ville ha valgt som eksempler på imperativ med tanke på nærmere analyse og som eksempler til bruk i undervisning. Det ble gitt en del eksempler, og de danner grunnlag for analyse av dem i neste kapittel.

6.3.1. Liste

Her følger listen over mulige tegn som kan ha imperativform. Jeg brukte den ved elisiteringsmøtene og tilføyde nye tegn jeg fikk informasjon om. Det er blitt over hundre tegneksemplere, noe som forteller om produktivitet. I dvd-en blir nedenstående liste presentert av elisiterings-informantene:

1. SKRIV!
2. LES!
3. REGN!
4. FORKLAR!
5. FØLG MED!
6. FØLG-MED!
7. SE-PÅ-MEG (sg)
8. SE-PÅ-MEG (pl)
9. BE-DE-ANDRE-FØLGE-MED!
10. GJØR-DET-OM-IGJEN!
11. SETT-PÅ-VARME!
12. SLÅ-AV-VARME!
13. FLYTT! (sg)
14. FLYTT! (pl)
15. SLÅ-AV-LYS!
16. SLÅ-PÅ-LYS!
17. VASK-TAVLA!
18. SLUTT!
19. STÅ-STILLE!
20. FERDIG!
21. KOM!
22. GÅ-UT!
23. STOPP!
24. BANK!
25. BEHERSK-DEG!
26. SI-TAKK!
27. BUKK!
28. NEIE!
29. BRUK-TEGNSPRÅK! (flere varianter)
30. HVISK-PÅ-TEGNSPRÅK
31. SNAKK!
32. SI-DET!
33. TENK! (tenk deg om!)
34. TENK! (forstå!)
35. TAL!
36. DISKUTER!
37. SPØR!
38. SVAR!
39. KAST! (enhåndstegn med håndformer O>5)
40. KAST-UT! (tohåndstegn med håndformer 8>5)

41. UTVISE! (tohåndstegn med på håndflaten)
42. LEK!
43. SPILL! (flere betydninger)
44. RYDD-OPP!
45. VASK-OPP!
46. VASK-DEG! (sg)
47. VASK-DERE! (pl)
48. RE-OPP!
49. TØRK-OPP!
50. SPIS!
51. SPIS-MIDDAG!
52. IKKE-BRY-DEG-OM!
53. HOPP!
54. SIT!
55. GÅ-DIT!
56. DRIKK!
57. SOV!
58. TISS!
59. BÆSJ!
60. PUSS-NESEN!
61. PUSS-TENNER!
62. GJØR-LEKSE!
63. HØR!
64. SE!
65. SE DER!
66. KJØR!
67. KJØR-AV-STED!
68. STRIKK!
69. SY! (med hånd)
70. SY! (med maskin)
71. KOK!
72. SKJÆR!
73. LUKK-DØR!
74. ÅPNE-DØR!
75. LÅS!
76. KNEPP!
77. RIV!
78. SKYT! (fotball)
79. SKYT! (med gevær)
80. BIT!
81. GI-ØREFIK!
82. SLÅ! (forskjellige varianter)
83. SPARK!
84. REKK-OPP-HÅNDEN!
85. HOLD-MUNN!
86. HOLD-KJEFT!
87. HOLD-PÅ-HEMMELIGHET!
88. VINDU ^ KNUS! (topikalisering)
89. GI-HAM-BLÅVEIS!
90. DREP!

91. HYSJ!
92. BRUK-HØREAPPARAT!
93. SKYND-DEG! (sg)
94. SKYND-DERE! (pl)
95. GRÅT IKKE!
96. MÅ DIT!
97. KAN!
98. PRØV!
99. HJELP!
100. STÅ-OPP!
101. LEGG-DEG!
102. ARBEID!
103. KJEM!
104. KLØ!
105. KLIPP!
106. BARBER!

Det som kjennetegner disse formene i 106 tegneksempler, er en bevegelse utført i rykk. På nærværende trinn kan man si at det er imperativ av sitatformen først når bevegelsen skjer med rykk, og det non-manuelle trekket er rynking av pannen (ikke sammentrekning i neseroten, som er karakteristisk for x-spørresetninger på NTS). Et annet upresist trekk var ”stirring”, som i elisiteringssamtalen fremgikk at det var ment med lett oppspærrede øyne.

De orale komponenter kan være egne munnstillinger (mouth gestures) eller lån fra norsk i form av ordbilder (mouthing). Det synes å være langt flere eksempler med mouthing enn med mouth gesture. Men i mer avslappede former kunne mouthing gli over til mouth gestures – et eksempel /spis!/ kunne bli /trekking av munnvikene til sidene/. KNEPPE hadde konsekvent mouthing /knapp/. Ellers følger de orale komponenter rytmisk de manuelle deler av tegnet. Dette skal drøftes nærmere i analysekapitlet.

I elisiteringsmøtene kom det frem at NTS har imperativ av MÅ!, KAN! og SKAL! når det gjelder oppfordring, men vi kunne ikke finne frem til muligheten av * VIL!

Hittil har det vært konsentrert om imperativ som modifisering av det enkelte verbtegnet. Men imperativ kan bli fulgt av en rekke andre tegn. Imperativ som setningstype kan bestå av ett eller flere tegn. Slike eksempler er LÅN DIN MOBIL!, og fra listen SE DER!, GRÅT IKKE! og MÅ DIT! Verbets imperative trekk blir ført over til andre tegn, som assimilerte tegn. Det synes også at om vi bruker flere tegn, står verbalet først. Det er gitt eksempel med KNUS VINDU! der imperativs trekk er ført over til det andre tegnet. Derimot om det blir topikalisering (symbol ^) blir det topikalisererte tegn uten trekk av imperativ, slik VINDU ^ KNUS! I språkhandlinger kan vi selvsagt bruke en rekke tegn, og ut fra elisiteringen tyder det på at i enkelte oppfordrende, men ikke alle språkhandling er det den

grammatiske formen imperativ dersom man se følgende: rykk i bevegelse, rynking av pannen og lett oppsperrede øyne.

Videre ble det også lagt merke til nektelser i observasjonene. Listen på 100 tegneksempler kan for de fleste vedkommende negeres. Først gjennom elisitering ble det klarere at det finnes flere varianter og hvilke andre mulige og ikke-mulige former som finnes. Det er ofte en ubevisst kunnskap mange har, men ved elisitering blir tegnbrukerne mer bevisst om de regler og unntak vi har ved språklige fenomener som brukes til daglig.

Konklusjonen etter elisiteringsmøtene blir da at imperativ ser vi både i setninger med flere tegn og i setninger med enkelttegn, altså er imperativ et grammatisk trekk innen modus-kategorien. Og de mange tegneksempelene viser at dette er et trekk som er produktivt – man kan få nye eksempler på imperativ i NTS.

6.3.2. Negerende imperativformer

Gjennom elisiteringen ble det klarere etterhvert at en mengde språkhandlinger kan skje i benektende former, og blant dem er negerende imperativformer.

Disse negerende verbalene i imperativ kan brukes med hoderisting som en del av de nonmanuelle komponentene der rynking av pannen er fortsatt med. Det finnes unntak der hoderistingen ikke blir med, men med et eget tegn IKKE som står ved siden av imperativformen av verbtegnet. Tegnet IKKE får ofte ikke noen av de nonmanuelle komponenter som er nevnt hittil, altså ikke rynking av pannen og ikke hoderisting.

Variantene kan skyldes høflige former slik Carol Padden (personlig kommentar) mener at det forekommer tre former for imperativ i ASL som påbydende, nektende og høflig. Noen av elisiteringsdeltagerne påpekte at ved bruk av imperativ ble det ofte peking i tillegg. Det gjaldt spesielt rettet til barna – befaling til å spise maten og lignende, slik: SPIS PEK+2! På norsk har vi tilsvarende setninger med personlige pronomen som er etterhengt eller tag.

Spis du!
Kom hit du!

Noen av elisiteringsdeltagerne er selv småbarnsforeldre til døve barn, og utvalget bar preg av det. Andre omgikkes mest voksne tegnspråkbrukere. En av informanter hevdet at de brukte gjerne høflig imperativ til sine hunder. En noe pussig informasjon som det for øyeblikket ikke finnes noen forklaring på. Mulig er det fordi rynking kan oppfattes som irritasjon, sinne e.l.

Et viktig moment var at emosjoner kunne brukes sammen med trekket imperativ, man kunne kommandere og påby med latter, med sinne eller med ironi uten at det befalende

forsvant – altså ikke-språklig trekk kan gå sammen med språklig. Under analysen blir det mer beskrivelse av de manuelle og non-manuelle komponentene, så dette er foreløpige akttagelser basert på elisitering.

De fire eksemplene nedenfor er gjerne transkribert slik tradisjonelt, men det er ikke så heldig, for IKKE refererer her til et non-manuelt trekk og ikke til et manuelt tegn. Versaler refererer vanligvis til et manuelt tegn, men her refereres IKKE til hva som skjer med hodet og ansiktet, og ikke hva som skjer med hendene. Det blir misvisende.

* IKKE-HOPP!   *IKKE-SLÅ!   *IKKE-BIT!   *IKKE-SPARK!

Risting på hodet (non-manuelt) skjer samtidig med den manuelle delen, derfor er det skrevet med bindestrek * IKKE-HOPP. Dette er ett tegn. Det kan være andre bedre måter å beskrive de fire ovennevnte eksemplene på, slik som denne måten ved å sette symbolet (neg) over de store bokstavene for den manuelle delen av tegnet:

neg   neg   neg   neg
HOPP!   SLÅ!   BIT!   SPARK!

Selvsagt forekommer det mulige varianter av negert imperativ, som kan uttrykkes med IKKE som eget tegn (to hender, håndflatene opp, beveges fra hverandre). I disse tilfellene må jeg transkribere dette uten bindestrek slik, altså med to tegn:

IKKE HOPP!   IKKE SLÅ!   IKKE BIT!   IKKE SPARK!

Et annet tegn kan være IKKE2 (håndflatene ned, beveges fra hverandre) og brukes da etter verbet slik som to tegn HOPP IKKE2! Dette virker understrekende og er sterkere enn IKKE foranstilt verbtegnet. Dette er futurum negativ ifølge Vogt-Svendsen (2000), og er en oppfordring om for all fremtid å ikke hoppe. Vi kan i stedet for å bruke IKKE 2 heller skrive slik:

Fut.neg
HOPP

Eller et tredje tegn IKKE3 (pekehåndform som beveges fra side til side, med håndflaten vendt frem) samt det andre tegnet i imperativ. IKKE3 kan stå enten foran eller

etter tegnet som understreking. Det kan oppfattes som en mer høflig form. Her trenges det mer analyse, men jeg føler at jeg da drøfter eventuelle språklige vaner eller rettere sagt språkbruk. Jeg vil konsentrere meg om imperativ med de basale trekk det skal ha.

Disse IKKE-tegnene har som regel ikke de karakteristika som hører til imperativ slik som rynking av pannen, lett oppspærrede øyne og hoderisting. Likevel er det temmelig hyppig at trekkene går over til de andre tegnene.

6.3.3. Inherent negerende tegn

Gjennom elisiteringen ble det tydelig at ikke alt kunne gis benektende form, f.eks ved inherent negerende tegn. Det ser ut som det ikke er mulig med en imperativform av disse verbene. Benektelsen ligger innpakket i tegnet, og det er vanligvis ikke noen non-manuell del som viser det negerende. Kan man aktivt beordre noen til å si feil, eller oppfordre dem til ikke å gidde?

SI-FEIL
GIDDE-IKKE
VET-IKKE
ANER-IKKE

Derimot finner jeg et unntak ved dette enkelttegnet som forekommer i imperativ

BRY-DEG-IKKE-OM!

Dette tegnet flere ganger har vært observert som en sterk anbefaling eller oppfordring. Dette tas opp som eksempel i analysekapitlet, se skjema 2.

6.4. Oppsummering

Her er presentert og drøftet en del eksempler på imperativ i NTS fra språklig data ut fra empiri – ut fra observasjoner, elisitering og video-materiale. Det kan se rart ut med en overvekt på direkte observasjon i feltet og elisitering, og mye mindre på video. Hvis vi skal tolke det ut fra teorien, så skyldes det at det er et sjangerbestemt materiell vi har. I videomaterialet er det mest fortellende, informerende og samtalende materiale. Påbydende og kommanderende språkhandlinger og nærmere bestemt imperativ finner vi ikke som hele setninger, men mer flettet inn i en dialog mellom to eller flere parter.

Vi ser at det skjer i situasjoner slik som kommunikasjon mellom foreldre og barn, i klasserom, utbrudd på fotballbaner, i samarbeidssituasjoner som å flytte saker og ting, eller

hvis det er en uformell uenighet. Det er ikke ofte man kan se imperativ fra en talerstol. Det ser ut til at oppfordrende, befalende og kommanderende språkhandlinger normalt må ha en mottager (2. person sg og pl), sjeldnere kan det skje at mottageren er en selv, altså en snakker til seg selv. Vi kan også finne imperativ i sitert utsagn fra andre personer. Imperativ kan sies å brukes mer i samtalsituasjoner og svært lite i rent informative fremstillinger. Det er iaktatt enkelte situasjoner hvor tegnspråkbrukeren er alene i språklaboratoriet og plutselig snakker til kamera STOPP! og deretter selv slår av kamera. Dette er en samtalsituasjon selv om mottageren er usynlig eller ikke eksisterende.

Interessant er det også å vurdere opptak som er gjort foran kamera med en deltager og opptak av en som foreleser overfor en gruppe tilskuere. Språkstilen i det første tilfellet har lett for å bli privat og med mindre tegnføring av volum sammenlignet med en som snakker ”høyt”. Kanskje dette er grunnen til at det er så vanskelig å finne klare eksempler på imperativ – svært ofte blir det utydelig på skjermen, derfor har observasjon og elisitering vært en nødvendig forutsetning for å kunne bruke video og iaktta og vurdere eksempler på imperativ derfra.

7. ANALYSE

7.1. Innledning

Innholdet i språkhandlinger som å befale noe, så vel som innholdet i form imperativ er det samme. Funksjonen er om man nytter ulike måter, så er ønsket om å gjennomføre noe sender vil. Her skal det analyseres form og ikke funksjon. Utenfor kontekst kan vi se at det er en bestemt grammatisk form. Formen er imperativ, men i funksjon kan det bli rettet mot en eller flere (PEK2 sg og PEK2 pl), mulig også mot en selv – taleren snakker til seg selv. Analysen er basert på materiell fra videoer og elisitering (vedlegg 4 som dvd).

Først analyseres noen verbtegn i sitatform ved å sammenligne og kontrastere med det vi mener, er imperativ samt lokale varianter av imperativ. Men også i de tilfeller det er negerende imperativ, høflig imperativ og indeks-imperativ. Dette presenteres ved hjelp av skjemaer over aspekter ved de manuelle deler: artikulator, artikulasjonssted og artikulasjon, men også med non-manuelle deler. Det er bevisst valgt å ikke ha fonologisk analyse, men en analyse av de typiske karakteristika imperativformen kan ha. Vedlegg 3 viser opp notasjon av noen tegneksempler.

Etterpå analyseres hva som kjennetegner bevegelsens parameter i eksemplene som utgjør en del av imperativformen. Dernest analyseres de non-manuelle trekk som

- a) hode, b) ansiktsbevegelser, og c) de orale komponenter

Ut fra hva som er funnet og påvist gjennom analysen, drøftes et eksempel på hva som må være gal bruk av imperativ i en noe eldre video-tekst i 7.09.

Et tegnspråktegn har manuelle og non-manuelle deler som produseres simultant. Men produksjonen av et tegn krever tid, så egenskapen varighet må komme i tillegg til egenskapen samtidighet eller simultanitet. Et eksempel: I tegnet HOSPITAL er håndformen N (utstrakte peke- og langfinger, mens de andre fingrene inn mot håndflaten) samtidig plassert på overarmen til kontakt, mens håndformen straks beveger seg nedover på overarmen, og så på tvers av overarmen (tegnet blir i en korsform). Vi ser samtidighet av de manuelle deler (artikulator og artikulasjonssted), men det kreves også tid for utførelsen av tegnet (altså parameter artikulasjon). Vi skal også se på forholdet mellom manuelle og non-manuelle deler når det gjelder samtidighet og varighet. Vogt-Svendsen (2001:29) drøfter samsvaret mellom orale komponenter og manuelle komponenter.

7.2. Kriterier for valg av eksempler

Analysen bygger på noen utvalgte eksempler fra empiri i forrige kapittel. Kriteriene for å velge akkurat de seks tegnene (SPIS!, IKKE-BRY-DEG-OM!, HOPP!, BRUK-TEGNSPRÅK! SLÅ! og SITT!) er at de er svært vanlige i dagliglivet til tegnbrukerne. Leseren som kan NTS, vil lett observere dem og dermed sjekke om analysen er valid og reliabel i forhold til bruk av NTS. Et annet kriterium er hva deltagerne i elisiteringsmøte innbyrdes kom til enighet var viktige. Det er i verbform eller sitatform, selv om de i presentasjonen ofte blir referert litt til funksjon i syntaks. Men det er for å finne ut hva som er strukturen her.

For selve analysen er det satt opp et skjema over hvordan verbtegnene sees i sitatform og i imperativform (1a og 1b; 2a og 2b; 3a og 3b; 4a og 4b; 5a og 5b; 6a og 6b). Analysen får frem en bestemt parameter eller aspekt i den manuelle delen som kalles artikulasjon, nærmere bestemt trekket måte, og de non-manuelle delene i ansiktsbevegelse og for den orale komponent som igjen kan deles i ordbilde (mouthing) /spis!/ og egen munnstilling (mouth gestures) /stramming av leppene og med luftstrøm ut av munnen/, for notasjon, se vedlegg 3 (Vogt-Svendsen, 1983). Hva forskjellen er mellom mouthing og mouth gestures, går jeg nærmere inn i punkt 7.9.2.3. Analysen gjelder også eksempler på enhånds- og tohåndstegn slik som SPIS!, HOPP!

I eksemplene 7a, 7b og 7c har jeg ut fra felles sitatform vist at det kan være dialektale eller sosiale varianter av imperativ BRUK-TEGNSPRÅK! for å få frem at varianter av utførelsen av imperativ likevel følger bestemte strukturer i NTS.

Gjennom elisiteringen ble det gjort oppmerksom på at det forekommer negasjoner av imperativ, og at tegnlisten på 102 verb også kan presenteres i negativ form. Her analyseres negerende former av imperativ HOPP! og IKKE-HOPP! (8a og 8b).

Baker og Cokely (1980), Valli og Lucas (1995), Padden (personlig kommentar 2008) og Zeshan (2003) hevder at høflig imperativ finnes for American Sign Language og Indian Sign Language, selv om de utføres på ulike måter. Det er naturlig at det drøftes nærmere om språkhandlinger som er høflig oppfordrende og drøfter om det kan være høflig imperativ (9a og 9b SITT!) eller er det kun en høflig språkhandling. I analysen er det ikke tatt med mimikk. Mimikk kan gi uttrykk for sinne, glede, skuffelse eller irritasjon, men mimikk eller emosjoner er ikke-språklige deler av kommunikasjon, selv om grensen mellom emosjoner og morfologiske prosesser er stundom uklar (Vonen, 2006:136). Som Bergman (1990:3) skriver:

Med morfologiske prosesser menar vi förändringar i tecknens form som leder till (systematiska) förändringar av tecknens betydelse.

Vi drøfter om høflig form av imperativ egentlig er en oppfordrende høflig språkhandling og kanskje ikke en egen grammatisk form.

Videre er tatt opp problemet med peking, som av og til kan oppfattes som verb (10 a og 10 b). Dette er observert i en del videooptak. Basert på Engberg-Pedersens analyse (1991) forsøkes det å komme frem til en tolkning av fenomenet som en mulig løsning.

Innvendinger mot analysen av de få eksemplene gjelder bl.a. om de er gyldige for andre verb. De 106 eksempler som er gjennomgått i elisiteringen viser at det ifølge informantene er mulig å ha imperativ. Det tyder da på at disse trekkene i de analyserte eksemplene er produktive også for andre tegnspråkverb i NTS.

7.3. Vanlig tegn i sitatform og imperative (1a-1b;2a-2b;3a-3b;4a-4b;5a-5b;6a-6b)

1a og 1b. Tegnet SPISE analyseres her først som en leksikalsk størrelse eller i sitatform, og så i imperativform. Definisjoner av de begrep som brukes her tas opp i 7.11.

1a. SPISE

Artikulator er klype-håndform med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik: pekefinger møter tommelen, mens de andre fingrene er bøyd inn.

Håndstillingen, dvs. håndflaten er vendt mot munnen, mens retning (dvs. området fra händleddet med håndbaken til fingerknokene) er rettet dels mot venstre og dels opp (dvs. for en som er høyrehendt)

Artikulasjonssted: Plassering av artikulator er foran munnen.

Artikulasjon: Bevegelse av artikulator er utført gjentatte ganger innover mot munnen

Non-manuelle komponenter: Den orale komponent er her mouthing med låneformen /spise/.

Andre non-manuelle komponenter: ingen. Mimikk er her ikke av språklig betydning, men er uttrykk for de følelser tegnbrukeren har eller den effekt tegnbrukeren ønsker å oppnå.

1b. SPIS!

Artikulator er klype-håndform med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik: pekefinger møter tommelen, mens de andre fingrene er bøyd inn.

Håndstilling, dvs. håndflaten er vendt mot munnen, mens retning (dvs. området fra handleddet med håndbaken til fingerknokene) er rettet dels mot venstre og dels opp (dvs. for en som er høyrehendt)

Artikulasjonssted: Plassering av artikulator er foran munnen.

Artikulasjon: Bevegelse av artikulator er utført med et enkelt rykk inn mot munnen

Non-manuelle komponenter: Den orale komponent er mouthing /spis/, selv om grensen til mouth gesture med munnvikene ut til sidene er mulig og vanlig.

Andre nødvendige non-manuelle komponenter er rynking med pannen fra neseroten og opp og med lett oppspærrede øyne, eventuelt med rykk av hode/skuldre fremover.

SKJEMA 1
forskjell mellom sitatform og imperativ av SPISE

1a SPISE (sitatform)	1b SPIS! (imperativ)
<u>Manuelle deler:</u>	
<u>Artikulator:</u> klype-hånd med håndflaten inn, retning venstre/opp <u>Plassering:</u> ved munnen <u>Bevegelse:</u> Gjentatte ganger	<u>Artikulator:</u> klype-hånd med håndflaten inn, retning venstre/opp <u>Plassering:</u> ved munnen <u>Bevegelse:</u> I rykk én gang
<u>Non-manuelle deler:</u>	
<u>Ansiktsbevegelser:</u> Ingen <u>Munn:</u> /spise/	<u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppspærrede øyne. <u>Munn:</u> /spis!/

Forskjell 1a og 1b:

Forskjellen mellom de to formene finner vi ved

I) manuelle deler i

- a) bevegelse gjentatt
kontra
- b) bevegelse med rykk

II) nonmanuelle deler, nærmere bestemt orale komponenter:

- a) /spise/
kontra
- b) /spis!/
kontra

III) nonmanuelle deler, nærmere bestemt ansiktsbevegelser:

- c) Vanlig ansikt
kontra
- d) rynking av pannen fra neseroten og opp og med lett oppsperrede øyne.

IV) andre trekk er eventuelt med rykk av hode fremover. Dette trekket kan sløyfes. Vi finner ikke dette trekket i alle imperativverbene som jeg har undersøkt. Det er ikke en obligatorisk del av imperativ.

2a og 2b.

Tegnet IKKE-BRY-DEG-OM analyseres her som leksikalsk størrelse (eller i sitatform) samt i imperativform. Hos Vogt-Svendsen (1983:87) er dette tegnet kalt GI-BLAFFEN, og eksempel på notasjonssystemet hennes for den orale komponent er vist i vedlegg 3.

2a. IKKE-BRY-DEG-OM

Artikulator er T-håndform med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik at pekefingeren er bøyd over tommelen, mens de andre fingrene er bøyd inn. Under utførelsen åpnes håndformen til en L-håndform med pekefinger og tommelen utstrakt, mens de andre fingrene er bøyd inn.

Håndstillingen, dvs. håndflaten er vendt fra nesens retning, mens retning (dvs. området fra handledet med håndbaken til fingerknokkene) er rettet opp.

Artikulasjonssted: Plassering av artikulator er foran nesens retning.

Artikulasjon: Bevegelse av artikulator er fra nesens retning, noe ned, så utover

Non-manuelle komponenter: Den orale komponent er mouth gesture med langsom luftstrøm
Andre non-manuelle komponenter: ingen. (Vi kan her ha varierende mimikk).

2b. IKKE-BRY-DEG-OM!

Artikulator er T-håndform med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik at pekefinger er bøyd over tommelen, mens de andre fingrene er bøyd inn.

Under utførelsen åpnes håndformen til en L-håndform med pekefinger og tommelen utstrakt, mens de andre fingrene er bøyd inn.

Håndstillingen, dvs. håndflaten er vendt fra nesen, mens retning (dvs. området fra handledet med håndbaken til fingerknokene) er rettet opp.

Artikulasjonssted: Plassering av artikulator er foran nesen.

Artikulasjon: Bevegelse av artikulator er fra nesen i rykk utover slik at håndformen åpner seg til en L-form

Non-manuelle komponenter: Den orale komponent er mouth gesture med kort støt av luftstrømmen.

Andre non-manuelle komponenter: rynking av pannen ved neseroten og opp med lett oppsperrede øyne.

SKJEMA 2
forskjell mellom sitatform og imperativ av
IKKE-BRY-DEG-OM

2a IKKE-BRY-DEG-OM (sitatform)	2b: IKKE-BRY- DEG-OM! (imperativ)
<u>Manuelle deler:</u>	
<u>Artikulator:</u> krum lukket T-hånd med håndflaten ut, retning opp, som i utførelsen åpnes til L-hånd <u>Plassering:</u> ved nesen <u>Bevegelse:</u> Rolig ned på skrå utover	<u>Artikulator:</u> krum lukket T-hånd med håndflaten ut, retning opp, som i utførelsen åpnes til L-hånd <u>Plassering:</u> ved nesen <u>Bevegelse:</u> I rykk rett utover
<u>Non-manuelle deler:</u>	
<u>Ansiktsbevegelser:</u> Ingen <u>Munn:</u> Langsom luftstrøm	<u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppsperrede øyne. <u>Munn:</u> Kort luftstrøm

Forskjell 2a og 2b:

Forskjellen mellom de to formene finner vi ved

I) manuelle deler i

a) bevegelse her er litt ned fra nesen, og så utover idet håndformen åpner seg til L-håndform kontra

b) en rett bevegelse fra nesen med rykk idet håndformen åpner seg til L-håndform

II) nonmanuelle deler, nærmere bestemt orale komponenter:

a) langsom luftstrøm ut fra munnen

kontra

b) kort luftstrøm med press ut fra munnen

III) nonmanuelle deler, nærmere bestemt ansiktsbevegelser:

c) vanlig ansikt

kontra

d) rynking av pannen fra neseroten og opp og med lett oppsperrde øyne.

3a og 3b. Tegnet HOPPE analyseres her først som en leksikalsk størrelse eller i sitatform, og så i imperativform. Det er flere mulige tegn med ulikt betydningsinnhold.

3a. HOPPE

Artikulator er krum V-håndform med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik: pekefinger og langfinger spriker krummet, mens de andre fingrene er bøyd inn. Håndstillingen, dvs. håndflaten er vendt ned, mens retning (dvs. området fra håndleddet med håndbaken til fingerknokene) er rettet ut.

Artikulasjonssted: Plassering av artikulator er på den passive håndformen med håndflate opp, retning høyre.

Artikulasjon: Bevegelse av artikulator er utført fra kontakt med den passive håndform i bevegelse ut og så ned.

Non-manuelle komponenter: Den orale komponent er her mouthing med låneformen /hoppe/.

Andre non-manuelle komponenter: ingen. Mimikk er her ikke av språklig betydning, men er uttrykk for de følelser tegnbrukeren har eller den effekt tegnbrukeren ønsker å oppnå.

3b. HOPP!

Artikulator er krum V-håndform med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik: pekefinger og langfinger spriker krummet, mens de andre fingrene er bøyd inn. Håndstillingen, dvs. håndflaten er vendt ned, mens retning (dvs. området fra håndleddet med håndbaken til fingerknokene) er rettet ut.

Artikulasjonssted: Plassering av artikulator er på den passive håndformen med håndflate opp, retning høyre.

Artikulasjon: Bevegelse av artikulator er utført fra kontakt med den passive håndformen i bevegelse ut i rykk.

Non-manuelle komponenter: Den orale komponent er her mouthing med låneformen /hopp!/. Andre nødvendige non-manuelle komponenter er rynking med pannen fra neseroten og opp og med lett oppspærrede øyne, eventuelt med rykk av hode/skuldre fremover.

SKJEMA 3
forskjell mellom sitatform og imperativ av
HOPPE

3a HOPPE (sitatform)	3b HOPP! (imperativ)
<u>Manuelle deler:</u>	
<u>Artikulator:</u> Krum V-hånd med håndflaten ned, retning ut <u>Plassering:</u> På den passive flathånden med håndflaten opp, retning høyre <u>Bevegelse:</u> Ut fra håndflaten frem og ned en gang	<u>Artikulator:</u> Krum V-hånd håndflaten ned, retning ut <u>Plassering:</u> På den passive flathånden med håndflaten opp, retning høyre <u>Bevegelse:</u> Ut fra håndflaten frem og ned i rykk én gang
<u>Non-manuelle deler:</u>	
<u>Ansiktsbevegelser:</u> Ingen <u>Munn:</u> /hoppe/	<u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppspærrede øyne. <u>Munn:</u> /hopp!/

Forskjell 3a og 3b:

Forskjellen mellom de to formene finner vi ved

I) manuelle deler i

a) bevegelse rolig utført en gang

kontra

b) bevegelse med rykk

II) nonmanuelle deler, nærmere bestemt orale komponenter:

a) /hoppe/

kontra

b) /hopp!/

III) nonmanuelle deler, nærmere bestemt ansiktsbevegelser:

c) Vanlig ansikt

kontra

d) rynking av pannen fra neseroten og opp og med lett oppsperrede øyne.

IV) andre trekk

Det er observert med rykk av hodet fremover. Dette trekket kan sløyfes. Vi finner ikke dette trekket i alle imperativverbene som jeg har undersøkt. Det er ikke en obligatorisk del av imperativ.

4a og 4b. Tohåndstegnet SITTE analyseres her først som en leksikalsk størrelse eller i sitatform, og så i imperativform. Det forekommer også andre mulige tegn med lignende betydningsinnhold.

1a. SITTE

Artikulator er to flate hender med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik: de to flate hender er utstrakt slik at de står i vinkel i forhold til armene.

Håndstillingen, dvs. håndflaten er vendt ned, mens retning (dvs. området fra handleddet med håndbaken til fingerknokene) er utover.

Artikulasjonssted: Plassering av artikulatorene er ved hoftene.

Artikulasjon: Bevegelse av artikulatorene er utført gjentatte ganger nedover

Non-manuelle komponenter: Den orale komponent er her mouthing med låneformen /sitte/.

Andre non-manuelle komponenter: ingen. Mimikk er her ikke av språklig betydning, men er uttrykk for de følelser tegnbrukeren har eller den effekt tegnbrukeren ønsker å oppnå.

1b. SITT!

Artikulator er to flate hender med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik: de to flate hender er utstrakt slik at de står i vinkel i forhold til armene.

Håndstillingen, dvs. håndflaten er vendt ned, mens retning (dvs. området fra handleddet med håndbaken til fingerknokene) er utover.

Artikulasjonssted: Plassering av artikulatorene er ved hoftene.

Artikulasjon: Bevegelse av artikulatorene er utført gjentatte ganger nedover

Non-manuelle komponenter: Den orale komponent er her mouthing med låneformen /sitt!/.

Andre nødvendige non-manuelle komponenter er rynking med pannen fra neseroten og opp og med lett oppspærrede øyne, eventuelt med rykk av hode/skuldre fremover.

SKJEMA 4

forskjell mellom sitatform og imperativ av SITTE

4a SITTE (sitatform)	4b SITT! (imperativ)
<u>Manuelle deler:</u>	
<u>Artikulator:</u> To flate hender med håndflatene ned, retning ut <u>Plassering:</u> Nøytralt felt ved hoftene <u>Bevegelse:</u> Håndformene beveges ned gjentatt	<u>Artikulator:</u> To flate hender med håndflatene ned, retning ut <u>Plassering:</u> Nøytralt felt ved hoftene <u>Bevegelse:</u> Håndformen rykker kort ned
<u>Non-manuelle deler:</u>	
<u>Ansiktsbevegelser:</u> Ingen <u>Munn:</u> /sitte/	<u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppspærrede øyne. <u>Munn:</u> /sitt!/

Forskjell 4a og 4b:

Forskjellen mellom de to formene finner vi ved

I) manuelle deler i

a) bevegelse gjentatt

kontra

b) bevegelse med rykk

II) nonmanuelle deler, nærmere bestemt orale komponenter:

a) /sitte/

kontra

b) /sitt!/

III) nonmanuelle deler, nærmere bestemt ansiktsbevegelser:

c) Vanlig ansikt

kontra

d) rynking av pannen fra neseroten og opp og med lett oppspærrede øyne.

IV) andre trekk

Det er observert med rykk av hode fremover. Dette trekket kan sløyfes. Vi finner ikke dette trekket i alle imperativverbene som jeg har undersøkt. Det er ikke en obligatorisk del av imperativ.

5a og 5b. Tegnet SLÅ analyseres her først som en leksikalsk størrelse eller i sitatform, og så i imperativform. Det er mange mulig former preget av betydningsinnholdet, her er valgt et bestemt tegn med retning mot tegnbrukeren.

5a. SLÅ

Artikulator er knyttnevehåndform med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik: Alle fingrene er bøyd inn.

Håndstillingen, dvs. håndflaten er vendt mot kjeven, mens retning (dvs. området fra håndleddet med håndbaken til fingerknokene) er rettet opp.

Artikulasjonssted: Plassering av artikulator er ved siden av kjeven.

Artikulasjon: Bevegelse av artikulatorer utført mot kjeven og forbi i en bue

Non-manuelle komponenter: Den orale komponent er her mouthing med låneformen /slå/, men mouth gesture med kort oppblåst kinn er mulig.

Andre non-manuelle komponenter: ingen. Mimikk er her ikke av språklig betydning, men er uttrykk for de følelser tegnbrukeren har eller den effekt tegnbrukeren ønsker å oppnå.

5b. SLÅ!

Artikulator er knyttnevehåndform med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik: Alle fingrene er bøyd inn.

Håndstillingen, dvs. håndflaten er vendt mot kjeven, mens retning (dvs. området fra håndleddet med håndbaken til fingerknokene) er rettet opp.

Artikulasjonssted: Plassering av artikulator er ved siden av kjeven.

Artikulasjon: Bevegelse av artikulator er utført mot kjeven og forbi i en bue

Non-manuelle komponenter: Den orale komponent er her mouthing med låneformen /slå/, men mouth gesture med kort oppblåst kinn i rykk er mulig.

Andre nødvendige non-manuelle komponenter er rynking med pannen fra neseroten og opp og med lett oppsperrede øyne, eventuelt med rykk av hode/skuldre fremover.

<p>SKJEMA 5 forskjell mellom sitatform og imperativ av SLÅ</p>

5a SLÅ (sitatform)	5b SLÅ! (imperativ)
<u>Manuelle deler:</u>	
<p><u>Artikulator:</u> knyttånd <u>Plassering:</u> ved siden av kjeven <u>Bevegelse:</u> I bue fra høyre til venstre</p>	<p><u>Artikulator:</u> knyttånd <u>Plassering:</u> ved kjeven <u>Bevegelse:</u> I bue fra høyre til venstre i rykk og stans ved hakespissen</p>
<u>Non-manuelle deler:</u>	
<p><u>Ansiktsbevegelser:</u> Ingen <u>Munn:</u> /slå/</p>	<p><u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppsperrede øyne. <u>Munn:</u> /slå!/</p>

Forskjell 5a og 5b:

Forskjellen mellom de to formene finner vi ved

I) manuelle deler i

- a) bevegelse gjentatt kontra
- b) bevegelse med rykk

II) nonmanuelle deler, nærmere bestemt orale komponenter:

- a) /slå/, men mouth gesture med kort oppblåst kinn er mulig. kontra
- b) /slå!/, men mouth gesture med kort oppblåst kinn i rykk er mulig.

III) nonmanuelle deler, nærmere bestemt ansiktsbevegelser:

- c) Vanlig ansikt kontra
- d) rynking av pannen fra neseroten og opp og med lett oppsperrede øyne.

IV) andre trekk

Det er observert rykk med hodet fremover. Dette trekket kan sløyfes. Vi finner ikke dette trekket i alle imperativverbene som jeg har undersøkt. Det er ikke en obligatorisk del av imperativ.

6a og 6b. Tegnet SOVE analyseres her først som en leksikalsk størrelse eller i sitatform, og så i imperativform. Det er andre mulige tegn som er vanlige ut fra betydningsinnholdet.

6a. SOVE

Artikulator er L-håndform med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik: utstrakt tommel og pekefinger, mens de andre fingrene er bøyd inn.

Under utførelsen møter pekefinger tommelen til kontakt.

Håndstillingen, dvs. håndflaten er vendt mot venstre, mens retning (dvs. området fra håndleddet med håndbaken til fingerknokene) er rettet dels mot venstre og dels opp (dvs. for en som er høyrehendt)

Artikulasjonssted: Plassering av artikulator er foran øyekroken.

Artikulasjon: Bevegelse av artikulator er utført gjentatte ganger innover mot munnen

Non-manuelle komponenter: Den orale komponent er her mouthing med låneformen /sove/. Andre non-manuelle komponenter: ingen. Mimikk er her ikke av språklig betydning, men er uttrykk for de følelser tegnbrukeren har eller den effekt tegnbrukeren ønsker å oppnå.

6b. SOVE

Artikulator er L-håndform med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik: utstrakt tommel og pekefinger, mens de andre fingrene er bøyd inn.

Under utførelsen møter pekefinger tommelen til kontakt.

Håndstillingen, dvs. håndflaten er vendt mot venstre, mens retning (dvs. området fra håndleddet med håndbaken til fingerknokene) er rettet dels mot venstre og dels opp (dvs. for en som er høyrehendt)

Artikulasjonssted: Plassering av artikulator er foran øyekroken.

Artikulasjon: Bevegelse av artikulator er utført gjentatte ganger innover mot munnen

Non-manuelle komponenter: Den orale komponent er her mouthing med låneformen /sov!/. Andre nødvendige non-manuelle komponenter er rynking med pannen fra neseroten og opp

og med lett oppspærrede øyne, eventuelt med rykk av hode/skuldre fremover.

SKJEMA 6 forskjell mellom sitatform og imperativ av SOVE

6a SOVE (sitatform)	6b SOV! (imperativ)
<u>Manuelle deler:</u>	
<u>Artikulator:</u> L-hånd som har intern bevegelse der pekefinger møter tommelen <u>Plassering:</u> ved øyekroken <u>Bevegelse:</u> Gjentatte ganger i artikulator	<u>Artikulator:</u> L-hånd som har intern bevegelse der pekefinger møter tommelen <u>Plassering:</u> ved øyekroken <u>Bevegelse:</u> I rykk én gang i artikulator
<u>Non-manuelle deler:</u>	
<u>Ansiktsbevegelser:</u> Ingen <u>Munn:</u> /sove/	<u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppspærrede øyne. <u>Munn:</u> /sov!/

Forskjell 6a og 6b:

Forskjellen mellom de to formene finner vi ved

I) manuelle deler i

- a) bevegelse gjentatt ved artikulator
kontra
- b) bevegelse med rykk i artikulator

II) nonmanuelle deler, nærmere bestemt orale komponenter:

- a) /sove/
kontra
- b) /sov!/
kontra

III) nonmanuelle deler, nærmere bestemt ansiktsbevegelser:

- c) Vanlig ansikt
kontra
- d) rynking av pannen fra neseroten og opp og med lett oppspærrede øyne.

IV) andre trekk

Det er observert med hodet på skakke. Dette trekket kan sløyfes. Vi finner ikke dette trekket i alle imperativverbene som jeg har undersøkt. Det er ikke en obligatorisk del av imperativ.

7.4. Lokale varianter av imperativ BRUK-TEGNSPRÅK! 7a, 7b og 7c

Det var svært mange fremmøtte tegnspråkbrukere prosentuet sett på tegnspråkdagen den 3.november 2007 (5.1.2.), og jeg la merke til visse forskjeller i presentasjonen av imperativtegnet BRUK-TEGNSPRÅK! Tegnspråk er naturlig nok et sentralt begrep innen tegnspråkmiljøet. Hva kom forskjellene av, og hvordan var disse varianttegnene?

Det finnes ikke et eget verb på norsk skriftspråk som er en avledning av substantivet ”tegnspråk”, altså *å tegnspråke (*tegnspråker, *tegnspråket, *har tegnspråket, * hadde tegnspråket), da bruker man heller uttrykket ”å bruke tegnspråk” selv om det er noe tungt. Noen skribenter vil gjerne bruke en nylaging * ”tegne” etter svensk modell. I svensk bruker man ”teckna” for å vise til tegnet TECKNA i svensk tegnspråk. Det går an i svensk skriftspråk, for de har verbet ”rita” som kan bety ”tegne” på norsk. Men på norsk blir det litt forvirrende og tvetydig med *tegne, for det finnes noen som faktisk skriver * tegnespråk som om NTS var et språk med tegninger.

Derimot forklarer institusjonen Signo ordet ”signo” på dokumenter og konvolutter med ”jeg tegner” og prøver å lage en nydanning både på norsk og på latin. www.signo.no

På norsk tegnspråk bruker vi det sammensatte substantivtegnet TEGNSPRÅK med ordbilde (mouthing), dvs. /tegnspråk/ eller tilnærmet uttale av ordet. Det sammensatte tegnet er faktisk resultat av nordisk tegnspråksamarbeid på 1970-tallet (Schröder 1993). Det nye sammensatte tegnet er egentlig TEGN+TEKST, selv om (mouthing) er, dvs. /tegnspråk/. Dette erstattet det eldre norske tegnet TEGN+TALE, selv om (mouthing) var, dvs. /tegnspråk/. (Døveorganisasjonens blad het inntil 1967 ”Tegn og tale”, mens det heter i dag ”Døves tidsskrift”). Dette kan også fortelle oss noe om holdninger til språk generelt og til tegnspråk spesielt.

I motsetning til substantivtegnet TEGNSPRÅK er det karakteristisk for verbtegnet BRUKE-TEGNSPRÅK er at det ikke brukes ordbilde (mouthing), men egen munnstilling (mouth gesture) som kan forenklet gjengis som lang luftstrøm, populært /uuu/, (for notasjon se vedlegg 3). Tegnbrukerne har likevel noen varianter av verbtegnet manuelle og nonmanuelle deler, og nedenfor gir jeg en analyse av variantene.

7.4.1. Vanlig variant (7a)

Tohåndstegn med like artikulatorer, dvs. håndformer som er to flate hender i nøytralt tegnrom (dvs. rommet foran tegnbrukeren) med håndflatene mot hverandre – den ene hånden slår ned

og så opp igjen, mens den andre slår lett opp og så ned igjen. Det er utført med rykk i den manuelle delen. Samtidig med utførelsen er det rynking av pannen fra neseroten og opp, med lett oppsperrede øyne. Imperativ av verbtegnet BRUK-TEGNSPRÅK! har en egen munnstilling (mouth gesture) som / pu!/. Jeg har mange ganger observert imperativ-formen og spesielt på Tegnspråkdagen. Dette tegnet synes å være brukt i situasjoner hvor enkelte tegnbrukere blir usikre på språkkoden: Skal vi bruke NTS eller blandingsformer (Vogt-Svendsen, 1987) for å ta spesielt hensyn til hørende tegnbrukere som kanskje ikke er så stø i tegnbruken? Men dette kan også brukes for å oppfordre folk til å snakke ut i gruppen eller oppfordre folk til å komme til talerstolen og fortelle alle hva de har sagt innen gruppen eller på tomannshånd. Dette er en klar oppfordrende språkhandling med karakteristiske trekk ved imperativsformen. Dette tegnet ansees som den vanlige landsdekkende varianten som er i bruk.

7.4.2. Ål-variant (7b)

En annen variant er observert av BRUKE-TEGNSPRÅK i imperativ. Venstre flathånd skyver frem samtidig med at høyre flathånd skyver bakover nesten helt over skulderen mot øret. Det er utført med rykk i den manuelle delen, mens munnstillingen kan populært minne om /pruh!/ med lett vibrerende lepper samtidig med rynking av pannen fra neseroten og opp og med lett oppsperrede øyne.

Denne tegnvarianten kom i stand ved stolthet hos en del tegnbrukere over NTS som språk og kan oppfattes som svært ekspressivt. Denne varianten er gjerne brukt av folk som arbeider ved eller har gått på Ål folkehøyskole og kurscenter for døve i Hallingdal.

7.4.3. Nyere variant (7c)

En nyere variant som er observert i tegnspråkmiljøet på Vetland skole i Oslo og blant de yngre generasjoner i Oslo, er utført slik: begge femhender gjør et byks opp, så ned mens munnstillingen kan minne om /pe!/ med smell av leppene samtidig med rynking av pannen fra neseroten og opp og med lett oppsperrede øyne.

7.4.4. Om 7a, 7b og 7c

Om det er en hovedvariant og to varianter (sosiolerter), så er det likevel visse felles drag. Befalingen eller oppfordringen er at vedkommende skal bruke skikkelig tegnspråk og ikke bruke utydelig tegnspråk, eller knote med tegn med tale eller talespråk med støttetegn. Oppfordringen skjer ved at tegnet utføres med rykk pluss rynking av pannen fra neseroten og opp, og med lett oppspærrede øyne..

Alle tre variantene er tohåndstegn der bevegelsens retninger er noe forskjellige. I den nyere varianten er begge håndformer opp og ned med begge hender *samtidig*, i Ål-varianten holdes de to langt fra hverandre, mens den vanlige utføres opp og ned *etter tur*. Ett er felles for de tre variantene– det er rykk i bevegelsen, rynking fra neseroten og med lett oppspærrede øyne som samlet forteller oss at det er imperativ.

Det finnes aspektbøyning ved dette tegnet i betydningen – ”bruke tegnspråket høytidelig, stivt, stakkato eller hviskende” (Malmquist og Mosand 1996:36). Det kan bli varianter om det er ulike mouth gestures som ledsager tegnets manuelle deler. Ved elisitering har jeg spurt etter mulig imperativ-former av disse aspektformene. Det er det ikke. Man pleier ikke å oppfordre folk til å bruke et høytidelig eller stivt eller stakkato tegnspråk. Det kan være mulig for tegnet som kan oversettes med ”hviskende bruk av tegn” m.a.o. ”ikke bruk så store tegn!”, for ellers kan alle se deg og oppfatte hva du sier. Om utførelsen er minimal, så er det fortsatt rykk i bevegelsen med mouth gestures som /u-u!/ samtidig med rynking av pannen og opp – og noe oppspærrede øyne. Selv om alt er smått, så er de karakteristiske trekkene der i ”mikro-versjon”. Vi kaller dette tegnet med glossen HVISK-MED-TEGNSPRÅK!

Ved siden av imperativ og aspektbøyning kan tegnet BRUKE-TEGNSPRÅK brukes som illustrasjon (som beskriver en kroppslig bevegelse) ved herming av personers tegnføring (idiolekt) Vogt-Svendsen (2001:26). Det er en utmerket måte å gjøre det på, men det er ikke mulig å ha imperativform her – man kan neppe kommandere en annen til å herme sånn og slik. Det ytterste må være en oppfordring til å herme med tegnspråk slik forskjellige personer gjør.

SKJEMA 7**Forskjell mellom 3 varianter i NTS av imperativ BRUK-TEGNSPRÅK**

7a BRUK-TEGNSPRÅK! (vanlig variant)	7b BRUK-TEGNSPRÅK! (Ål-variant)	7c BRUK-TEGNSPRÅK! (nyere variant)
<u>Manuelle deler:</u>		
<u>Håndform:</u> To 5-hender Håndflatene vendt mot hverandre Vridning utover <u>Plassering:</u> Nøytralt felt <u>Bevegelse:</u> Den ene femhånden slår ned og så opp igjen, mens den andre slår lett opp og så ned igjen. Rykk	<u>Håndform:</u> To 5-hender Håndflatene vendt mot hverandre Vridning utover <u>Plassering:</u> Nøytralt felt <u>Bevegelse:</u> Venstre femhånd skyver frem, samtidig med høyre femhånd skyver bakover mot skulderen. Rykk	<u>Håndform:</u> To 5-hender Håndflatene vendt mot hverandre Vridning utover <u>Plassering:</u> Nøytralt felt <u>Bevegelse:</u> Begge femhender gjør et byks opp, så begge ned. Rykk
<u>Non-manuelle deler:</u>		
<u>Hode:</u> Litt nikk <u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppspærrede øyne <u>Munn:</u> /pu!/	<u>Hode:</u> Litt nikk <u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppspærrede øyne <u>Munn:</u> /pru!/	<u>Hode:</u> Litt nikk <u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppspærrede øyne <u>Munn:</u> /pe!/

Forskjeller og likheter ved 7a, 7b og 7c:

Forskjellene mellom de tre formene finner vi ved

I) manuelle deler:

- a) hendene bevegtes altererende opp og ned, kontra
- b) hendene bevegtes skilt fra hverandre, og kontra
- c) hendene bevegtes opp og ned simultant

II) nonmanuelle deler, nærmere bestemt orale komponenter, se vedlegg 3 for notasjon.

- a) /pu!/,
kontra
- b) /pruh!/, og
kontra
- c) /pe!/,

Likheter ved de tre formene finner vi ved

I) manuelle deler
Rykk i bevegelsen

II) non manuelle deler
Ansiktsbevegelse med rynking av pannen og med lett oppspærrede øyne.

7.5. Imperativ og negativ imperativ 8a og 8b

Det finnes flere varianter slik som ”hoppe opp og ned”, ”hoppe i været”, ”hoppe fra en høyde og ned” og ”hoppe paradiset”. Det tegnet som ble valgt HOPPE, er i betydningen ”hoppe fra en høyde og ned”. Ut fra samtalene i elisiteringen ser det ut som om bare tegn med betydningene ”hoppe fra en høyde” og ”hoppe opp og ned” kan ha imperativform. Dette er normalt et to-håndstegn, men vi finner av og til tegnet i enhåndsversjon.

Tegnet HOPP! analyseres her både i imperativform og i negerende imperativform. I elisiteringen ble det drøftet om det var mulig å sette de 106 tegnene også i negerende. Det viste seg at for flesteparten var det mulig å gjøre. Trekket er altså produktivt.

8a. HOPP!

Artikulator er krum V-håndform med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik at pekefinger og langfinger er noe krummet, mens de andre fingrene er bøyd inn. Håndflaten er vendt nedover, mens retning (dvs. området fra håndleddet med håndbaken til fingerknokkene) er rettet utover. Den aktive håndformen er plassert på den passive flate hånden, med håndflaten opp, retning ut.

Artikulasjonssted: Plassering av artikulator er i nøytralt felt, dvs. foran tegnbrukeren.

Artikulasjon: Bevegelse av artikulator er fra håndflaten og utover og ned.

Non-manuelle komponenter: Munn er mouthing /hopp!/

Andre non-manuelle komponenter: rynking med pannen ved neseroten og opp med lett oppspærrede øyne.

8b. IKKE-HOPP!

Artikulator er krum V-håndform med orientering dvs. håndstilling og retning.

Håndformen er slik at pekefinger og langfinger er noe krummet, mens de andre fingrene er bøyd inn. Håndflaten er vendt nedover, mens retning (dvs. området fra håndleddet med håndbaken til fingerknokkene) er rettet utover. Den aktive håndformen er plassert på den passive flate hånden, med håndflaten opp, retning ut.

Artikulasjonssted: Plassering av artikulator er i nøytralt felt, dvs. foran tegnbrukeren..

Artikulasjon: Bevegelse av artikulator er med rykk fra håndflaten utover og ned.

Non-manuelle komponenter Munn til vanlig er /ikke hopp!/ med mindre sterk hoderisting, men av og til kun /hopp!/, og da knyttet til forholdsvis kraftig hoderisting.

Andre non-manuelle komponenter: rynking av pannen ved neseroten og opp med lett oppspærrede øyne og tydelig hoderisting.

Som tidligere nevnt i 6.3., var den grafiske fremstillingen av negerende imperativ:

* IKKE-HOPP!

Normalt sett skal versaler rette seg til tegnet i sin helhet både manuelle og nonmanuelle deler. Dette er ikke så heldig, for symbolet IKKE refererer her til et non-manuelt trekk og ikke til et manuelt tegn. Risting på hodet (non-manuelt) og rynking av pannen (non-manuelt) samtidig med den manuelle delen (HOPP!).

For å unngå misforståelser er det derfor viktig at dette tegnet transkriberes på en annen måte enn slik det er blitt vanlig i dag som ett tegn, slik:

neg
HOPP!

En slik transkribering forteller oss om det non-manuelle trekket negerende (neg) som kommer samtidig med de manuelle trekkene, i motsetning til når den samme ytringen uttrykkes med to tegn:

IKKE HOPP!

IKKE er da et manuelt tegn, og denne transkriberingen forteller ingenting om den nonmanuelle delen.

SKJEMA 8

Forskjeller mellom imperativ og negerende imperativ av
HOPPE

8a HOPP! (imperativ)	neg 8b: HOPP! (negerende imperativ)
<u>Manuelle deler:</u>	
<u>Artikulator:</u> Krum V-hånd håndflaten ned, retning ut <u>Plassering:</u> På den passive flathånden med håndflaten opp, retning høyre <u>Bevegelse:</u> Ut fra håndflaten frem og ned i rykk én gang	<u>Artikulator:</u> Krum V-hånd håndflaten ned, retning ut <u>Plassering:</u> På den passive flathånden med håndflaten opp, retning høyre <u>Bevegelse:</u> Ut fra håndflaten frem og ned i rykk én gang
<u>Non-manuelle deler:</u>	
<u>Hode:</u> Stille <u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppspærrede øyne. <u>Munn:</u> /hopp!/	<u>Hode:</u> Risting tydelig <u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppspærrede øyne. <u>Munn:</u> /ikke hopp!/

Forskjell 8a og 8b:

Forskjellen mellom de to formene finner vi ved

I) manuelle deler:

Ingen

II) nonmanuelle deler:

- a) hodet stille
- kontra
- b) hoderisting

II) nonmanuelle deler, nærmere bestemt orale komponenter:

- a) /hopp!/
kontra
- b) /ikke hopp!/
kontra

Det kan av og til forekomme mouthing /hopp!/ eller mer i retning av mouth gesture /åpp!/, men da er hoderistingen kraftig slik at det semantiske innholdet av tegnet fortsatt er ”ikke hopp!”. Dette er ikke et obligatorisk trekk ved mouthing, men er mer en stilvariant. Samtidig som det forteller noe om argumentasjonen til Vogt-Svendsen (2001: 29) at det ikke er en klar grense mellom mouthing og mouth gesture

7.6. Finnes høflighetsform av imperativ?

I Vogt-Svendsen (1990) sin avhandling om spørresetninger i NTS har hun regler for bruk av non-manuelle komponenter. Det viser seg at det finnes unntak referert i Malmquist og Mosand 1996:176). X-spørretegn som HVA, HVORFOR, HVORDAN og HVEM skal ledsages av rynkede øyebryn symbolisert med \/. Setningen HVEM PEK+2? (Hvem er du?) skulle normalt ha rynkede øyebryn, men når man spør direkte en person, oppstår det ofte eller vanligvis en høflighetsform med hevede øyebryn ^^.

Jeg har observert en rekke tilfeller med høflig imperativ særlig i større forsamlinger som årsmøte i døveforeningen. Møteleder ber forsamlingen sette seg ned: SITT!, da vil møtelederen ikke ha noen rykk i bevegelsen. Bevegelsen vil jeg kalle fast og bestemt. Hva dette er, gis en presisjon og forsøk på definisjon i 7.11.1. Det er heller ikke rynking av pannen fra neseroten og opp. Pannen er glatt, men likevel med lett oppspærrede øyne. Bevegelsen av den manuelle delen påvirker de orale komponenter slik at ordbildet (mouthing) blir uttalt i takt langsomt /sitt!/. Mouthing er forlenget i takt med bevegelsen i den manuelle delen. Kanskje det følges med et smil med hevede øyebryn. Oppfordringen er gjerne kombinert med andre tegn som VÆR-SÅ-SNILL. I negativ imperativ form vil vi finne tegnet fut.neg eller IKKE3 ved siden av tegnet SITT!, se nærmere 6.3.3. Når Bergman (1995) hevder at tegnutføringen er noe høy, så henger det etter min oppfatning sammen med at det er en viss distanse mellom taleren og publikum. Jeg tolker dette som å snakke ”høyt” med tegn.

Hadde det vært i ungdomsklubben eller fotball-laget, ville tegnet SITT! vært utført med rykk og rynking av pannen fra neseroten og opp og lett oppspærrede øyne. Altså vanlig utførelse her, og det er en kameratslig tone, som gjør at det ikke er nødvendig med høflighetsformen. Her er vi kanskje på grensen mellom en befalende språkhandling og høflig imperativ. Eller kan jeg hevde at det er en høflig imperativ med påstand om unntaket som bekrefter regelen? Hvis møtelederen hadde brukt vanlig imperativ med SITT! kunne det oppfattes som at møtelederen var irritert.

Men jeg er noe usikker: Som nevnt tidligere brukte Katsnelson på tegnspråkdagen 3.november 2007 imperativ til den store forsamlingen uten at det føltes som uhøflig. Kanskje var han preget av stundens alvor, kanskje det var med følelser som dempet den sterke oppfordringen.

SKJEMA 9

Forskjell mellom imperativ og høflig imperativ av SITT!

9a SITT! (imperativ)	9b SITT! (høflig imperativ)
<u>Manuelle deler:</u>	
<u>Artikulator:</u> To flate hender med håndflatene ned, retning ut <u>Plassering:</u> Nøytralt felt ved hoftene <u>Bevegelse:</u> Håndformen rykker kort ned	<u>Artikulator:</u> To flate hender med håndflatene ned, retning ut <u>Plassering:</u> Nøytralt felt ved hoftene <u>Bevegelse:</u> Håndformen beveges fast og bestemt ned
<u>Nonmanuelle deler:</u>	
<u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppsperrede øyne <u>Munn:</u> /sitt!/	<u>Ansiktsbevegelser:</u> Glatt panne med lett oppsperrede øyne <u>Munn:</u> /sitt!/

Forskjell 9a og 9b:

Forskjellen finner vi ved

I) manuelle deler:

- a) ved vanlig imperativ er bevegelsen i rykk ned foran i tegnrommet kontra
- b) ved høflig imperativ er det en fast bevegelse ned foran i tegnrommet.

II) nonmanuelle deler

- a) rynking av pannen ved neseroten og opp og med lett oppsperrede øyne kontra
- b) ved høflig imperativ med glatt panne og med lett oppsperrede øyne.

III) nonmanuelle deler, nærmere bestemt orale komponenter:

a) smell med munnen /sitt!/ i takt med bevegelsen
kontra

b) noe langsommere, men fast /sitt!/ i takt med bevegelsen

Jeg innledet 7.6. med et spørsmål om det finnes høflig imperativ, og svaret er ja.

7.7. Peke-imperativ?

Å bruke pekefingeren kan ha en rekke funksjoner (Greftegreff, 1992). I videogjennomgangen merket jeg flere ganger at pekefingeren ble brukt til å kommandere. Jeg ble forvirret, for jeg så her noe som minnet sterkt om imperativ. Og samtidig var dette jo bruk av pekefinger eller indeks, altså peking. Gjennom Engberg-Pedersens fremstilling og analyse av peking i kapitel 6, 7 og 8 i hennes "Lærebog i dansk tegnsprog" (1991) forsto jeg dette bedre. Dette gjelder altså for dansk tegnspråk, men som nevnt under punkt 2.4. er NTS i slekt med dansk tegnspråk, så mye av hennes observasjoner synes også å kunne gjelde for NTS.

Å bruke peking som deiktisk referanse i samtale, må sies å være ikke-språklig. Vi peker ut personer og ting i samtalens øyeblikk. Vi kan se dem med våre egne øyne. Mer språklig funksjon blir det ved anaforisk referanse: Vi har i tegnrommet opprettet en plass (loci) for tegn som refererer til personer og ting ut fra samtalens innhold og peker ut dem. Vi kan ikke se dem med våre egne øyne, men bygger våre forestillinger på hva fortelleren har sagt på tegnspråk.

"Pegninger kan altså være forskjellige verber, en forbinder, en bestemmer og pronominer. Der findes endnu en type pegninger, nemlig et hjelpetegn, der bruges i forbindelse med visse tegnmodifikationer" (Engberg-Pedersen, 1991:81).

Engberg-Pedersen hevder faktisk at i noen sammenhenger kan peking brukes som verb. Det gir interessante perspektiver. Når Engberg-Pedersen skriver om "hjelpetegn", så kan det vel tilsvare det som Liddell, Bergman og Vogt-Svendsen (2007) kaller for bøye (buoy). Av interesse for denne MA-oppgaven er at pekingen kan få funksjon som verb.

Dette gjelder bruk av pekefingeren i tegn som GÅ-DIT! /gå!/, KOM-HIT! /kom!/, GÅ-OPP-PÅ ROMMET! /mm!/ og FÅ! /--/. Av og til blir det ikke ordbilder, men kun mouth gesture som /mmm!/. Der jeg setter symbolet /--/, betyr det ingen spesiell bevegelse ved munnen. Vi finner en del tegn som vi ved analyse av det semantiske innholdet av bevegelsens retning og ordbildet, kan kalle for GÅ-DIT! og KOM-HIT! og FÅ! Problemet er at de ikke

har de vanlige håndformene som vi finner i sitatformer for tegn som GÅ, KOMME og FÅ. Det de har til felles med de vanlige tegnene er gjerne ordbildet (mouthing). Dette gjelder peking som uttrykker en befaling om forflytning fra et punkt i tegnrommet til et annet punkt. De er gjerne knyttet til noen få meninger som å komme, gå, få og gi, selv om det varierer når det gjelder mouthing og mouth gesture. Da de stadig forekommer i de observerte videoene, vurderer jeg dem som forholdsvis utbredt i norsk tegnspråk.

Ut fra Engberg-Pedersen kan vi likevel hevde at dette er verb, og finner vi imperativ? Hvis vi baserer oss på det som tidligere er skrevet om trekk ved imperativ i norske tegnspråkverb, finner vi imperativformer: Rykk i bevegelsen og rynking av pannen fra neseroten – de to trekkene finner vi ved peking brukt som verb. Jeg setter opp dette i skjema 10. Peking av den typen knyttet opp med mouthing eller mouth gesture har trekk som ligner veldig på vanlige imperativ.

Selv om jeg har presentert muligheten av at peking kan analyseres som imperativ hvis vi går ut fra Engberg-Pedersens påstand om peking som verb, vil jeg likevel ikke slå fast dette, men understreke at vi trenger mer forskning på dette punktet. Denne MA-oppgaven er først og fremst en eksplorerende undersøkelse av imperativformen av tegnverb.

<p>SKJEMA 10 10a Imperativ KOM!</p>	<p>10b Imperativ peking KOM-HIT!</p>
--	---

<p>Manuelle deler:</p>	
<p><u>Artikulator:</u> Krum flathånd, håndflaten inn, retning opp <u>Plassering:</u> Nøytralt felt <u>Bevegelse:</u> Rykk i håndformen med fire fingrer som slår innover</p>	<p><u>Artikulator:</u> Pekehånd, håndflaten inn, retning opp <u>Plassering:</u> Nøytralt felt <u>Bevegelse:</u> Rykk i håndformen som slår innover</p>
<p>Nonmanuelle deler:</p>	
<p><u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppsperrede øyne <u>Munn:</u> /kom!/ </p>	<p><u>Ansiktsbevegelser:</u> Rynking av pannen med lett oppsperrede øyne <u>Munn:</u> /kom!/ </p>

Forskjell 10a og 10b:

Forskjellen finner vi ved

I) manuelle deler:

- a) krum flat hånd
kontra
- b) pekefingerhånd

II) nonmanuelle deler ved ansiktsbevegelser

Ingen, (samme trekk med rynking av panne og oppsperrede øyne)

III) nonmanuelle deler, nærmere bestemt orale komponenter:

Ingen, (samme mouthing /kom!/))

7.8. Imperativ, utrop eller interjeksjon

På tegnspråkdagen 3.11.2007 var det klart et eksempel på imperativ 2.person flertall ALLE BRUK-TEGNSPRÅK! Setningen hadde de karakteristika vi forbinder med imperativ.

Men hva med oppfordringen eller utropssetningen TEGNSPRÅKLOV NÅ!, for her sees det tydelig at det er påvirkning fra den norske skrivemåten og skriver med utropstegn slik vi også gjør det med interjeksjoner: AU!, ÆSJ! og FAEN!

Faarlund, Lie og Vannebo (1997:967) skriver om interjeksjonene:

”Ein ordklasse har som sitt prototypiske funksjon å vere setningsfragment, nemleg interjeksjonane. Interjeksjonane har oftast ein eller fleire av desse funksjonane: -emotiv funksjon, pragmatisk funksjon – imitativ funksjon”.

Faarlund, Lie og Vannebo (1997:926) skriver for norsk om utropssetninger:

”Dette er setningar der sendaren gir uttrykk for sterke kjensler andsynes setningsinnhaldet”.

Men er dette imperativ når man med tegn sier TEGNSPRÅKLOV NÅ!?! Nei, for det finnes ikke et verbal her. Hvis vi ser på et bannetegn som FAEN! i NTS, kan vi se at tegnet har mimikk i varierende grad. Vi ser at bevegelsen kan være bestemt. Ansiktet gir uttrykk for varierende grad av følelser, som også påvirker bevegelsen av tegnet FAEN! Også med utropssetning som ”At du kan gjøre det!” som oversettes med KAN PEK+2 med følelser i ansiktsmimikken. Men dette er helt forskjellig fra imperativformen KAN!

Ved nærmere analyse kommer det frem at dette er et setningsfragment (TEGNSPRÅKLOV NÅ!), for som helsetning vil den være noe som PEK-1p. pl VIL-HA TEGNSPRÅKLOV NÅ (vi vil ha tegnspråklov nå). Det er en forkortet versjon av en lengre setning, altså et setningssegment. Når det gjelder interjeksjonene så er de ofte uttrykk for sterke følelser.

Som konklusjon: Vi finner ikke samlet slike trekk som rykk i bevegelsen, ikke rynking av pannen og ikke lett oppsperrede øyne. Altså er ansiktsbevegelsene fraværende, for dette skal ikke forveksles med mimikk. Og dermed kan jeg slå fast at det ikke er imperativ.

7.9. Et eksempel på brudd av regler for imperativ i NTS

I videoteksten ”Kom! Skal vi ut å leke”, uten år (antagelig 1985), produsert på Statens spesiallærerhøyskole på Hosle (den er i dag blitt til Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo). Videoen ble lagt ut for salg og brukt offentlig. Her finner jeg eksempler på brudd av reglene for imperativ. Dette er et interessant eksempel på språkblanding. På den tiden var koden ”tegnspråknorsk” nokså enerådende på kursene. Koden var ment som signed speech – tegn for hvert ord, noe som i praksis ikke fungerer i naturlig kommunikasjon. De ellers habile tegnspråkbrukere er påvirket av denne situasjonen og prøvde så godt de kunne følge koden. Jeg viser til kapittel 2: Bakgrunn (2.4. og 2.5) og til Vogt-Svendsen (1983) og Vonen (1999) om slik språkblanding.

Jeg er ikke ute etter å angripe. Her understrekes det at de to språkmodellene i dag er eminente førstespråksbrukere, og den mannlige språkmodellen er vel i dag Norges dyktigste tegnspråkpoet. Det forteller oss noe om forventninger og språkholdninger den gangen, som kan ha interesse for et studium av språkholdninger og språkendringer. De er en del av språkhistorien. Her i denne sammenhengen er det interessant å se brudd på regler for imperativ i praksis.

I dette opptaket ser vi som sagt primære tegnbrukere som likevel får visse problemer på grunn av forventninger og holdninger. Av og til er denne kassetten blitt nevnt som et dårlig eksempel på tegnspråk, samtidig som man ikke vil fornærme språkmodellene og produsenten som i dag er sentrale skikkelser i det norske tegnspråkmiljøet. Men den stillestående kritikken går ikke i dybden på hvorfor det ikke er korrekt. Her skal vi gå nærmere inn på hvorfor dette ikke er så bra.

Flere eksempler er preget av at man prøver å sette tegn for hvert ord i den norske

setningen. ”Spille fotball” blir for eksempel SPILLE FOT BALL, en av dem sier BALL FOT – en ellers karakteristisk metatase som er typisk for tegnspråk, men ikke for norsk jfr tegnet ordet ”tunghørt” blir til tegnet HØRT-TUNGT, vi finner også en parallell i svensk tegnspråk ”Bergman” blir til MANN-BERG jfr Bergman (1979). I NTS ville setningens verbal være modifisert slik: SPILLE-FOTBALL. Det er en språklig forvirring som blir tydeligere i resten av teksten. Der den skriftlige teksten har /å/ gjengir språkmodellen /og/ (26:54). Nå er problemet at begge tegnene Å og OG er konstruerte tegnformer, og finnes normalt ikke som vanlige tegn i NTS.

Den språklige forvirringen blir mer total der (18:50) en av språkmodellene sier DU KAN TRE HJUL HJUL HJUL SYKLE, men har som mouthing /sykkel/ i stedet for /sykle/. Noen ganger sier modellen DER BORTE med mouthing /der borte/, andre ganger uten mouthing noe som tilsvarer NTS. Ellers dukker tegnspråklige uttrykk opp, som i classifiers (proformer, polysyntetiske tegn) som er en viktig del av tegnforrådet på morfologisk nivå – ”kjøre med tung lastebil”, noe som absolutt ikke er signed speech. Noen ganger er det norsk ordrekkefølge slik som ”kjøpte vi”. Hun bruker riktig håndform i classifier for ”å plukke blomster, mens han bruker en håndform som forvandler ”plukke” til mer ”plukke opp søppel”.

Når det gjelder spørresetninger, så er trekkene fortsatt i behold med hevede øyebryn ved siden av inversjon som er typisk for norsk tale/skriftspråk, men ikke for NTS. Språkmodellene kjenner intuitivt til disse reglene. Men de forsvinner totalt ved imperativ.

Tegnet KOM! Finner vi to eksempler på (041 16:27 (20:35) og 041/ 25:4). Tegnet KOM er ment å være i imperativformen ut fra konteksten. Men her ser vi ingenting av de trekkene som er nevnt i den foregående analysen. Ved nærmere analyse ser vi følgende trekk: På munnen ser vi at det er et ordbilde (mouthing): /kom!/ der tyngden er på /m/ som er ført videre over de ulike håndformene. Sånn sett er det korrekt formet. Men ordbildet kolliderer med hva som utføres med den manuelle delen. Vi finner ingen rykk i bevegelsen av håndformen. Håndformen er en krocket finger som beveges flere ganger inn i stedet for det mer vanlige tegnet med flathånd som krummes inn. Normalt sett skulle det være gjentatte ordbilder: /kom/, /kom/, /kom/. Håndformene tyder semantisk på invitasjon eller lokking, men ordbildet /kom!/ tyder på imperativ.

I eksemplet TA MED EN BALL! (16:36 og 20:50) finner vi tegn for hvert norske ord, men oppfordringen er blitt fullstendig borte. Det ser ut som en vanlig fortellende setning, i stedet for en oppfordring

Her kan det ikke settes opp skjema, for her rår totalt fravær av de trekkene som hører til imperativ: Rykk i bevegelsen, lett oppspærrede øyne og rynking av pannen.

7.10. Særtrekk ved imperativ

Flere verbtegn er nå analysert ved å sammenligne og kontrastere hva vi mener med imperativ, negerende imperativ, høflig imperativ og indekssimperativ. Gjennom analysen fremkommer det følgende særtrekk ved disse imperativformer. De er ikke bare for de analyserte eksemplene, men også for en rekke verb – i alt 106 funn, noe som vitner om produktivitet.

Et tegn består som sagt av manuelle og nonmanuelle deler, og i drøfting av trekk konsentreres det om I og II:

I) noen trekk i bevegelsene ved de manuelle delene og

II) noen trekk ved de nonmanuelle delene.

7.10.1. Artikulasjon eller bevegelses parametre (I)

Hva kjennetegner artikulasjonens aspekt i eksemplene som utgjør en del av imperativformen? Fra sammenligningen mellom den leksikalske formen SPISE og imperativformen SPIS! i skjema 1 ser vi at forskjellen på den manuelle delen er bevegelse gjentatte ganger i sitatformen og i rykk én gang i imperativformen. Hva menes med rykk her? Bevegelsen begynner raskt for å stoppe igjen raskt. Ser vi på bevegelsens lengde i sitatformen sammenlignet med imperativformen, er bevegelsens lengde i imperativ halvparten av sitatformens.

Om det er bevegelse i retning fremover (BRY-DEG-IKKE-OM!), nedover (HOPP!) eller innover (SPIS!), har parameteret retning av bevegelsen ingen betydning. Det er altså ikke bevegelsens retning, men bevegelsens måte som er et avgjørende trekk for imperativ.

For høflig imperativ, om vi skal regne det som en egen grammatisk form utenfor kontekst (og neppe utelukkende som en høflig oppfordrende språkhandling), finner vi i bevegelsens parameter et fast og bestemt trykk. Hva menes det med dette? Der bevegelsen i sitatformen er gjentatte ganger, er bevegelsen her langsom og enkel. Det har til felles med imperativ at bevegelsens lengde også er halvparten av sitatsformens. Eller at den mangler reduplikasjon. Bevegelsen er langsom, og det betyr at bevegelsen er med et bestemt trykk.

Ut fra dette setter jeg opp en regel og et unntak:

Regel 1

Et obligatorisk trekk ved bevegelsens måte for imperativ er et rykk.

Unntak 1

Et obligatorisk trekk ved bevegelsens måte for høflig imperativ er et fast og bestemt trykk.

Som en rekke forskere som Padden (1990), Vogt-Svendsen (2001) har påpekt, er det et visst samsvar mellom bevegelsens måte og utførelsen av den orale komponent. (Start- and End-Points of Movement). Det de mener er at bevegelsens måte fysiologisk sett har en parallell i den orale komponents utførelse. Også regler for samkjøring mellom produksjonen av de non-manuelle og manuelle deler må tas med. Som eksempler på dette prinsippet vil jeg vise to tegn som ikke har imperativ:

1) Tegnet GIDDER-IKKE er et tohåndstegn med flere deler av bevegelsen der moutingen også er i flere ledd. Utførelsen er med 5-hender (håndflatene ned, retning ut) som alternerende beveges ut og inn ved brystet – munnens luftstrøm /uuu/ blir forlenget og utføres med omtrent samme lengde og takt.

2) Derimot vil tegnet LUTA-LEI som er en haikeshåndform (håndflaten inn, retning mot venstre) med tommelen til kontakt på brystets ipsilaterale side, beveges nedover samtidig som munnens luftstrøm er kort /æu/ og er like rytmisk kort som den manuelle delens bevegelse. Notasjon av mouth gestures i eksemplene (1) og (2) gis i vedlegg 3.

Det er samspill i (1) og (2) mellom den orale komponentens og bevegelsens lengde. Det er vel her vi merker spesielt om noen ikke mestrer NTS som primært språk, hvis det er uklare eller manglende samsvar mellom den orale komponent og bevegelsens parameter i måte. I en teateranmeldelse av Shakespeares ”Stormen” på tegnspråkteatret Teater Manu hevdet redaktøren Herland at flere av skuespillerne ikke hadde samsvar mellom munn og tegnbevegelser (Herland, 2009). Det ble derfor noe vanskelig å oppfatte dem. Jeg setter opp en regel:

Regel 2

Det er et obligatorisk samspill i utførelsen av de manuelle og av de orale komponentene i imperativ

7.10.2. Non-manuelle trekk (II)

Idet det vises til kap 4 omkring dette, der Stokoe (1960) skrev at nøkkelen til vår forståelse av syntaksen i amerikansk og vel også andre tegnspråk ligger i de non-manuelle trekk. Her deler vi for imperativs vedkommende i analysen av de følgende nonmanuelle trekkene i

- a) hode,
- b) ansiktsbevegelser, og
- c) de orale komponenter

7.10.2.1. Hode (a)

Siden det er trykk i munnbevegelsene og rykk i bevegelsens måte, ser vi nokså hyppig at hodet følger med i SPIS!, slik at hodet bøyer seg noe mot artikulatur som beveger seg i rykk mot munnen. Men ikke i BRY-DEG-IKKE-OM!, for bevegelsen er i rykk bort fra nesen, så hodet forblir stille. Derimot finner vi i skjema 1, 2, 3, 4 og 6 nikk som en naturlig del av tegnet. Vi kan likevel finne tilfeller der SPIS! ikke har rykk med hodet, likeså SOV!, og omvendt kan BRY-DEG-IKKE-OM! ha et skjevt rykk med hodet. Dette tyder på at rykk med hodet eller nikk med hodet av og til er med som et forsterkende element. Det er dermed en ikke-språklig del, men verdifull i kommunikasjonen. Det betyr at slike hodebevegelser ikke er en nødvendig del av utførelsen av imperativ, og dermed at det ikke kan være en del av den språklige strukturen knyttet til imperativformen, men det kreves mer forskning for å fastslå dette.

Derimot er hoderisting ved negativ imperativ en viktig del av tegnet. Med hoderisting menes det hodet beveges fra side til side et par ganger. Ut fra analysen settes opp følgende regel:

Regel 3

Hoderisting ved negativ imperativ skjer samtidig med det som skjer i reglene 1, 2 og 4.

7.10.2.2. Ansiktsbevegelser (b)

Ekman og Friesen (1971) skriver følgende om sitt system FACS (Facial Action Coding System):

“We are interested in a tool which would allow study of facial movements in research *unrelated to emotions* (...) Since every facial movement is the result of muscular action” (1971:2).

Kursiven i sitatet er min understreking. En av informanter sa at for å hjelpe nybegynnere til å få riktig ”imperativuttrykk”, må man være sint på lissom. Svært upresist og kanskje også villedende, for det har ikke noe med følelser å gjøre. Derfor er sitatet fra Ekman og Friesen nevnt ovenfor viktig for analysearbeidet. Forskerne beskriver ansiktsmusklene og ikke hvilke

følelser de kan være knyttet til. På den måten kan vi finne den muskulære basis for det som vi noe upresist hittil har kalt rynkning.

Det er frontalis pars medialis, og kalles ”Inner brow raiser”. Det er altså sammentrekning i musklene opp fra ved øyebrynene og neseroten slik at det blir en fordypning, rynke eller nyv mellom de to brynene (1971:83-87 - 202/206/220). Ut fra dette gjelder altså Action Unit 1 for vår oppfatning av imperativ i NTS. Ansiktbevegelsen for imperativ er forskjellig fra hevede øyebryn ^^ som ved ja/nei spørsmål (SULTEN?), som har Action Unit 2 (”Outer brow raiser” basert på frontalis pars lateralis muskler) og rynkede øyebryn for x-spørsmål √ (HVEM?) har Action Unit 4 (”Brow lowerer” basert på depressor glabellae muskler) (1971:8). Action Unit 5 gjelder graden av åpningen av øynene som blir påvirket av bruk av øyebrynene.

Det er nå klart at ansiktsbevegelsene til imperativ ikke er de samme som til de to typer spørrende setninger i NTS (^^ og √). Det som karakteriserer ansiktsbevegelsene ved imperativ er at rynkingen går fra øyebrynene nærmest neseroten og oppover pannen. Etter mitt forslag blir symbolet for denne typen slik ∧, mens symbolet for x-spørresetninger er √, og symbolet for ja/nei spørsmål er ^^ . Her settes da opp en regel:

Regel 4

Rynking fra neseroten og oppover pannen er obligatorisk ved imperativ.

Men ved analysen av høflig imperativ parallelt med høflig spørsmål av typen HVEM PEK+2 (Hvem er du?) som ikke har ^^, men en glatt panne. Jeg forutsetter her at dette er et beslektet trekk slik at det settes opp som et unntak fra regel 4:

Unntak 2

I høflig imperativ er pannen glatt

Da en befalende språkhandling normalt er rettet mot en eller flere personer, er blikket rettet mot den eller dem. Ved analysen av dette stirrende blikket finner vi at det er betinget av lett oppsperrede øyne. En regel settes opp:

Regel 5

Ved imperativ er øynene lett oppsperrede

Her gis ingen unntak selv for høflig imperativ.

7.10.2.3. Orale komponenter (c)

Med orale komponenter mener vi bruk av munnen med kinn, lepper, tenner og tunge. Nedenfor gis eksempler på mouthing (ordbilde) som er en modifisert låneform (/spis/), dvs. de ordbilder som ligner på det vi kan se på munnen til dem som taler. Og på mouth gestures (egen munnstilling slik som /puu/). Disse egne munnstillinger er ofte slik at man ikke kan bruke tale til, for eksempel i tegnet I-GAMLE-DAGER (Vogt-Svendsen, 1983:113) vil man ha oppblåst kinn under utførelsen av den manuelle delen som begynner ved munnviken og slutter på skulderen. Det oppblåste kinnet blir borte samtidig med håndformen som når skulderen. Men i flytende tegnutføring blir munnstillingen nær opp til mouth gesture. Vogt-Svendsen (2001) mener dermed at det i praksis ikke blir noen klar grense mellom de to begrepene, slik at det bør være et felles notasjonssystem for mouthing og mouth gestures eller for orale komponenter. Det er av etymologisk interesse at vi skiller mellom de to. Kontrastive sammenligninger er nødvendige og nyttige for å vite opprinnelsen til de ulike munnstillingene. Hvis vi ser på eksemplet /spise/ som er mouthing (ordbildet). På den ene side kan vi si at dette er lån fra norsk talespråk, men i vanlig tegnføring kan det beskrives slik: munnen presset sammen, så bred halvåpen og dernest lukket igjen. (slik vil et døvt lite barn eller en døv innvandrер som ikke kan norsk, oppfatte den orale komponent som munnstilling og ikke som ordbilde). Som nevnt under drøfting av empiri, synes det å være overvekt av mouthing fremfor mouth gestures. Dette forteller oss noe om den konstante påvirkning NTS som minoritetsspråk er stilt overfor norsk.

8. RESULTAT

8.1. Oppsummering

I dette kapitlet presenteres en oppsummering av hva som er funnet i datamaterialet (kapittel 6) og analysen (kapittel 7). Forskningsspørsmålene som ble satt opp i 3.5, besvares kort i 8.2. Jeg har gjort rede for hvordan det grammatiske trekket imperativ i kategorien modus ser ut i NTS. Jeg har gitt en oversikt med regler over hvordan imperativ ser ut i norsk tegnspråk, med de unntak som forekommer i 8.3. Dette bekrefter påstanden om at det er ingen regel uten unntak.

8.2. Forskningsspørsmål besvart

1) Finnes imperativ i NTS?

Funn av over 100 imperativverb dokumentert i vedlagte dvd samt analyse gjør det klart at svaret er ja. Dette er et eksempel på grammatisk struktur som er produktiv i NTS

2) Teorien om imperativ er i litteraturen hentet fra ulike talespråk som produseres og oppfattes i den vokalt-auditiv kanal, og spørsmålet er om noe av dette kan gjelde de tegnspråkene som produseres og oppfattes i den gestuelt-visuelle kanalen, nærmere bestemt NTS?

Svaret er bekreftende. Det finnes en presupposisjon i all tegnspråkforskning siden Stokoe (1960) gav ut sin presentasjon av amerikansk tegnspråk, nemlig at tegnspråkene er språk. Denne oppgaven dreier seg om den befalende og påbydende funksjonen i språket, og det gir seg utslag i bl.a. grammatikalisering av verb. Disse verbene har trekk som viser grammatiske trekk uansett kontekst. Men grammatikaliseringen skjer på forskjellige måter fra språk til språk.

3) Er imperativ i NTS utformet ved hjelp av suffikser, enklitika eller ved modifikasjon av tegnet?

I NTS skjer det ved modifisering eller endring i bevegelsens måte i den manuelle delen sammen med visse trekk ved non-manuelle komponenter som begge opptrer samtidig.

4) Er det bare manuelle eller også nonmanuelle deler i imperativ i NTS?

Nei, det er obligatorisk at både manuelle og non-manuelle deler opptrer simultant i en verbform som imperativ.

- 5) Gjelder imperativ kun for 2.person, eller finnes det 1.person og 3.person i NTS imperativ?

Ut fra datamaterialet som er samlet og dokumentert, ved rådføring eller elisitering med tegnspråkkyndige personer synes det å være utelukkende for 2.person sg og pl.

- 6) Forekommer negativ imperativ i NTS?

Ja, typen modifisert negativ imperativ har de trekk vi finner i positiv imperativ med tillegg av hoderisting som skjer samtidig med rynking fra neseroten og oppover pannen. Det forekommer også en annen type negativ imperativ med egne tegn IKKE, IKKE2 eller futurum negativ og IKKE3, og da er det ofte ingen hoderisting. Her er plasseringen av tegnet IKKE varierende, noen kan være foran verbalet, og andre etter verbalet.

- 7) Hvordan er ordstillingen i imperativsetninger i NTS

I over flere hundre imperativsetninger som er iaktatt og ved analysen, synes verbalet å komme først i en eventuell setning.

- 8) Kan imperative former av modale hjelpeverb forekomme i NTS?

Ja, jeg har observert MÅ! og KAN!, SKAL!, men ikke *VIL! eller *BØR!

- 9) Kan topikalisererte setninger settes i imperativ i NTS?

I elisiteringen er det vist ett eksempel VINDU^KNUS! Karakteristika for imperativ gjelder kun for KNUS! og ikke for VINDU.

8.3. Regler og unntak

Nå som analysen er gjennomført, og forskningsspørsmål er besvart, og det er satt opp mulige regler og unntak for bruk av imperativ i norsk tegnspråk, blir det lettere å forklare hvorfor imperativ er brukt på en nokså uriktig måte, som omtalt i 7.11. Selvsagt kan vi referere til intuitiv språkforståelse hos primærbrukere av NTS, men det er sikrere å basere vurderingen på

hva vi i dag vet om imperativformer ved siden av befalende språkhandlinger. Imperativ er her vurdert utenom konteksten som en grammatikalisert form av verbet i NTS. Her er oppført 5 regler og 2 unntak for imperativ i NTS.

Regel 1

Et obligatorisk trekk ved bevegelsens måte for imperativ er et rykk.

Unntak 1

Et obligatorisk trekk ved bevegelsens måte for høflig imperativ er et fast og bestemt trykk.

Regel 2

Det er et obligatorisk samspill i utførelsen av de manuelle og av de orale komponentene i imperativ

Regel 3

Hoderisting ved negativ imperativ skjer samtidig med det som skjer i reglene 1, 2 og 4.

Regel 4

Rynking fra neseroten og oppover pannen er obligatorisk ved imperativ.

Unntak 2

I høflig imperativ er pannen glatt

Regel 5

Ved imperativ er øynene lett oppsperrede

9. AVSLUTNING

Innledningsvis satte jeg opp en problemstilling om imperativ i NTS. Ut fra min analyse av empirien har jeg kunnet sette opp regler og unntak for imperativ. Imperativ som et bestemt trekk i kategorien modus i NTS finnes.

Problemstillingen omtalt i kapittel 1 er besvart ved de funn som er gjort: Karakteristika ved imperativ i NTS er i hovedsak bestående av rykk i bevegelse av hendene samtidig med rynking av pannen og lett oppspærrede øyne. Simultanitet mellom de ulike deler er nødvendig.

Veien videre

Forskningen av imperativ i NTS er dermed ikke avsluttet med denne MA-oppgaven. Det er mye som kan forskes på for å øke vår innsikt og forståelse av imperativ som et språklig fenomen. Noe som bør forskes videre på er

- a) mer datainnsamling og analyse av det problemet som er blitt tatt opp i 7.8, nemlig om peking kan fungere som imperativ;
- b) analyse av hvilke verb som ikke kan forekomme i imperativ;
- c) imperativverbalets plass i en imperativsetning; og
- d) gjennomføre en sammenligning med andre tegnspråk som for eksempel polsk tegnspråk, britisk tegnspråk og indo-pakistansk tegnspråk

LITTERATUR

- Ahlgren, Inger og Birgitta Ozolins** (1983): ”Att översätta till teckenspråk”, i J.G.Engwall & R.af Geijerstam: *Från språk till språk*, Studentlitteratur, Lund
- Ahlgren, Inger** (1980): *Döva barns teckenspråk*. Forskning om teckenspråk VII. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för teckenspråk, Stockholm
- Alvestad, Silje Susanne** (2006): *Det kulinariske imperativ – en komparativ semantisk analyse av verbalaspekt i bosnisk, kroatisk og serbisk og russisk imperativ og deontisk-modal infinitiv i oppskrifter*, Masteroppgave, Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk, Universitetet i Oslo
- Andersen, Øivind** (u.å): ”Om metoder i lingvistikken”, lastet ned 2009 fra <http://www.hf.uib.no/i/LiLi/SLF/ans/Andersen/Om_metoder_i_lingvistikken.pdf>
- Anderson, Per** (1960): *Hovedlinjer i døveundervisningens historiske utvikling*. S.Hammerstedts boktrykkeri, Oslo
- Austin, J.L** (1962): *How to Do Things with Words*. Harvard University Press
- Auwers, Johan van der & Ludo Lejeune** (2009): *Feature/Chapter 70: The Morphological Imperative*, lest 2009 fra <http://wals.info/feature/70>
- Auwers, Johan van der & Ludo Lejeune** (2009): *Feature/Chapter 71: The Prohibitive* <http://wals.info/feature/71>
- Baker, Charlotte and Dennis Cokely** (1980): *American Sign Language: a teacher`s resource text on grammar and culture*, T.J.Publishers, Silver Spring, Maryland
- Becker, F. og Erlenkamp, S.** (2007): ”Et språkløst liv med cochleaimplantat?” *Tidsskrift for Den norske legeförening*, nr.21/1.november 2007, http://www.tidsskriftet.no/index.php?seks_=1609458
- Bergh, Grete** (2004): *Tegnspråk som offisielt språk*, ABM (Arkiv-Bibliotek-Museum)-utvikling, Oslo
- Bergman, Brita** (1995): *Verb och adjektiv. Några morfologiska processer i det svenska teckenspråket. Förelsningsanteckningar*, Institutionen för lingvistik, Stockholms Universitet
- Bergman, Brita** (1995): *Kompendium i teckenspråksgrammatik*, Stockholms universitet, Institutionen för lingvistik, Stockholm
- Bergman, Brita** (1995): *Manuell och ickemanuell negation i svenska teckenspråket*,

Stockholms universitet, Institutionen för lingvistik, Stockholm

Bergman, Brita (1992): *Teckenspråket – ett svensk minoritetsspråk*, Stockholms universitet, Institutionen för lingvistik, Stockholm

Bergman, Brita (1990): Grammaticalisation of Location, i W.H.Edmondson & F.Karlsson: *Proceedings of IV International Symposium on Sign Language Research*, Lappeenranta

Bergman, Brita (1979): *Dövas teckenspråk – en innledning*. Stockholms universitet, Institutionen för lingvistik, Stockholm

Bickford, J. Albert (2005): *The Signed Languages of Eastern Europe*, SIL International

Breivik, Jan-Kåre (2009): *Døve i lokalsamfunnet - eller translokale døvesamfunn?*. Heimen ; Volum 46.(1) s. 45-56, UiB

Chamberlain, Charlene, Morford, Jill P. and Mayberry, Rachel, eds.(2000): *Language Acquisition by Eye*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey.

Dahl, Östen (1982): *Grammatik*, Studentlitteratur, Lund

Damerau, Norbert (1976): *Polnische Grammatik*, Walter de Gruyter, Berlin

Edwardsen, Nora (1984): *Tegn er språk*. Norsk fjernundervisning (NFU), Bergen

Ekman, Paul and Friesen, Wallace.V. (1969): “The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage, and coding”. *Semiotica* 1, pp 49-98.

Ekman, Paul and Friesen, Wallace.V. (1971): *Facial Action Codes System, part 1 and 2*, Consulting Psychologists Press, Palo Alto

Elvsaa, Cecilie Ørjasæter (1998): *Talehandlingers syntaks – en analyse av imperativkonstruksjonen i norsk*, hovedoppgave i nordisk språk, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim

Emmorey, Karen and Harlan Lane, eds (2000): *The Signs of Language Revisited: an Anthology to Honor Ursula Bellugi and Edward Klima*. Erlbaum, London:

Engberg-Pedersen, Elisabeth (1998): *Lærebog i tegnsprogs grammatikk*, Døves center for totalkommunikation, København

Enger, Hans-Olav og Kristian Emil Kristoffersen (2000): *Innføring i norsk grammatikk.Morfologi og syntaks*. Cappelens akademisk forlag

Eriksen, Thomas Hylland og Jan-Kåre Breivik, red. (2006): *Normalitet*, Universitetsforlaget, Oslo

Erlenkamp, Sonja, Sissel Gjøen, Hilde Hauland, Paal Richard Peterson, Odd-Inge

- Schröder og Arnfinn M.Vonen** (2007): ”Begrunnelser for å gjøre norsk tegnspråk til offisielt språk”, Norges døveforbund, Oslo.
<http://deafnet.no/nor/content/download/1489/7727/file/Hevetstatusfortegnsprak.pdf>.
- Fortuin, Egbert and Ronny Boogart** (2009): *Imperative as Conditional: From constructional to compositional semantics*, Cognitive Linguistics, forthcoming.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo**(1997): *Norsk referansegrammatikk*, Universitetsforlaget, Oslo
- Fleischer, Axel, Nørregaard, E., Helgesen, Rich. & C. Bonnevie-Svendsen** (1944): ”Tegnordliste”, i *Tegn og Tale* 1943-44, Oslo
- Forsgren, Göran** (2004): *Bruk av imperativ i tegnspråk*. Ekspresstudiet tegnspråk grunnstudium, Institutt for spesialpedagogikk SPPT1020, Oslo universitet
- Gordon, Raymond G, jr ed.** (2005): *Ethnologue. Languages of the World*, Dallas Texas: SIL International
- Gram Simonsen. Hanne. Rolf Theil Endresen og Even Hovdhaugen** (1988): *Språkvitenskap. En elementær innføring*, Universitetsforlaget, Oslo
- Greftegreff, Irene** (1991): *Håndformer og håndformendringer i norsk tegnspråk. En innledende undersøkelse av foneminventaret*. Hovedfagsoppgave ved Lingvistisk institutt, Universitetet i Trondheim
- Greftegreff, Irene** (1992): Orientation in indexical Signs in Norwegian Sign Language. *Nordic Journal of Linguistics*, volume 15, number 2, pp. 159-182
- Greftegreff, Irene, Svein Arne Peterson og Viggo Østebø** (1986-88): *Tegnspråk 1-2* , Ål folkehøyskole for døve, Ål
- Haualand, Hilde** (2000): *I endringens tegn. Virkelighetsforståelser og argumentasjon i døvebevegelsen*. Unipub, Oslo
- Hellevik, Ottar** (2002): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*, Universitetsforlaget, Oslo
- Herland, Helge** red. (2008): *Tegnspråkets fremtid – vårt felles ansvar*. Norges døveforbund.
- Herland, Helge** (2009): Teater Manu med vanskelig oppgave til ungdommene, i *Døves Tidsskrift*, nr.7, side 27, Bergen
- Johannessen, Janne Bondi** (2003): *På språkjakt – problemer og utfordringer i språkvitenskapelig datainnsamling*, Unipub, Oslo
- Jørgensen, Sissel Redse og Rani Lill Anjum**, red (2006): *Tegn som språk*, Gyldendal, Oslo
- Kristoffersen, Kristian Emil, Hanne Gram Simonsen og Andreas Sveen** (2005): *Språk. En grunnbok*, Universitetsforlaget, Oslo

- Kumar, Ranjit** (2005): *Research Methodology. A step-by-step guide for beginners*, Sage Publications, London
- Liddell, Scott K.** (2003): *Grammar, gesture, and meaning in American Sign Language*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Liddell, Scott K, Brita Bergman & Marit Vogt-Svendsen** (2007): Crosslinguistic Comparison of Buoys: Evidence from American, Norwegian, and Swedish Sign Languages, I Vermeerbergen, M, Leeson, L & Crasborn (eds.): *Simultaneity in Signed Languages: Form and Function*, John Benjamins Publishings Company
- Lucas, Ceil**, ed.(1990): *Sign Language Research*. Academic Press
- Lyons, John** (1985): *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, London
- Lyons, John** (1997, førsteutgave 1977): *Semantics*. Volume 1-2, Cambridge University Press, London
- Löbner, Sebastian** (2005): *Understanding Semantics*, Arnold, London
- Malmquist, Ann Kristin og Mosand, Nora Edw.**(1996): *Se mitt språk! Døves forlag og NFU Norsk Fjernundervisning*, Bergen
- Moore, Donald F.** (1991): *Educating The Deaf. Psychology, Principles, and Practices*. Houghton Mifflin Company, Boston
- Norges døveforbund** (1977): *Moren og det hørselshemmede barnet*, Døves trykkeri, Bergen
- Nyberg, Lise Marie** (2005): *Oversikt og innhold av videomateriale ved Institutt for spesialpedagogikk*, Upublisert manus, Universitetet i Oslo
- Padden, Carol A.** (1990): The Relation Between Space and Grammar in ASL Verb Morphology, I Ceil Lucas (ed.): *Sign Language Research*. Academic Press
- Padden, Carol A. & Humphries, T** (2005): *Inside Deaf Culture*, Harvard University Press
- Palmer, F.R.** (2001): *Mood and Modality*, Cambridge University Press
- Pfau, Roland and Markus Steinbach** (2006): *Modality-Independent and Modality-Specific Aspects of Grammaticalization in Sign Languages*, Potsdam.
- Rekkedal, Ann Mette** (1997): *Vi var fattige på språk. Virkelig fattige. Døve forteller om skoletiden på Kristiania off skole for døve*. Hovedoppgave ved Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo.
- Reilly, J.S., Marina McIntire, Ursula Bellugi** (1990): The acquisition of conditionals in American Sign Language: Grammaticized facial expressions, I *Applied Psycholinguistics* 11, 369-392
- Schröder, Odd-Inge** (1994/2003): *Syntaks IV – tegnrekkefølge*. Institutt for

spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo

- Schröder, Odd-Inge** (1993): Introduction to the History of Norwegian Sign Language, i Fischer, Renate and Harlan Lane eds.: *Looking Back. A Reader on the History of Deaf Communities and their Sign Language*, Signum, Hamburg
- Schröder, Odd-Inge** (2006): „Innføring i forskjeller mellom norsk og norsk tegnspråk“, i Jørgensen, Sissel Redse og Rani Lill Anjum, red. *Tegn som språk* S 79-101
- Schröder, Odd-Inge** (2008): ”Norsk tegnspråk – strukturer, bruksmønstre og fremtid”, i Helge Herland (red.) *Tegnspråkets fremtid – vårt felles ansvar*. Norges døveforbund
- Schröder, Odd-Inge og Arnfinn M. Vonen** (2008): ”Tegnspråk som undervisningsspråk i en tospråklig døveundervisning”. I Befring, Edvard og Reidun Tangen, red. *Spesialpedagogikk*. Cappelen akademiske forlag, Oslo
- Searle, J.R.** (1975): Indirect Speech Acts, i P.Cole & J.L.Morgan (eds) *Syntax and Semantics*, Vol3, *Speech Acts*. 59-82, Academic Press
- Selvik, Kari-Anne** (2006): *Spatial Paths Representing Time: A Cognitive Analysis of Temporal Expressions in Norwegian Sign Language*. Doktoravhandling ved Universitetet i Oslo
- Siem, G.H., Wie, O.B. og Harris, S.** (2008): ”Cochleaimplantat og tegnspråk”. I *Tidsskrift for Den norske Legeforening*, nr.1/3.januar 2008, http://www.tidsskriftet.no/index.php?seks_id=1638766
- Simonsen, Hanne Gram & Rolf Theil** (2005): ”Morfologi”, i Kristian Emil Kristoffersen, Hanne Gram Simonsen, Anders Sveen (red.): *SPRÅK en grunnbok*, Universitetsforlaget, Oslo
- Skavlan, Sigvald** (1875): *Tegnsproget*, Program udgivet i Anledning af Institutets 50-aarige Bestaaen, Lies & Sundts Bogtrykkeri, Trondhjem
- Skjølberg, Trygve** (1989): *Andreas Christian Møller (1796-1874). Døvstummeinstituttet i Trondhjem og prionertiden i norsk døveundervisning*, Døves forlag Bergen.
- Slobin, Dan I. & Nini Hoiting** (2000): Introduction, i Chamberlain, *Language Acquisition by Eye*, Lawrence Erlbaum
- Slowikowska, Bogumila** (1995): *Leddstilling i polsk tegnspråk*, semesteroppgave Universitetet i Oslo
- Stokoe, William C.** (1960/1978): *Sign Language Structure. The First Linguistic Analysis of American Sign Language*. Newly Revised. Linstok Press, Silver Spring MD.
- Stortingsmelding nr.61** (1984/85): *Om visse sider ved spesialundervisninga og den pedagogisk-psykologiske tenesta*

- Stortingsmelding** nr.35 (2007/08): *Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk*
- Supalla, Ted & Newport, Liza** (1978): "How many seats in a chair? The derivation of nouns and verbs in American Sign Language, I P.Siple (ed.): *Understanding Language Through Sign Language Research*, Academic Press
- Sutton-Spence, Rachel and Bencie Woll** (1999): *The Linguistics of British Sign Language, An Introduction*, Cambridge University Press, London
- Sveen, Andreas** (2005): "Pragmatikk", i Kristian Emil Kristoffersen, Hanne Gram Simonsen, Anders Sveen (red.): *SPRÅK en grunnbok*, Universitetsforlaget, Oslo
- Valli, Clayton and Ceil Lucas** (1995): *Linguistics of American Sign Language. An Introduction*, Gallaudet University Press, Washington D.C
- Vashishta, Madan, James Woodward & Susan de Santis** (1980): *An Introduction to Indian Sign Language (Focus on Delhi)*; All India Federation of the Deaf, Delhi.
- Vogt-Svendsen, Marit** (1983): *Norske døves tegnspråk: noen pedagogiske og språkvitenskapelige aspekter*. Tapir, Trondheim
- Vogt-Svendsen, Marit** (1987): *Tegnspråk og norsk og blandingsformer av de to språkene*. Statens spesiallærerhøgskole, Hosle
- Vogt-Svendsen, Marit** (1988): *Et innledende notat om talehandlingsteori*, Lingvistisk institutt, Universitetet i Trondheim
- Vogt-Svendsen, Marit** (1990): *Interrogative strukturer i norsk tegnspråk. En analyse av nonmanuelle komponenter i 86 spørsmål*. Doktoravhandling ved Universitetet i Trondheim .
- Vogt-Svendsen, Marit** (2001): "A Comparison of Mouth Gestures and Mouthing in Norwegian Sign Language (NSL)", I Penny Boyes Braem & Rachel Sutton Spence (eds.): *The Hands are the Head of the Mouth, The Mouth as Articulator in Sign Languages*, Signum, Hamburg.
- Vogt-Svendsen, Marit** (2000): *Negation in Norwegian Sign Language*. Poster presented at the TISLR`7 in Amsterdam, July 2000.
- Vonen, Arnfinn M.** (1997): *1997 – et merkeår i norsk døvundervisning*, Skådalen Publication Series, Oslo
- Vonen, Arnfinn M.** (1999): "Issues of language contact across modalities. Communication between deaf and hearing people". I Brendemoen, Bernt, Elizabeth Lanza og Else Ryen, eds: *Language Encounters across Time and Space*. Novus Press, Oslo
- Vonen, Arnfinn M.** (2006): "Tegnspråk i et lingvistisk perspektiv". I Jørgensen, Sissel Redse

og Rani Lill Anjum red., *Tegn som språk* 125-150.

Wray, Alison, Kate Trott & Aileen Bloomer (2003): *Projects in Linguistics. A Practical Guide to Researching Language*, Arnold London

Wurff, Wim van der (2007): *Imperative Clauses in Generative Grammar, Studies in honour of Frits Beukema*, John Benjamin Publishing Company
Publishing Company.

Zeshan, Ulrike (2003): "Indo-Pakistani Sign Language Grammar: A Typological Outline", *Sign Language Studies*, volume 3, number 2, Gallaudet University Press

Zeshan, Ulrike (2003): "Aspects of Türk Isaret Dili (Turkish Sign Language)", i *Sign Language & Linguistics*, 6:1, 43-75, John Benjamins Publishing Company

Östman, Jan-Ola, Karin Hoyer, Monica Londen (2001): *Teckenspråkstudier 2: Sociala och historiska perspektiv*, Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, Universitetet i Helsingfors

VIDEO

Mosand og Malmquist (1996): Video Husker du! til Språkboka Se mitt språk! En innføring i norsk tegnspråk. Tegnspråk opplæring for foreldre til døve og sterkt tunghørte barn., NFU Norsk Fjernundervisning Oslo

Ressursvideo 1-5 tegnspråk for videregående skole (Møller kompetansesenter 2004-2006)

"Kom! Skal vi ut å leke" ved Eli Rånes med flere, Statens spesiallærerhøyskole, Hosle u.å.

INTERNETT

<http://www.sign-lang.uni-hamburg.de/BibWeb/>

<http://www.abm-utvikling.no/publisert/abm-skrift/tegnsprak.pdf>

<http://www.tegnordbok.no>

<http://www.ethnologue.com/>

<http://www.sils.org>

<http://www.wals.info>

VEDLEGG

Elisitering spørsmål

Gjennomgang av listen med mulige former for imperativ i NTS, eventuelt andre varianter

- 1. Hvordan befaler dere – for eksempel få noen til å spise/sove/sette seg ned/gå**
- 2. Er det noe spesielt ved befaling med hensyn til ansikt og bevegelse eller lignende?**
- 3. Dere vet jeg er ute etter imperativ – hva med munnen? Svært mange ordbilder, men få med egne munnstillinger?**
- 4. Må det følge PEK+2 etter imperativ? SPIS! Eller SPIS PEK+2**
- 5. Ikke mulige imperativ? REGN/SNØ/SOLSKINN/SOVNE/VÅKNE/DREPE**
- 6. Negerende ved alle de 106 eksemplene?**
- 7. Hva med inherent negerende? VET-IKKE, ANER-IKKE**
- 8. Hva med imperativs plass i setninger?**
- 9. Forslag til viktige eksempler på imperativ til bruk i undervisningen og til analyse?**

SAMTYKKEERKLÆRING

Under en elisitering om hva imperativ i norsk tegnspråk er for noe, har jeg deltatt i et videoopptak sammen med andre personer. Vi samtykker at videoopptaket utført av Bogumila Slowikowska Schröder kan brukes til forskning, publikasjon og til forelesninger og annen undervisning.

Blindern, 21.10.2010

Ronny Patrick Jacobsen
sign.

Lise Marie Nyberg
sign.

Pga sykdom overtok
Janusz Schröder
sign.

